

“ILMIY TADQIQOTLAR, INNOVATSIYALAR, NAZARIY VA AMALIY STRATEGIYALAR TADQIQI”

mavzusidagi Respublika
ko'p tarmoqli, ilmiy
KONFERENSIYA

#17

MAY

2024

TAHRIRIYAT A'ZOLARI

Berdialiev A. f.f.d., prof.
Nurullaeva Sh.U. ped.f.d., prof.
Tursunov K.Sh. ped.f.d., prof.
Babadjanova D. tarix.f.d., prof.
Ernazarova G.O. ped.f.d., prof.
Abduraximova D.A. ped.f.d., prof.
Madumarov T.T. yur.f.d., prof.
Mirzayeva C.P. fil.f.d., prof.
Yuldashev M.M. fil.f.d., prof.
Xolliyev A.E. bio.f.d., prof.
Yuldashev M.M. fil.f.d., prof.
Salaeva M.S. psi.f.n., dotsent
Salayeva M.S. ped.f.d., prof.
Tojiboyeva M.A. fil.f.d., dotsent
Sabirova N.E. fil.f.d., dotsent
Norboyeva U.T. bio.f.d., dotsent
Yarmatov R.B. ped.f.d., dotsent

Egamberdiyeva N.A. tarix.f.d., dotsent
Achilov N.K. fil.f.d., dotsent
Imomova G.M. fil.f.n., dotsent
Zakirova H.R. f.f.n., dotsent
Tuhtahujaev H.B. ped.f.f.d., dotsent,
TFA Akademik
Bakiyev Z.A. ped.f.n., dotsent
Razzakov H.K. tex.f.n., f.f.d., dotsent
Ortikov O.A. tex.f.f.d., dotsent
Djuraeva M.Y. f.f.f.d.
Nabikhodjaev A.A. iqt.f.n., dotsent
Otadjanova M.O. f.f.d.
Tajibaeva M.A. fil.f.d., dotsent
Hasanov A.M. fil.f.f.d.
Kholmurodov A.E. fiz.m.f.d., dotsent
Aripov O.A. iqt.f.d., dotsent
Safarova U.A. fil.f.d., dotsent

Mas'ul kotib: M.Yusupov

**THE JOURNAL OF
INTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH
ISSN: 2181-3558**

**ILMIY TADQIQOTLAR, INNOVATSIYALAR, NAZARIY VA
AMALIY STRATEGIYALAR TADQIQI
№ 17-SONLI RESPUBLIKASI KO'P TARMOQLI, ILMIY KONFERENSIYA
17-MAY 2024-YIL**

**RESEARCH OF SCIENTIFIC RESEARCH, INNOVATION,
THEORETICAL AND PRACTICAL STRATEGIES
17th REPUBLIC OF MULTIFIELD SCIENTIFIC CONFERENCE
MAY 17, 2024**

EMOTIONALLY COLOURED WORDS*Abduganiyeva Gulbahor Kamal kizi**Oriental University**2nd year master student, majoring in Linguistics (English)*

Abstract. There are a lot of strategies and techniques of attracting the readers' attention and one of them is the use of emotionally colored words. The aim of the present paper is to define the characteristics of emotionally colored words as lexical phenomena and to analyze special emotional word colorings in English e-headlines that are deliberately used to make an immediate impact on the readers' choice.

Key words: emotionally colored words, e-headlines, electronic news, interjections, evaluation, intensifiers, word coloring.

Emotionally colored words have their lexical peculiarities and distinctive characteristics. Arnold (1986) distinguishes emotionally colored words from emotionally neutral ones and gives them a certain classification. Interjections, intensifiers and the so-called evaluating words are considered to bear emotional colorings. Ginzburg (1979) also adds to the list some dialectal and slang words, and states that some sounds themselves may carry emotional colorings.

The use of emotive vocabulary in the headlines of online articles is a very popular technique which satisfies the requirements of modern understanding from news attractiveness perspective. Emotionally colored words are widely used in electronic headlines mostly covering political and world issues. Our intention is to gather up certain electronic headlines with emotionally colored words from the popular western online newspapers and magazines and to study their effects on arousing the readers' curiosity and leveling up news quality.

The Distinctive Peculiarities of Emotionally Colored Words.

The emotional coloring of a word is a lexical phenomenon and represents one of the components of shaping the emotive quality of discourse. Emotionally colored words have distinctive function in speech and language. Jakobson (1987) believes that the emotive function of language flavors to some extent all our utterances, on their phonic, grammatical and lexical levels.

Electronic news headlines are of great importance in providing quality news. Their function is to briefly inform the reader what the body that follows is about, thus, news reporters bear a great responsibility to draw the readers' attention to what is in fact trustful and worthy information.

As the media world grows bigger with a snowball effect over the years, the necessity to feed the audience's curiosity becomes indispensable. Lots of skills and

techniques are being implemented by the electronic news reporters to headline the materials and make them more attractive for reading.

Headlines in newspapers greatly vary from the ones on electronic news. Electronic headlines are separate from the article body and readers can only access the material by a hyperlink. In modern media world it is challenging to attract a great amount of readers by just a limited amount of information in headings. Thus, electronic news reporters are inclined to use eye-snaring words to give intriguing information to readers about the material and make them interested to continue the reading.

Electronic headlines should be impressive and emotional to gain more attention, therefore online news reporters often use words with emotional colorings to headline their articles. It is especially common in British and American electronic newspapers and magazines which are deservedly considered to be the best quality news sources in the world.

Emotionally colored words are differentiated from emotionally neutral ones. Interjections are the most popular type of emotionally colored words. Interjections express emotions without naming them (Arnold, 1986): ‘Eh’, ‘Hmm’, ‘Oops’, ‘Phew’, ‘Whoa’, ‘Yoo-hoo’. The appropriateness of some interjections has evoked the necessity to use them as verbs over time, e.g. “The crowd boos the players” in a specific context means that the crowd expresses their intolerance or complaint towards the players.

So, we can see that the emotionally colored expression close in the form of interjection satisfies the semantic requirement of a context. Besides, other parts of speech can also be used as interjections. The interjection “God!” can express the speaker’s delight, surprise or fear but as a proper noun it may not bear the same emotional values.

On the other hand, the interjection “damn” has the connotative coloring close to its corresponding verb. In the time of Shakespeare ‘peace’ as an interjection meant ‘Silence!’ (Arnold 1986). Thus, words belonging to different parts of speech can bear emotional colorings when used as interjections.

Another specific set of emotional words are intensifiers which convey special intensities to highlight the importance of what is expressed. Intensifiers are mainly expressed by adverbs or adverbial phrases (Arnold 1986).

For instance, the adverb ‘extremely’, which often describes conditions with negative implications, has an intensifying positive connotation in the utterance “I am extremely lucky to know her”. The use of intensifiers allows to dodge the common application of some emotionally neutral words, e.g. ‘very funny’ can be replaced by ‘super funny’.

There are some sets of words that are seemingly devoid of emotional elements but may possess emotive implications. For an architect the word ‘church’ may not be implicated emotionally in the same way as for a religious person.

Besides, some colloquial words may also carry more emotional colorings than their neutral versions, e.g. ‘daddy’ and ‘mummy’ are more emotional than ‘father’ and ‘mother’. There is also a considerable number of emotionally colored dialectal and slang words (Ginzburg, 1979), e.g. ‘chubby’ – ‘fatty’ and ‘lit’ – ‘exciting, excellent’.

Arnold (1986) also distinguishes the so-called evaluating words which not only can possess emotional colorings in the context but also specify them.

They highlight speaker’s intentions to mean specific implications. The word ‘fox’ can be used to describe a person who is cunning and even can make an adjective itself becoming ‘foxy’.

At last, it is also researched (Ginzburg 1979) that some sounds themselves may carry emotional colorings. Sound forms may evoke associations connected with the things they denote. Sound cluster [oŋ] in the word ‘dong’ is associable with the deep resonant sound of a large bell.

Emotionally Colored Headlines in English Electronic News

The world of media has a remarkable influence on our everyday life. The flow of information within online platforms has accelerating rates and people want to keep up with as many events as possible. Electronic news is mainly the best solution of staying up-to-date but quality news is a really big issue in this perspective. Electronic information (particularly electronic newspaper headlines) should be presented in such a manner as to minimize the amount of time required for acquisition by the user (Kingery & Furuta 1997).

Electronic news headlines need to be compact but also should capture the readers’ attention and compel them to read the body. They need to be economical and attractive to arouse the readers’ curiosity and for this reason, article reporters of the famous western newspapers and magazines give the priority to the use of emotionally colored words to headline their materials.

Headlines with emotional colorings mainly appear in political and world news. This technique is often used to add some flavor to daily repetitive news. Electronic news article reporters often use the direct citation of a politician’s speech to make the material more authentic and trustworthy.

Summing up the current research we may conclude that in English emotionally colored words are differentiated from emotionally neutral ones, and there are several lexical phenomena that possess affective connotations.

We may conclude that emotionally colored words are often deliberately used in English electronic news headlines to arouse the readers' curiosity and compel them to read the body of the article. Headlines with emotional colorings often cover political and world topics.

With the help of specific headlines of popular western newspapers and magazines we studied the impact of the use of emotionally colored words on the attractiveness of the material and the quality of the news.

References

1. Arnold, I.V. (1986) *The English Word*. M.: Vyssaja Skola.
2. Ginzburg, R.S. (1979) *A Course in Modern English Lexicology*. M.: Vyssaja Skola.
3. Jakobson, R. (1987) *Language in Literature*. Massachusetts: Harvard University Press.
4. Kingery, D. & Furuta R. (1997) *Skimming Electronic Newspaper Headlines: A Study of Typeface, Point Size, Screen Resolution and Monitor Size*. Oxford: Pergamon Press.

SUST O'ZLASHTIRUVCHI TALABALAR TAFAKKURINING O'ZIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Hayitov Qobil Qurbonovich

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi

Tel.: +998 90 908 36 90

e-mail: qobil.hayitov@mail.ru

Orcid: 0009-0001-1851-0629

Annotatsiya. maqolada yangi bilimlarni sust o'zlashtiruvchi talabalar tafakkur jarayonidagi operatsiyalarga to'xtalib o'tilgan. Bilimlarni o'zlashtirish jarayonida tafakkur asosiy dominantlik vazifani bajarib barcha jarayonlar ishtirokida bilimlarni o'zlashtirishga keng yo'l ochadi.

Kalit so'zlar: Tafakkur jarayonlari, tafakkur operatsiyalari, mantiqiylik, analiz, sintez, abstraksiya, taqqoslash, dominantlik.

Tafakkur eng murakkab jarayonlardan biri bo'lib uning yuzaga kelishi ham amalda namoyon bo'lishi ham o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, har bir shaxsda turlicha namoyon bo'ladi. Inson ruxiyati bilan shug'ullangan va shug'ullanib kelayotgan taniqli mutaxassislar albatta tafakkurga tarif bermay o'tmaganlar. Ana shunday ta'riflardan biri O'zbektonda psixologiya fani rivojiga katta xissa qo'shgan zabardas olim professor E.G'.G'ozihov tomonidan ilgari surilgan "Bilim va fikrlarga suyangan holda, tafakkurga quyidagi shartli ta'rifni berish mumkin: "Tafakkur atrof-muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bavosita,

umumlashagn holda aks ettirivchi psixik jarayon, ijtimoiy sababiy bog‘lanishlarni anglashga, yangilik ochishga va bashorat qilishga yo‘naltirilgan aqliy faoliyatdir”¹. Mazkur ta’rifda tafakkurning eng muhim xususiyatlari va funksiyasi sanab o‘tilgan, ya’ni so‘z (fikir) bilan, umumlashtirib, bavoita, ijtimoiy sababiylik, yangilik ochish, bashorat qilish, jarayon, faoliyat va boshqalar. Bilimlarni tez va mantiqiy o‘zlashtiradigan talabalarda yuqorida keltirilgan tafakkurni muhim xususiyatlari yoshiga nisbatan mutanosib shakillangan bo‘lsa susut o‘zlashtiruvchi talabalarda esa biror bir muhim xususiyat rivojlanishdan ortda qolgan bo‘lishi tabiiy xol hisoblanadi. Shu sabali ham biz mazkur maqolada sust o‘zlashtiruvchi talabalarni tafakkuri hususiyatlari xaqida qisman bo‘lsada to‘xtalib o‘tishni lozim topdik. Tafakkurning xususiyatlari bilan bir qatorda uning operatsiyari ham mavjudki mazkur bosqichni amalga oshirmay turib kegingi bosqichlarga o‘tib bo‘lmaydi.

Talaba tomonidan avvalo tafakkurida amalga oshiradigan operatsiyalari analiz va sintez operatsiyalari deb nomlanadi.

Analiz – yordami bilan biz narsa va hodisalarni fikran xususiyatlarini tahlil qilinadi. Talaba dars jarayonida analiz yordami bilan ko‘pgina ishlarni amalga oshiradi, topshiriqlar misol va masalalarni yechadi. Umuman olganda, tabiat va jamiyatdagi bilim va tajribalarni inson tomonidan o‘zlashtirib olish analizdan boshlanar ekan. Talabaga yozma nutqni o‘rgatish bola og‘zaki nutqini analiz qilishdan boshlanadi. Kegin esa bu holat matnni gaplarga, gaplarni so‘zlarga, so‘zlarni o‘z navbatida bo‘g‘inlarga, fonemalarga ularni esa tovushlarga bo‘lish singari aqliy faoliyat bilan asta-sekin almashtiriladi.

Sintez – operatsiyasida, biz narsa va hodisalarning bo‘laklarini sintez yordami bilan fikran birlashtirib, butun holiga keltiriladi. Sintez elementlarning, narsa va hodisalarning qismlari va bo‘laklarini bir butun qilib qo‘shishdan iborat aqliy faoliyat deb e ta’riflanadi. Kichik boshlang‘ich sinf bolasi o‘z harf xaltasidagi kesilgan harflardan foydalanib bo‘g‘in, bo‘g‘inlardan so‘z, so‘zlardan gap, gaplardan esa nixoyatda kichik hikoya tuzadi. Talaba analiz yoki sintez operatsiyasini fikran amalga oshira olmasa bilimlarni to‘liq anglay olishi hamda o‘zlashtira olishi mumkin emas mazkur holatni sust o‘zlashtiruvchi talabalarni yuzaga kelishini dastlabki asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ontogenez psixologiyada olib borilgan tadqiqotlarga ko‘ra, kognitiv jarayonlardan tafakkurdagi analiz va sintez o‘zaro bevosita mustahkam bog‘langan yagona jarayonning ikki tomonidir. Agar talaba bilimlarni analiz qilinmagan bo‘lsa, uni sintez qila olmaydi, har qanday analiz bilimlarni bir butun holda yangi bilimlar asosida yuzaga keladi.

¹ Ғозиев Э. Умумий психология. –Тошкент: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти”, 2010. –Б. 459.

Talabalarni analiz va sintez qilishga o'rgatishda fikrlarni muayyan ob'ektlarga yo'naltirish asosiy rol o'ynaydi. Buning uchun talabalarga diqqatini yo'naltirish va bir obektda to'plab turish ko'nikmasini shakllantirish lozim bo'ladi. Sust o'zlashtiruvchi talabalarning tafakkuridagi taqqoslash operatsiyasini fikran to'liq amalga oshira olmasligi ham sabab bo'lishi mumkin. "Taqqoslash insonning ijtimoiy faoliyatida, bilimlarning o'zlashtirilishida, voqelikni to'laroq aks ettirishida bir-biriga o'xshash jihatlar tafovutini, shuningdek, bir-biridan farq qiladigan tomonlar o'rtasidagi o'xshashlikni topishdan iborat fikr yuritish operatsiyasi katta ahamiyatga ega. Taqqoslash-shunday bir tafakkur operatsiyasidirki, bu operatsiya vositasi bilan ob'ektiv dunyodagi narsa va hodisalarning bir-biriga o'xshashligi va bir-biridan farqi aniqlanadi"².

Tafakkurdagi taqqoslash operatsiyasi haqida fikr yuritilganda, so'zning asosini o'zlashtirishda o'zakning muhim belgilarini mohiyatini aniqroq anglab olish kabi ko'pgina yo'naltirilgan aqliy faoliyatlarni takidlab o'tish lozim. Taqqoslash har qanday bilimning va har qanday tafakkurning asosidir. Shaxsni qurshab turgan tashqi olamdan predmetlarni hammasini taqqoslab ko'rish, eshitish va boshqa sezgirlik yo'li bilan bila olinmasa, boshqa yo'l bilan bilib bo'lmaydi, agar fikran hech narsa bilan solishtirilmasa va farqini bilib olish mumkin bo'lmagan biron bir narsaga duch kelganida edi, u holda shu narsa to'g'risida hech qanday fikr hosil qilina olmas edi. "Taqqoslash operatsiyasi ikki xil yo'l bilan amalga oshishi mumkin: amaliy (konkret narsalarni bevosita solishtirish) va nazariy (tasavvur qilinayotgan obrazlarni va narsalarni ongda fikran taqqoslash)."³

Talabalar chizg'ichni yog'ochga yoki qog'ozga solishtirsalar, u analogik holatdagi misol bo'la oladi. Bundan tashqari, metr bilan masofani, jismlarini o'lchash paytida ham taqqoslash jarayoni vujudga keladi. Bilim oluvchi olayotgan bilimni keng qo'llamdagi informatsiyalar farqini fikran taqqoslash yordamida anglab yetadi. Mazkur xolatdan anglash mumkinki talabalar dilda o'ylayotgan narsalarni fikran solishtirib ko'radilar. Ba'zan turli yoshdagi kishilar o'z tengdoshlari xarakterida, qiziqishida, yurish-turishida, muomalasida va boshqa xususiyatlarida o'xshashlik va tafovut borligini topadilar. Aksar holatlarda talabalarda taqqoslash uchun bilim yetmasligi natijasida bilimlarni o'zlashtirishda sustlik yuzaga keladi. Mazkur xolatni oldini olish uchun avvalgi bilimlarni tez-tez takrorlab turish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bilimlarni takrorlash asnosida tafakkurda abstraksiya operatsiyasi yuzaga keladi. "Narsa va hodisalarning, qonun va qonuniyatlarning ayrim belgisi, sifati, alomati yoki xususiyatlarini fikran ulardan ayirib olib, mustaqil fikr ob'ektiga aylantirishdan iborat fikr yuritish

² Ғозиев Э. Онтогенез психологияси. –Тошкент: “Ношир”, 2013. –Б. 218.

³ Ғозиев Э. Умумий психология. –Тошкент: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти”, 2010. –Б. 460.

operatsiyasi inson bilish faoliyatida muhim ahamiyatga ega”⁴. Masalan, bilish jarayonida tabiat, jamiyat va ayrim insonlarga xos bo‘lgan «go‘zallik» belgisini ayirilib olib, ularning go‘zalligi to‘g‘risida emas, balki umuman go‘zallik, ya’ni estetik kategoriya mazmunidagi tushuncha yuzasidan mulohaza bildiriladi. Abstraksiyalash shunday fikr tafakkur operatsiyasidirki, bu operatsiya yordami talaba yangi bilimlarni muhim xususiyatlarini farqlab olib, ana shu bilimlardan muhim bo‘lmagan tomonlarini ajratib oladilar. Yangi bilimlarni tez o‘latirib oluvchi talabalarda abstraksiyalash onson kechishi bilan bir qatorda taqqoslash ham tez amalga oshadi, sust o‘zlashtiruvchi talabalarda esa mazkur holat asta sekin amalga oshadi natijada esa bir yayangi bilimni o‘zlashtirgunicha kegingi bilimni o‘zlashtirishda murakkablik yuzaga keladi. Natijada “men tushinmayapman”, “men bilmayman” degan baxonani tan oladi. Shuni alohida ta’kidlashimiz lozimki, oliy ta’lim tizimidagi bilimlarning aksariyati bilishning ratsional yo‘li bilan egallashga qaratilgan bo‘lib, abstraksiyadan keng ko‘lamda foydalanishni taqozo etadi. Talabalar o‘rtasida sust o‘zlashtirishni oldini olish talabalarni abstraksiyani amalga oshirish yo‘l va usullari bilan tanishtirib borish ijobiy natijalarga olib kelishi tabiiy hol hisoblanadi. Tafakkur jarayonidagi abstraksiya operatsiyasi bilan talabani qurollantirish – intellektual jihatdan intensiv rivojlanishga olib keladi, shuningdek, mustaqil bilim olish faoliyatini takomillashtiradi hamda mavjud bilimlarni umumlashtirish malakasini shakllantiradi. Talaba tomonidan o‘zlashtirgan bilimlari asnosida ma’lum bilimlarni umumiy tomonlarini fikran bir butun holatga keltira olishi umumlashtirish deb tavsiflash mumkin. Mazkur holatni qanday amalga oshirilishini pedagog o‘z faoliyatida talabalarga muntazam ta’kidlab borishi lozim bo‘ladi. Umumlashtirish har bir talabani o‘ziga xos hususiyati hisoblanib uni qanday fikran amalga oshirishi faqat o‘zi biladi. Izohlashga kelganda og‘zaki nutqida bayon qilishda turli murakkabliklarga duch keladi.

“Psixologiyada umumlashtirishning keng qo‘llaniladigan ikki turi: tushunchali umumlashtirish va hissiy-konkret umumlashtirish yuzasidan ko‘proq fikr yuritiladi. Tushunarli umumlashtirishda predmetlar ob’ektiv muhim belgi asosida umumlashtiradi. Hissiy-konkret umumlashtirishda esa predmetlar topshiriq talabiga binoan tashqi belgi bilan umumlashtiriladi. Psixologlari noto‘g‘ri umumlashtirishning hissiy-konkret umumlashtirishdan tafovuti borligini hamisha ta’kidlab kelmoqdalar”⁵. Umumlashtirish deganda psixologiyada narsa va hodisalardagi xossa, belgi, xususiyat, alomatlarni topish va shu umumiylik asosida

⁴ Жупник О.Н. Карьера в системе ценностей современной студенческой молодежи // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология. 2019. Т. 5 (71). № 2. –С. 20.

⁵ Ғозиев Э. Умумий психология. –Тошкент: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти”, 2010. –Б. 462.

ularni birlashtirish tushuniladi. Bilimlarni o'zlashtirish jarayonida umumlashtirishni mazmuniga ko'ra, tushunchali umumlashtirish va yaqqol-ko'rgazmali yoki elementar umumlashtirish turiga ajratish ko'rsatilib kelinadi. Aksari xollarda talabalar bilan ishlayotgan pedagog tushunchali umumlashtirish orqali ob'ektiv qonuniyatlarni muhim belgilari bo'yicha birlashtirib yangi bilimlarni bersagina talabalarda bilimlarni o'zlashtirish yuqori bo'ladi.

Demak yangi bilimlarni muhim belgilar umumlashtirilib, ob'ektiv qonuniyatlarni ochish berish orqali bilimlarni o'zlashtirish sifatiga erishiladi. Umuman olganda talabalarda muntazam namoyon bo'lib turadigan yaqqol-ko'rgazmali umumlashtirishda narsa va hodisalar tashqi hamda yaqqol belgilari bo'yicha umumlashtirilib turli fanlar bo'yicha bilimlar farqlanadi va umumiy tomonlari birlashtiriladi. Shaxslilikni takomillashuvi bevosita va bilvosita o'zidan avvalgi avlodlarni bilimlarin o'zlashtirish hamda ular asosida yangiliklarini kashf etishi tafakkur jarayoniga bog'liqligini takidlagan holda, tafakkur ijtimoiy xususiyatga ham egaligini unitmaslik lozim. Talabani bilimlarni o'zlashtirishdagi sustligini o'qituvchi vaqtida aniqlab, o'zlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan tafakkur operatsiyasini aniqlashi va kerakli metodlar yordamida samarali yordam bera olishi lozim hisoblanadi. Bilimlarni sust o'zlashtiruvchi talabalar boshlang'ich ta'limda ham bitiruvchi sinflarda ham uchrashi tabiiy bunday vaqtlarda pedagog maktab psixologi bilan birgalashib biror bir usullardan unumli foydalani talabani imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatib talabani yangi faoliyatga undashi orqali o'quv faoliyatini takomillashuviga e'tiborini qaratishi kerak⁶.

“Sust o'zlashtiruvchi talaba bo'lmaydi aksincha sust bilim beruvchi o'qituvchi bo'ladi” degan shior o'zini tasdig'ini hech qachon topgan emas. Buning isboti shundaki guruh jamoasini o'ndan biri a'lo baholarga o'qiyotgan ekan demak pedagog o'z vazifasini to'liq amalga oshirmoqda, faqat tafakkurini ma'lum bir operatsiyalari muvaffaqiyatli amalga oshira olmayotgan talabalar mavjud, desak xato bo'lmaydi. Mazkur maqolamizda e'tiborimizni sust o'zlashtiruvchi talabalarni tafakkuri operatsiyalari xaqida fikr yuritgan bo'lsak kelgusida sust o'zlashtiruvchi talabalarining tafakkuri xususiyatlari va yoshga oid tafakkur turlariga batafsilroq to'xtalib o'tamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'oziev E. Ontogenez psixologiyasi. –Toshkent: “Noshir”, 2013.
2. G'oziev E. Umumiy psixologiya. –Toshkent: “O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, 2010.

⁶ Ильинский И.М., Луков В.А. Московские студенты: трансформации ценностных ориентаций // Вестник РУДН. Серия: Социология. 2020. Т. 20. № 1. –С. 53.

3. Жупник О.Н. Карера в системе ценностей современной студенческой молодежи // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология. 2019. Т. 5 (71). № 2. С. 19–27.
4. Зимина О.А. Формирование ценностных ориентаций у студентов в образовательном процессе вуза: Дис. ... канд. пед. наук. Краснодар, 2004.
5. Илинский И.М., Луков В.А. Московские студенты: трансформации ценностных ориентаций // Вестник РУДН. Серия: Социология. 2020. Т. 20. № 1. С. 50–63.

ABOUT THE FEATURES OF AN INTERNET HYPERTEXT

Porubay I.F.

PhD, senior teacher, Fergana State University, Uzbekistan

Abstract. The article explores the concept of hypertext and examines hypertexts found on the Internet. The research aims to analyze various approaches to hypertext in general and specifically investigates Internet-based hypertexts. The goals of the article encompass delineating aspects of hypertexts such as their structure, behavior, content, technical aspects, functionality, and their relationships with both readers and authors. Additionally, it seeks to examine the elements of hypertext, including its links and the organization and binding methods employed.

Keywords: Hypertext, Text, Internet hypertext, Link, Text linguistics.

There are numerous ways to study Internet language, each focusing on different aspects of the Internet and computer technology to varying extents. This media-rich environment inevitably influences the communication process, resulting in specific language trends, structures, and features often unique to the Internet. [1, 570-577]

When we discuss Internet communication, we typically think of texting – sending messages to each other via Internet services and software. These messages convey information the meaning of which is understood both semantically and pragmatically. However, the inclusion of hypertext adds another layer to the meaning of a text message.

Hypertext represents a complex network of various texts and media types interconnected by web links. This principle is extensively utilized by social media and website libraries. Hypertext is not seen as a new linguistic phenomenon but rather necessitates a re-evaluation of traditional text features and requirements, such as linearity, coherence, text boundaries, and navigation. [2, 532]

The term "hypertext" was first introduced by mathematician Theodore Nelson in 1965. He noted that hypertext differs from traditional text due to its non-linear structure, resembling a branching network of connected texts and ideas rather than a single linear text. It also features a system allowing readers to jump from one part of a text to another in various ways. Consequently, the way someone reads hypertext differs, providing the reader with the ability to choose the order in which they read the information. [3, 167-171]

According to E. Klochkova, a hypertext comprises numerous simultaneous channels of information, implying that it facilitates parallel communication. Klochkova identifies various types of links connecting different parts of a hypertext. Research indicates that these links can be substantial, verbal, or adverbial. Substantial links may be internal or external, with the former referring to specific themes within a text and the latter linking to various real-world references, enriching the reader's mental lexicon. Verbal links indicate how information is represented, while adverbial links create a metaphorical representation of a unified hypertext environment. [4]

Hypertext offers several advantages to the communication process. Primarily, it transforms communication into a platform for content interaction, as communicators can incorporate hyperlinks to external media sources. This distinctive textual behavior is termed hypertextuality, encompassing specific characteristics of hypertext regarding its presentation, structure, and organization of information access.

Hypertextuality is characterized by certain features present in any related research: non-linearity, incompleteness, fragmentation, multiplicity, and multimedia integration. Of particular interest is the non-linear nature of hypertexts. Unlike traditional linear texts such as books, hypertexts do not necessitate a sequential reading approach to access crucial information. The interaction with hypertexts focuses on retrieving relevant parts rather than consuming the entirety of the information. [5, 46-54]

Another characteristic of online hypertext is its immediate accessibility, typically only limited by technical issues like internet connectivity or website malfunctions. Otherwise, information can be readily accessed through links provided via website trees, indexes, or search systems. Within hypertext, connections extend beyond mere semantic relevance; they encompass the technical capacity to navigate to corresponding semantic elements such as text fragments, phrases, or words. [6, 36-45]

Debate arises regarding the reading model or scenario adopted by readers when interacting with hypertext. Due to its non-linear structure, reading a

hypertext doesn't necessarily entail consuming the entire text. In contrast to traditional reading scenarios like reference books or manuals, which offer a finite amount of information defined by the book's scope, hypertext is virtually boundless in its branching.

Hypertext on the internet encompasses all the characteristics of traditional hypertext, including non-linearity, fragmentation, anonymity, and the potential for individualized reading models. Additionally, it possesses internet-specific features such as instant access, user contribution capabilities, and the inclusion of multimedia and non-textual elements. Essentially, hypertext systems on the internet interconnect and unify all available internet sources, binding web pages together through links and transforming the entirety of textual and non-textual content into a vast, interconnected, and limitless hypertext.

References

1. Porubay, I. F. (2023). APPROACHES TO STUDYING TRENDS INTERNET-MEDIATED COMMUNICATION. Open Access Repository, 4(2), 570-577.
2. Burger H., Luginbuehl M. *Mediensprache. Eine Einfuehrung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien.* Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2014. – 532
3. Прошина Анна Владимировна, & Емелина Марина Вадимовна (2017). Особенности гипертекста. Интерактивная наука, (12), 167-171.
4. Klochkova E.S. *Lingvopragmaticheskie osobennosti elektronnoy giperteksta na nemetskom yazyke* / E.S. Klochkova [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa:
<http://www.dissercat.com/content/lingvopragmaticheskieosobennosti-elektronnoy-giperteksta-na-nemetskom-yazyke>
5. Красноярова, О. В. (2012). Феномен гипертекста и гиперссылки. Вопросы теории и практики журналистики, (1), 46-54.
6. Субботин М. М. Теория и практика нелинейного письма (взгляд сквозь призму «грамматологии» Ж. Деррида) / М. М. Субботин // *Вопр. Философии.* 1993. №3. С. 36-45

THE INFLUENCE OF INTERNET LANGUAGE AND ITS RELATIONSHIP WITH LITERARY STYLE

Porubay I.F.

PhD, senior teacher, Fergana State University, Uzbekistan

Abstract. This article examines the phenomenon of Internet language and its role in contemporary linguistic contexts. The objective is to analyze the impact of Internet language on literary style. The article explores both the positive and negative stylistic influences of Internet language.

Key words: Internet language, Internet communication, Literary Style, Spoken Language, Stylistics, Slang, Internet slang.

Communicating via the Internet offers distinct advantages that make it special and, in some respects, unique. Primarily, it establishes a virtual medium for communication, providing users with exclusive features. These features include the ability to communicate across distances without needing to be in the same location or time zone, and the capability to share not only verbal but also non-verbal elements like multimedia, emojis, and memes. This combination, along with the predominantly young demographic that the Internet attracts, creates a form of spoken language that is neither typical everyday speech nor jargon.

Internet language is distinct because it occurs in a virtual environment and includes slang terms specific to the IT sphere, such as "motherboard," "click," "scroll," "post," "share," and "kernel." Additionally, Internet slang often features phrases and words unique to online communication, emphasizing brevity through contractions (e.g., "C U" for "see you") and abbreviations (e.g., "ASAP" for "as soon as possible," "IDK" for "I don't know"). Unlike jargon, which is usually confined to a small group, Internet language tends to become widespread and recognizable to a broader audience.

As previously studied, many terms and professional language units in the computer language are no longer perceived as exotic or unfamiliar. Examples include professional terms and Internet slang such as "скинуть" ("skinut"), "игнорить" ("ignorit"), "забросить" ("zabrosit"), "ИМХО" ("ИМНО"), and "рукалицо" ("rukalitso"). [1, 570-577]

A rather contentious issue is the impact of Internet language on its artistic qualities. It is no longer surprising that the Internet is an integral part of our verbal communication. As previously noted, one of the questions that stems from this fact is how and to what extent the sphere affects the language it is associated with, considering the fact that one of the key features of modern Internet is providing communication, including, in majority, verbal. [2, 210-216] Additionally, the rapid

evolution of Internet trends significantly influences language trends. This includes new words, words the meanings of which have been altered by computer or Internet contexts, and neologisms emerging from Internet discourse.

From the perspective of a living language, the Internet serves as a true reflection of contemporary language trends, which are evident in daily communication. Thus, envisioning the linguistic landscape of modern times without Internet language would be incomplete, given the significant role the Internet plays in our lives. However, the prevalence of slang, contractions, abbreviations, memes, and phrases resembling idiomatic expressions [3, 181-184], and their active use in the Internet's media environment, impacts the language within its virtual context. These elements frequently appear in news platforms, Internet articles, and similar outlets, whereas they are generally deemed inappropriate in formal publicist style.

Does this imply that Internet language lowers the standards of literary language online? The answer is likely "yes." This perspective can be seen as negative or positive, depending on what is considered a "norm" in language.

Historically, language changes have often been viewed negatively, seen as more than just "entertaining" but as startling and even offensive, which has not stopped Internet language from losing some of its good qualities. This was evident in the early days of the Russian language online youth communities when certain social groups intentionally broke grammatical and orthographical rules, spreading these errors through public forums and chats. These trends also included expressions of dissatisfaction and aggression, manifesting in online insults and harassment through the style and lexicon of online communication. [4, 189, 192] This behavior resembles what we now call Internet "hate speech," but it often aimed at language "vandalism" rather than direct bullying of someone online.

Internet language exhibits many tendencies typical of a literary-jargonizing style in journalism, marked by: 1) non-literary words, including jargon, dialects, and spoken words; 2) violation of norms; and 3) violation of ethical language standards. [5, 3-20]

However, many scholars view the trends in Internet language as natural, representing its evolution and development. They argue that these changes should not be seen negatively or make efforts made to "guard" the language from certain socially defined spheres. Instead, they should be integrated into the broader language context. [6, see URL]

The Internet is a significant language platform, greatly contributing to contemporary language. Ignoring such a widespread sphere would make any understanding of modern language incomplete. Given its technological nature and

multiple scientific aspects, it is essential to include Internet discourse in the study of a particular language, including a linguistic approach.

References

1. Porubay, I. F. (2023). APPROACHES TO STUDYING TRENDS INTERNET-MEDIATED COMMUNICATION. Open Access Repository, 4(2), 570-577.
2. Porubay, I. F., Zokirov, M. T., & Ibragimova, E. I. (2023). FEATURES OF CONTEMPORARY INTERNET LANGUAGE. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(2), 210-216.
3. Rakhmatovna, A. A. (2022). Phraseologism and its interpretation. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 12(6), 181-184.
4. Maikl S. Goram (2015). O «Padonkakh» i «Kiberdruzhinnikakh»: virtualnye istochniki porchi iazyka. Shagi/Steps, 1 (2), 186-204.pp. 189, 192
5. Sirotinina O.B. Kharakteristika tipov rechevoi kultury v sfere deistviia literaturnogo iazyka // Problemy rechevoi kommunikatsii. Saratov, 2003. Vyp. 2. S.3-20.
6. Slovar yazyka interneta - URL: <https://philology.hse.ru/news/210402559.html>

TA'LIM SOHASIDA BUXGALTERIYA HISOBINING AHAMIYATI

Ro'zmetov Shavkat

Urganch davlat universiteti Buxgalteriya hisobi va audit kafedراسى stajyor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim sohasida buxgalteriya hisobining tutgan o'rni, imkoniyatlari, o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье описаны роль, возможности, характеристики и значение бухгалтерского учета в сфере образования.

Abstract. This article describes the role, opportunities, characteristics and importance of accounting in the field of education.

Kalit so'zlar. Ta'lim sohasi, ta'lim muassasi, buxgalteriya hisobi, hisob, daromad, xarajat.

Ключевые слова. Сфера образования, учебное заведение, бухгалтерский учёт, учёт, доходы, расходы.

Key words. Field of education, educational institution, accounting, account, income, expense.

Bugungi kunda mamlakatimizda samarali faoliyat yuritishi to'g'ri olib borilayotgan buxgalteriya hisobi faoliyatiga bog'liq bo'ladi. Bu borada qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Xususan, O'zbekiston Respublikasining

qabul qilingan 279-I-son Qonunida [1] buxgalteriya hisobining maqsadi foydalanuvchilarni o'z vaqtida to'liq hamda aniq moliyaviy va boshqa buxgalteriya axboroti bilan ta'minlashdir, deb ta'kidlab o'tilgan. Buxgalteriya hisobi barcha sohalarda qo'llaniladi. Buxgalteriya hisobi - barcha xo'jalik operatsiyalarini uzluksiz va hujjatli aks ettirish orqali muassasa mulki, majburiyatlari va kapitali holati va ularning o'zgarishi to'g'risida pul shaklida ma'lumotlarni to'plash, ro'yxatga olish va umumlashtirishning tartibli tizimi sifatida soliq va boshqaruv hisobi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Ta'lim sohasida buxgalteriya hisobi ta'lim muassasaning joriy aktivlari va majburiyatlari, shuningdek, barcha mavjud mulkiy va moliyaviy natijalar to'g'risida ishonchli ma'lumotlarni yaratish uchun zarur. Ushbu ma'lumotlardan muassasa rahbari, egalari va investor samarali foydalanadi. Davlat muassasalari uchun ta'lim xizmatlariga xarajatlar maxsus budjet tasnifi kodlari tizimi bo'yicha tabaqalashtiriladi. Ular g'aznachilikdan ajratmalar olinsa, faqat belgilangan maqsadlar uchun ishlatilishi mumkin. Budjet tashkilotida hisob yurituvchi buxgalter buxgalteriya hisobi xususiyatlarini mukammal bilishi kerak. Chunki, budjet mablag'laridan boshqa maqsadlarda foydalanish mansabdor shaxslar uchun turli javobgarlikka sabab bo'ladi. Ta'lim sohasida buxgalteriya hisobi yirik hisob shakli sifatida ta'lim muassasasining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini aks ettiradi. Ushbu hisob ta'lim muassasasi mulki va majburiyatlari to'g'risidagi xo'jalik operatsiyalarini doimiy, uzluksiz va hujjatlashtirish orqali pul ko'rinishidagi ma'lumotlarni to'plash, ro'yxatga olish va umumlashtirish tizimidir [2]. Buxgalteriya hisobi o'zining xo'jalik hisobidagi o'rni, texnikasining o'ziga xosligi, xarajatlarni o'lchash asbob-uskunalarini qo'llash doirasi va moliyaviy natijalarni umumlashtirilishi sababli statistik va tezkor hisobdan ajratib turadigan bir qator o'ziga xos va ahamiyatli xususiyatlarga ega bo'ladi.

Ta'lim shaklidan qat'iy nazar, uning faoliyati ta'lim sohasida xizmatlar ko'rsatishga oid qonun hujjatlari va qonunosti hujjatlari bilan tartibga solinadi. Ushbu hududga maktablar, litseylar, kollejlar, universitetlar, jumladan o'quv kurslarini tashkil etuvchi tashkilotlar kiradi. Bunda eng muhim talab ta'lim va boshqa faoliyat turlari uchun xarajatlarni alohida hisobga olish shakli bo'lib qaraladi. Buning uchun buxgalter ko'pgina faoliyat turlari bo'yicha hisob yuritishi zarur bo'ladi. Davlat va tijorat kurslarini tashkil qilish va buxgalteriya hisobining xizmatlar uchun alohida yuritilishi shular jumlasidandir. Bu esa ko'rsatilayotgan xizmatlarning tijorat va notijorat yo'nalishlari bilan bog'liq bo'ladi. Budjet mablag'lari uchun xarajatlar va daromadlar smetasi tuziladi.

Umuman olganda, ta'lim sohasida buxgalteriya hisobini yuritish ta'lim muassasasi uchun naf keltirishga qaratilishi zarur. Bu borada daromad keltiruvchi

tadbirkorlik faoliyati shaklida buxgalteriya hisobi pullik ta'lim xizmatlari, umumiy ovqatlanish xizmatlari, o'quv va boshqa materiallar uchun xizmatlar, muassasa daromad oladigan boshqa faoliyat turlari kabi unsurlarni o'z ichiga olgan holda alohida tartibda yuritiladi.

Ta'lim xizmatlari nomoddiyligini hisobga olgan holda ularni ko'rsatish sifati va samaradorligini baholash murakkab ahamiyat kasb etadi. Bunday xizmatni baholash turli xarajat moddalaridan iborat bo'lib, ularning asosiy qismi o'quv jarayoniga jalb qilingan o'qituvchilarning ish haqi bo'lib hisoblanadi. Qolgan xarajatlar ish haqi fondining ulushiga ko'ra ta'lim xizmatlarining u yoki bu turiga tegishli bo'ladi. Shuni ta'kidlash lozimki, ta'lim muassasasi balansining tarkibi malaka darajasi doirasidagi diplomlar, professor-o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarini tamomlaganligi to'g'risidagi sertifikatlar hamda ta'lim xizmatlari ko'rsatilgan boshqa hujjatlar kabi qismlardan iborat bo'ladi. Ular o'quvchilar soniga muvofiq qat'iy muvofiq hisobdan chiqariladi va maxsus jurnalda qayd etiladi. Barcha xarajatlar ularning yo'nalishiga muvofiq daromad keltirmaydigan va davlat ijtimoiy dasturini amalga oshirishga imkon beradigan asosiy faoliyat turiga yoki asosiy faoliyat bilan bog'liq bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati turiga taqsimlanadi. Biroq, ta'lim sohasidagi buxgalteriya hisobiga qo'yiladigan o'ziga xos talablar har bir buxgalterning uni to'g'ri yuritish, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hisobot shakllarini yaratish uchun yetarli vakolatga ega emasligiga olib keladi.

Umuman olganda, ta'lim muassasasining tashkiliy-huquqiy shakliga qarab, buxgalteriya hisobi murakkab tuzilishga ega bo'lishi mumkin. Ta'lim sohasida buxgalteriya hisobi ta'lim muassasalarida sarflanadigan xarajatlar va olinadigan daromadlarning miqdorini hisob-kitob qilib borishga imkon beradi va uning yo'nalishi ushbu muassasaning barcha xodimlari uchun ham moddiy farovonligini ta'minlashga qaratiladi. Natijada, ta'lim muassasaning faoliyati iqtisodiy-moliyaviy jihatdan gullab-yashnashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining 1996-yil 30-avgustdagi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi yangi tahrirda qabul qilingan 279-I-son Qonuni. Manba: <https://lex.uz/docs/90762>
2. Эргашева Ш.Т. Бухгалтерский учёт: Учебное пособие. / Ш.Т. Эргашева; Т.: «ИҚТИСОД-МОЛИЯ», 2010.– с. 8.

**БУЮК АЛЛОМА ИМОМ ТЕРМИЗИЙ МАЪНАВИЙ ИДЕАЛ
СИФАТИДА**

Махмуд Абдимўмин ўгли Мажитов

Термиз муҳандислик-технология институти проректори

Аннотация. Мақола буюк аллома имом Термизийга бағишланган. Мақолада имом Термизийнинг маънавий-ахлоқий фазилатлари санаб ўтилган. Имом Термизийнинг юксак ахлоқи бугунги ёшлар учун маънавий идеал зарурати сифатида таъкидланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 14 февралдаги ПҚ-2774-сонли «Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорига мувофиқ Исломи дини ривожига улкан ҳисса қўшган буюк аллома, ватандошимиз Абу Исо Термизий (Имом Термизий)нинг беназир меросини илмий асосда чуқур ўрганиш, миллий-диний қадриятларимизни асраб-авайлаш ва ривожлантириш, шу асосда ёш авлодни эзгу ғоялар руҳида тарбиялаш, уларнинг қалбида Ватанга муҳаббат ва садоқат туйғусини янада кучайтириш мақсадида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Ушбу қарорнинг иккинчи бандига мувофиқ юртимиздан етишиб чиққан мутафаккир зот Имом Термизийнинг меросини ҳар томонлама чуқур ўрганиш ва кенг тарғиб этиш масаласи, юксак инсоний ғоялар ва муқаддас қадриятларимизни ўзида ифода этган у зотнинг китобларини тизимли асосда тадқиқ этиш, улардан диний таълим, маънавий-ахлоқий тарбия ишларида фойдаланиш, турли мафкуравий хуружлар авж олаётган бугунги глобаллашув жараёнларида Имом Термизийнинг маънавий меросини чуқур ўрганиш, асарларидаги эзгу ғоя ва таълимотларни кенг халқ оmmasига етказиш, хусусан шу орқали ёшларда соғлом дунёқарашни кучайтириш, уларни азалий қадриятларга содиқлик руҳида тарбиялаш устивор вазифалар қилиб белгиланди. Машҳур муҳаддис Абу Исо Термизийнинг шахсий ҳаёти ва баркамол ижодининг ҳар томонлама ўрганилиши туфайли буюк бобокалонимизнинг ҳозирги давримиз учун ҳам ўрнак бўладиган кўп ибратомуз фазилатларининг гувоҳи бўламиз. Энг аввало, Имом Термизийнинг ёшлигидан илм-фанга ғоятда чанқоқлиги ва зўр ҳавас билан қизиқиши, бу борада ҳар қандай қийинчиликларга ҳам бардош бериб ўз мақсади, яъни ўз билимини ошириш йўлидаги жидду жаҳди катта таҳсинга сазовордир.

Хусусан, араб тарихчиси Шамсуддин Заҳабийнинг (1274-1347) «Тазкиратул ҳуффоз» («Ҳофизлар ҳақида тазкира») номли асарида қуйидаги хикоя келтирилади: Абу Исо Муҳаммад Термизий Маккага ҳажга

бораётганида йўлда машҳур муҳаддислар билан мулоқотда бўлади ва уларнинг биридан ҳадислардан сабоқ беришини илтимос қилади. У олим: «Бўлмаса қоғоз-қалам ол», деган. Аксига олиб шу пайт ат-Термизий қалам топа олмаган ва олим рўпарасида ўтириб эшитган ҳадисларини ёзиб олаётгандек қоғоз устида кўлини ҳаракат қилдираверган. Олим эса турлитуман ҳадислардан етмишга яқинини ҳикоя қилган. Шу орада олим қоғозга қараб унда ҳеч қандай ёзув йўқлигини кўрган ва Термизийнинг бу ишидан жаҳли чиққан. Термизий шунда бамайлихотир «Сиз айтган ҳадисларингизни ёддан айтиб берайми?» – дегану ҳозиргина олимдан эшитган ҳадисларнинг ҳаммасини бирин-кетин такрор айтиб берган. Термизийнинг хотираси кучлилигидан ўша олим ҳайратга тушиб қойил қолганлигини билдирган. Берилган маълумотдан келиб чиқиб, Имом Термизийнинг хислат ва фазилатларини айтадиган бўлсак, умумий тарзда ўзига хослик, етуклик, жиддийлик, тарбияланганликларини, ахлоқий фазилатлари сифатида эса биз у кишида инсонпарварлик, самимийлик, иймонлилик, фидокорлик, хушмуомалалик, илтифотли бўлишлик, ҳалоллик, меҳнатсеварлик кабиларни, ишбилармонлик хислатлари сифатида эса ишчанлик, тиришқоқлик, серҳаракатлилик, масъулиятлилик, малакалилик, уздабуронлик, саранжом-саришталик, тадбиркорлик, аниқлик, тежамкорлик, баркамоллик ва бошқаларни, зукколик фазилатлари сифатида эса зеҳнлилик, хотиржамлик, соғлом фикрлилик, донишмандлик, сезгирлик, заковатлилик, топқирлик, танқидийлик, далиллик, омилкорлик, саводхонлик кабиларни, собитлик хислатлари сифатида эса фаоллик, қатъиятлилик, бир сўзда туришлик, барқарорлик, интизомлилик, ўзини йўқотмаслик, совуққонлик, ўзига талабчанлик, камсуқумлик, ўзини ўзи идора эта билиш ва илм йўлида ҳар қандай синовга тайёрлиги, илмга муҳаббати баландлигини ва бошқаларни кўришимиз мумкин.

Имом Термизийнинг маданий меросида, шубҳасиз, «Ал-Жомиъ» асари катта аҳамиятга эгадир. Бу асар «Ал-Жомиъ ас-саҳийҳ» («Ишончли тўплам»), «Ал-Жомиъ ал-кабийр» («Катта тўплам»), «Саҳийҳ ат-Термизий», «Сунан ат-Термизий» («Термизий суннатлари») номлари билан ҳам юритилади. Ўз устозлари Имом ал-Бухорий, Имом Муслим асос солган хайрли ишни Имом Термизий чуқур масъулият ва катта идрок билан давом эттирди. Ҳадисшуносликнинг илмий асосда ривожланишига улкан ҳисса қўшиб, мусулмон дунёсидаги энг нуфузли муҳаддислардан бири даражасига кўтарилди. «Ал-Жомиъ ас-саҳийҳ» олим машаққатли меҳнатининг маҳсули сифатида ҳадис илмида катта аҳамиятга эга. Энг аввало шуни айтиш керакки, муаллиф ўз асарини алоҳида-алоҳида бобларга бўлади, имкони борича ҳар

бир ҳадис ровийларини келтиради. Ҳар бир ҳадисдан кейин унинг ишончли ёки ишончсизлик даражасини аниқлаб алоҳида кўрсатади. Асарда панд-насихат, ахлоқ-одоб, гўзал хулқу фазилатлар хусусида ҳам жуда кўп ҳадиси шарифлар келтирилганки, бу даражадаги ҳадислар ҳеч бир муаллиф асарида учрамайди, десак муболаға бўлмайди. Муаллиф ровийларнинг фикр-мулоҳазалари, пайғамбар алайҳиссаломга яқин бўлган саҳобалар ва бошқа уламолар фикрига таяниб ҳадис ҳақидаги фикрларини баён этади. Асарга киритилган бир неча минг ҳадисни шундай тадқиқ қилиш муаллифдан тинимсиз меҳнат, сабр-тоқат, иродани талаб қилганлигини тасаввур қилиш қийин эмас. Чунончи, Имом Термизий китобларида бу хилдаги ҳадисларнинг бирмунча кўплиги унинг беназир изланишларидан далолатдир. Бундан ташқари Абу Исо ат-Термизий биринчи бўлиб ҳадисларни саҳийх, ҳасан, заифга тақсим қилган олимдир. Имом Термизий ўз устози ва сафдоши Имом ал-Бухорий суҳбатида бўлганда у Имом Термизийга «Мен сендан кўрган фойда сен мендан кўрган фойдадан кўпроқ», деб унинг билими ва ақл-идрокига юксак баҳо берган. Аллома жамият тараққиёти ва маънавияти равнақиға хизмат қиладиган фойдали ғоя ва мафкуралар яратиш, муаммоларни ҳал этишнинг мақбул, янги йўлларини топишда ниҳоятда ўткир бўлганлар. Бинобарин илм-фан тараққиётидаги ўзгаришларни теран англаб шариат аҳкомларини замонга мос равишда талқин қилиш ҳар қандай даврда ҳам жамиятнинг ҳар томонлама тараққий этишига сезиларли восита бўлган.

Абу Исо Термизийнинг «Ал-Жомий ас-саҳийх» асарида келтирилган ҳадиси шарифлар катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлиб ёшларимизни ҳалол, адолатли, иймон-эътиқодли, диёнатли, покиза, меҳнатсевар, мурувватли, раҳм-шафқатли, ота-она, аёлларга нисбатан ҳурмат-эътиборли бўлишга чорлайди. Биз қуйида асардан баъзи парчаларни келтирамиз:

- «Аллоҳ наздида энг яхши дўст деб одамларга доимо ҳайрли ишларни қилиб юрувчи кишига айтилади».

- «Ҳайрли ва яхши ишлар қилишга даъват этишинг ва зулмдан қайтаришинг – сенинг садақанг».

- «Ҳақиқий мўмин деб хушхулқ ва аёлига нисбатан хушмуомала кишига айтилади».

- «Кимда-ким бир кўчат ўтқазса, ё бўлмаса экин эксаю, улар ҳосилидан одамлар, қушлар ва ҳайвонлар баҳра олса, бу ҳам ўша одам учун садақа саналади».

- «Барча мусулмонлар ўзаро биродардурлар. Улар ҳеч қачон бир-бирларига ёмонликни раво кўрмасликлари керак. Кимда-ким ўзининг мусулмон биродарига ёрдам қилса, охиратда Аллоҳ унга ёрдам қилади.

- «Кимда-ким ўз биродарини ҳожатини енгиллатса, Аллоҳ ҳам унинг охиратини енгил қилади».

Бу ибратли панд-насихатлар ва ўғитлар халқимизни, жамиятимиз аҳлини, айниқса ёш авлодни тарбиялашда беқиёс аҳамият касб этишини алоҳида таъкидлаш ўринлидир.

Хулоса қилиб айтганда, буюк бобокалонимизнинг шахсий ҳаёти ва унинг бой маънавий меросини чуқур ва ҳар томонлама ўрганиш ҳам илмий, ҳам амалий жиҳатдан катта аҳамиятга эгадир. Том маънода Имом Термизий ҳазратлари биз учун доимо маънавий идеалдир.

Адабиётлар

1. «Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш чоратадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 14 февралдаги ПҚ-2774-сонли Қарори.
2. Абу Исо ат-Термизий. Аш-шамоил ан-набавийя. Тошкент: Адолат, 1993.
3. Абу Исо ат-Термизий. Сунан ат-Термизий. Тошкент: Адолат, 1999.
4. Уватов У. Икки буюк донишманд. Тошкент: Шарқ, 2005.

HISTORY OF DJARKURGAN TOWER

Tashimov Bahodir Bahridin oqli

2nd year student of Termiz Economic Service University, Faculty of Pedagogy and Social and Humanities, Department of History

Allamuratov Shukhrat Ashurovich

Doctor of Philosophy in History (PhD), Scientific supervisor.

It is important to study the history of the country, analyze the events of the past life of our ancestors, rely on our achievements today and create suitable conditions for the future generations. The Surkhan oasis, which is the southern region of Uzbekistan, has been making a worthy contribution to world development with its unique culture, art, and invaluable social lifestyle. Having a special influence in the Surkhan oasis, Djarkurgan developed as a major economic and political military center of Chaganiyan in the Middle Ages, a convenient base for trade and commerce with Termiz, connected to caravan routes. During this period, the Minor architectural ensemble, which is of special importance in world architecture, was built in the territory of Djarkurgan, and the cultural development

grew even more. Djarkurgan Tower The pamphlet "Djarkurgan Tower" published by famous scientist Z.A.Arshavskaya in 1984 in the publishing house "Uzbekistan" has attracted special scientific researches in the world material culture. tried to provide the reader with information about the Djarkurgan tower, which testifies to its history. In the rapid growth of cities, the XI-XII centuries stand out from the history of Central Asia. During this period, the cities of Termiz and Chaganiyan, which are large handicraft and trade centers in the territory of the present Surkhandarya region, are of great importance. Construction, especially the construction of magnificent structures, will be in full swing. A unique school of architecture begins to emerge here. The rare monuments of the Surkhandarya oasis, which enriched the priceless treasure of the architecture of Central Asia, are the early tombs of the Sultan-Saodat ensemble, the mosque near the Hakim al-Tirmizi mosque, the mausoleum of the Khoja-Isa mosque, as well as the luxurious carvings of the governors of Termiz. palace was built at the same time. Unfortunately, this palace has not reached us.

At the beginning of the 20th century, researchers noted that the cylindrical tower of Djarkurgan, which has reached us, is the oldest of the unique structures built in Central Asia (423 Hijri - 1032 AD). Therefore, the tower of Djarkurgan (in the Middle Ages, the village of Charmangan was located here) is one of the only monuments preserved in the Surkhandarya oasis. Despite the fact that the upper part of the tower has been destroyed, it still seems to have not lost its architectural integrity, it fascinates with its magical appearance. Today, in the place of a cozy courtyard with pomegranate trees surrounding the minaret, there were once brick buildings, among which was considered the largest multi-domed mosque building. Although the minaret apparently belonged to this mosque, it did not approach it, but rose further away. This is evidenced by the fact that its entrance corridor was built almost at the ground level, not at the height of the roof of the adjacent building, as observed in other towers of Central Asia. Some historical evidence or information can be found only in some of the architectural monuments. In this regard, it is particularly important that historical records are kept in the Djarkurgan tower. According to M.E.Masson, the date 503 Hijri (1109-1110 years) on the course part of the minaret confirms the design of this device. The titles of Sanjar, governor of Khorasan, are recorded. The tower was built by order of Sultan Sanjar. According to V.A.Shishkin, the tower was built in 502 AH (1108-1109). On one of the sides of the middle part of the minaret, a vertical panel with the name of master Ali ibn Muhammad al-Sirahvi is carved. Among the monuments of this type of Central Asia, the Djarkurgan tower stands out with its unprecedented body, sixteen connected semi-columns. These pillars have a convex (rib) shape, and such a

surface resembles a flower with many leaves in a horizontal section. As you go down, the bumps seem to spread out. In the upper part, they are directly glued with a chain of arches and a wide epigraphic border. The windows and the frame, in turn, pass the basement of the next section of the minaret. This part of the building is also made in a convex shape, and it is assumed that the top of it is also decorated with an epigraphic border. Like all known minarets, the tip (peak) of the Djarkurgan minaret probably ended with a muezzinkhana with a hole. Of the tower is difficult to determine, but it is estimated to have been about 50 meters high, as the preserved part is 21.6 meters. Due to the narrowing of the upper side of the tower's body and the elegant decoration, its appearance increases in strength and beauty.

The creator of the Djarkurgan tower faced a very difficult task of decorating the surface of a complex shape in the wave style of bricklaying. In order to achieve this, it was necessary to pay special attention to the graceful section of decorative proportions in the circular section, taking into account the increasingly narrow upper part of the tower body. Especially placing the floral letters of the "Kufian" letter in the circular border required great responsibility and accuracy. Effectively solving this complex task testifies to the extremely high skill of the architects. At the top of the tower, the proportions of the decorations are solved in a unique way. Between the arches and the decorative border are sixteen low arched chains connecting them. The space between the windows is slightly deepened to the inside, and the bricks are laid in a simple style. In this case, the contrasting landscape created due to the shadowing of the deepening area between the archways, which is convex towards the surface (well lit), gives the appearance of the tower more beauty and elegance. The superficial triangular shapes formed between the scrolls and the epigraphic border are decorated in a checkerboard pattern with brick-cut buttons and butterfly motifs. A verse from the Qur'an was inscribed on the flat surface of the epigraphic border by picking up pieces of brick. Plant-like decorative elements are placed between the upper part of the alif letters. The lower and upper parts of the border are finished with a narrow chain made of brickwork buttons, triangles, and interlocking half rings. In the center of each edge there are graceful arched projections. Only one of these takhmans, the takhman dahka on the southern edge, leads to the circular staircase in the inner part of the minaret. The secrets of the edges were once decorated with uncomplicated geometric (gyrix) patterns. But unfortunately, before the repair work started, the lower part of the chair was badly damaged. Therefore, the geometric decoration was only partially restored. The upper part of the chair is almost completely preserved. Here, the upper part of the tahman is a special inscription made of

terracotta fragments in a square frame, which records the time of construction of the minaret and the name of the person who ordered the construction of this structure.

In 1938, the tower was first explored by the Termiz archaeological expedition. In doing so, the foundation of the building was opened and the danger of its being buried in the ground was put to an end. In 1948, as a result of the repair works under the leadership of the architect V.P.Petrov, the original appearance of the Djarkurgan tower was almost restored. Currently, the Djarkurgan tower is under state protection and is considered an important historical and cultural object.

References

1. Hakimov Z. Jarqo'rg'on minorasi. –T.: O'zbekiston, 1989.
2. Tursunov S., To'xtayev A., Annayeva Z. Jarqo'rg'on tarixidan lavhalar. – T.: Yangi nashr, 2017. - 566 b.
3. Турсунов Н. Н., Алламуратов Ш. А. Развитие торговых отношений и ремесел в бекствах Восточной Бухары //Бюллетень науки и практики. – 2021. – Т. 7. – №. 3. – С. 348-353.
4. Allamuratov S. A., Dzhuraeva U. C. IRRIGATION AND RECLAMATION WORKS IN THE SURKHAN OASIS //Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL). – 2021. – Т. 2. – №. 05. – С. 88-95.
5. Tursunov S., Qobilov E., Murtazayev B., Pardayev T. Surxondaryo tarixi. – T: Sharq, 2004. – B. 608.
6. Allamuratov S. A. In the Surkhan own in the soviet period irrigation and land reclamation works //Academicia: an International multidisciplinary research Journal. – 2021. – Т. 10. – №. 5. – С. 110-115.
7. Ashurovich A. S. Craft and trade relations in eastern beks of the bukhara emirate //ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – С. 1376-1380.

**YOSH PEDAGOGNING KASBIY O‘ZLIGINI ANGLASHI VA IJTIMOIIY-
PSIXOLOGIK JIHLTLARI***Mahmuda Jamolova**Yoshlar muammolarini o‘rganish va
istiqbolli kadrlar tayyorlash institute**1-bosqich tayanch doktoranti**mahmudajamolova9297@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu tezisda pedagoglarning kasbiy o‘zligini anglashning ijtimoiy-psixologik jihatlari yoritilgan bo‘lib, dunyo oilmlarining bu jarayon bo‘lgan munosabatlari keltirilgan. Shuningdek, kasbiy o‘zlikni anglash yosh pedagoglarda ma‘lum bir bosqichlardan o‘tib, qulay shart-sharoitlarni yaratish kerakligi bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, kasbiy o‘zlikni anglash, ijtimoiy-psixologiya, kutuvlar, ijtimoiy rollar

Abstract. In this thesis, the understanding of the professional identity of pedagogues is illuminated from a socio-psychological point of view, as well as the relations of world sciences regarding this process. , it is stated that young pedagogues need to go through certain stages to realize their professional identity and start working in favorable conditions.

Key words: pedagogue, professional self-awareness, social psychology, expectations, social roles

Pedagoglar faoliyati har qanday zamonda va makonda dolzarb hisoblanib jamiyatni rivojlantiruvchi asosiy unsur sifatida ko‘rilgan. XIX asrning 2-yarmidan boshlab nafaqat o‘qitishning psixologik jihatlari, balki pedagoglarning shaxsiyatiga ham e‘tibor berish boshlandi. Eksperimental psixologiya tadqiqotchilar pedagoglar faoliyatiga qizib, pedagogika-psixologiya fani rivojiga katta hissa qo‘shishgan. Psixologiyaning Bixoverizm yo‘nalishi a‘zolari pedagog tarbiyachilarning shaxsiyatiga tashqi muhit ta’sirlarini o‘rganishgan. Pedagoglarning kasbiy o‘zligini anglashda xayol, xotira, iroda, tafakkur, nutq, individual xususiyatlari (temperament, xarakter), qiziqishlari, ta’lim jarayoning boshqarishning psixologik jihatlari muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy-psixologlar esa pedagoglarning kasbiy o‘zligini anglashda ularning shaxsiyati bilan parallel ravishda ozaro muloqot qilish qobiliyatlarini asosiy jihatlardan biri deb takidlashdi. Kasbiy faoliyatda pedagoglar turli dinamikagi o‘qivchi-talabalar bilan bir vaqtning o‘zida muloqot qilishlariga to‘g‘ri keladi. Muloqot murakkab tushuncha bo‘lib, pedagog va o‘quvchilar jamoasidagi iqlimni, shuningdek, guruh ichidagi o‘zaro munosabatlarni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchining muloqot va faoliyatining mohiyati shaxsga bog‘liq. Bu insonning nima uchun

ishlashi, qanday maqsadlarga erishishi, buning uchun qanday usullardan foydalanishi, turli muammolarni hal qilishini belgilaydi.

Orlovning pedagoglar psixologiyasi bo'yicha olib borgan tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, o'qitish sohasini tanlagan shaxslar o'ziga xos motivatsiya va ehtiyojlar bilan harakatlanadi. Buni olim markazlashtirish terminologiyasi deb tasniflaydi. Bunda pedagog jarayonning barcha ishtirokchilari ya'ni o'quvchi talabalar haqida qayg'uradi va ularning ma'lum maqsadlarga qanchalik muvaffaqiyatli erishayotganini nazorat qiladi. O'qituvchilar auditoriya bilan muloqot qilishda shaxslararo munosbatlarning psixologik tamoillariga e'tobor qaratishadi. Hatto auditoriyaning qiziqishlariga moslashishga to'g'ri kelganda ham shaxsiy nuqtai nazarlarga asoslanib tanlovlarini amalga oshirishadi. Pedagogning xulq-atvori va kognitiv jarayonlari ularning markazlashgan yondashuviga ta'sir qiladi[1].

I.V. Vachkov asarlarida o'z-o'zini anglash muammosiga bag'ishlangan juda qiziqarli ma'lumotlar mavjud. Psixolog pedagog ongini rivojlantirishning bir necha bosqichlarini qayd etadi: vaziyatli pragmatizm, egosentrik qadam, stereotipga bog'liq bosqich, sub'ektni qabul qiluvchi, sub'ekt-universallik kabi bosqichlar. O'qituvchining o'z-o'zini anglashining rivojlanish bosqichini aniqlash uchun uning markazi nima ekanligini, shaxs qanchalik mustaqilligini, uning faoliyatining yo'nalishini tushunish kerak. O'qituvchi yangi narsalarni qanchalik qabul qila olishiga baho berish lozim.

Pedagog o'z-o'zini anglashining eng yuqori darajasi bu egosentrizm bo'lib, hamma uchun foydali bo'lgan natijalarga e'tibor qaratishga o'tishdir. Birinchidan, ekosentrizmda diqqat inson o'zini o'zi tasdiqlashga qaratilganligi uchun uning shaxsiyati asosiy hisoblanadi. Lekin ideal pedagog uchun jamiyat, bilim va faoliyat natijalari birinchi o'rinda turadi. U umumiy manfaatlar uchun harakat qiladi. Bu ma'lum bir shaxsdan tortib, umuman insoniyatgacha bo'lgan barcha darajalarga tegishlidir.

Pedagogning ijtimoylashuvi va samarali mehnat faoliyatini olib borishiga uning o'qitish mahorati va qobiliyati ham ta'sir etadi. Pedagogning qobiliyatlari - bu doimiy shaxsiy fazilatlar, o'ziga xos xususiyat ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi ob'ektning retseptivligi bilan baholanadi. O'qituvchi o'qitish vositalarini, o'z ish sharoitlarini idrok etishi kerak. Uning vazifasi tinglovchi va so'zlovchi o'rtasida samarali hamkorlik tizimini shakllantirishdan iborat bo'lib, o'quvchi-talabalar shaxsiyatiga ijobiy ta'sir o'tkazishdir.

Kuzmina asarlarida pedagog qobiliyatining bir nechta darajaga ajratgan. Bu darajalar idrok etish, aks ettirish va proyektivlik deb hisoblagan. Birinchisi, so'zlovchi tinglovchining shaxsiyatiga kirish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu

pedagog talaba o'zini qanday idrok etishini tushunish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Ikkinchidan, pedagog uchun sifat asosiy hisoblanadi. Bu boshqalarni o'rganish, ularga hamdard bo'lish, boshqalarning motivlari va harakatlarini tushunish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Shundagina o'qituvchi boshqa birovning nuqtai nazarini idrok eta oladigan va unga baholaydigan qobiliyatiga ega bo'ladi. Bunday qobiliyatlar o'qituvchi shaxsining o'zagini tashkil etadi. Agar ular bo'lmasa, kasbiy sifat yuzaga kelmaydi. Bu qobiliyatlar o'qitish ishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, pedagoglar o'quvchi-talablarning aqliy rivojlanishiga e'tibor qaratishi kerakligini ko'rsatadi[1].

Ta'lim sohasida, ayniqsa, yosh o'qituvchilar orasida kasbiy o'ziga xoslik tushunchasi ularning martaba yo'nalishini va rollaridan umumiy qoniqishni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kasbiy o'ziga xoslik - bu odamlarning o'zlarining kasbiy rollari bilan bog'laydigan e'tiqodlari, qadriyatlarini, munosabati va xatti-harakatlari va ular tanlagan sohada o'zlarini qanday qabul qilishlarini anglatadi. Yosh pedagoglar uchun kuchli kasbiy shaxsni shakllantirish nafaqat o'z farovonligi, balki o'quvchilarga berayotgan ta'lim sifati uchun ham zarurdir[3].

Ijtimoiy va psixologik omillar yosh pedagoglarning o'z kasbiy shaxsiyatini qanday qabul qilishlarida muhim rol o'ynaydi. Quyida o'qituvchilarning o'zini o'zi anglash va kasbiy o'sishga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik determinantlar berilgan.

1. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va tasdiqlash.

Yosh o'qituvchilarning kasbiy o'ziga xosligini belgilovchi asosiy omillardan biri ularning tengdoshlari, murabbiylari va ta'lim muassasalari tomonidan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasidir. Ijobiy fikr-mulohazalar, rag'batlantirish va boshqalarning tasdiqlashi ularning malaka va kasbga tegishlilik hissini oshirishi mumkin. Aksincha, qo'llab-quvvatlashning etishmasligi yoki salbiy o'zaro ta'sirlar izolyatsiya tuyg'usini keltirib chiqarishi va ularning qobiliyatlariga bo'lgan ishonchini susaytirishi mumkin.

2. Rolning aniqligi va kutuvlar.

Yosh o'qituvchilarning kuchli kasbiy o'zlikni shakllantirishlari uchun ularning roli va mas'uliyatini aniq tushunish zarur. Noaniqlik yoki qarama-qarshi taxminlar chalkashlik va xavotirni keltirib chiqarishi mumkin, bu ularning o'zini-o'zi anglashi va ishdan qoniqishiga ta'sir qiladi. Yuqori darajali hamkasblar va rahbarlarning samarali muloqoti va yo'l-yo'riqlari ularga ta'lim landshaftining murakkabliklarida harakat qilishda yordam berishda juda muhimdir.

3. Shaxsiy qadriyatlar va e'tiqodlar.

Shaxsiy qadriyatlar va e'tiqodlar va ta'lim muassasasi tomonidan o'rnatilgan tartib qoidalar o'rtasidagi uyg'unlik yosh o'qituvchilarning o'zlarining kasbiy

shaxsini qanday qabul qilishiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar ularning asosiy qadriyatlari muassasaning tartib intizomi bilan uyg'un bo'lsa, ular o'z ishlarida qoniqish hissini ko'proq his qilishadi. Boshqa tomondan, qadriyatlar dissonansi ularning pedagog sifatidagi kimligini shubha ostiga qo'yadigan axloqiy dilemmalar va axloqiy ziddiyatlarga olib kelishi mumkin.

4. Kasbiy rivojlanish imkoniyatlari.

Doimiy o'sish va o'rganish yosh pedagoglarda mustahkam kasbiy shaxsni shakllantirishning ajralmas qismidir. O'quv dasturlari, seminarlar hamda hamkorlik va tadqiqot imkoniyatlaridan foydalanish ularning malakasi va bilim bazasini oshirishi mumkin, shu bilan birga ularda o'ziga bo'lgan ishonchi va professionallik hissini oshiradi. Bunday imkoniyatlarning yo'qligi ularning kasbiy o'sishiga to'sqinlik qilishi va karerasida turg'unlikka olib kelishi mumkin.

5. Hissiy intellekt va chidamlilik.

Pedagog kasbining hissiy talablari yosh pedagoglardan yuqori darajadagi hissiy intellekt va chidamlilikni talab qiladi. Stressni boshqarish, muvaffaqiyatsizliklarni yengish va o'quvchilarning ehtiyojlariga hamdard bo'lish qobiliyati ijobiy kasbiy o'ziga xoslikni saqlash uchun juda muhimdir. O'z-o'ziga e'tiborli bo'lish orqali hissiy farovonlikni rivojlantirish va kerak bo'lganda yordam so'rash ularga kasbdagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi[4].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, yosh pedagoglarning kasbiy o'zlikni anglashining ijtimoiy-psixologik determinantlari ko'p qirrali va o'zaro bir-biriga bog'liqdir. Qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, rollar va kutuvlarning ravshanligini ta'minlash, shaxsiy qadriyatlarni kasbiy axloq bilan uyg'unlashtirish, kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini yaratish va hissiy intellektni rivojlantirish orqali ta'lim muassasalari yosh o'qituvchilarga o'zlarining rollarida muvaffaqiyat qozonishlari va ta'lim sohasi o'z potentsiallarini ro'yobga chiqarishlari mumkin.. Ushbu hal qiluvchi omillarni tushunish orqali yosh pedagoglarning o'sishi va samarali mehnat faoliyatini ro'yobga chiqarishi uchun zarur muhit yaratilish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Douwe Beijaard, Paulien C. Meijer, Nico Verloop. Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*. Volume 20, Issue 2, February 2004, Pages 107-128
2. Gee, JP 2000, 'Identity as an analytic lens for research in education', *Review of Research in Education*, vol. 25, pp. 99-125. <https://doi.org/10.3102/0091732x025001099>
3. Ivanov. M.E,Zufarova. Umumiy psixologiya. T.: 2023
4. Les Tickle. *Teacher Induction: The Way Ahead*. Developing Teacher Education. 2000-05-01P.I.

5. Manka M. Varghese, Suhanthie Motha, Gloria Park, Jenelle Reeves and John Trent. In This Issue [on Language Teacher Identity]. 2016. <https://www.researchgate.net/publication/337022162>
6. McCormick, C. B., & Pressley, M. (1997). Educational psychology: Learning, instruction, assessment. Longman Publishing/Addison Wesley L.
7. Predrag Zivkovic. The Nexus Between Teacher Professional Identity And Some Socio-Demographic And Psychological Variables. European Scientific Journal April 2016 /SPECIAL/ edition ISSN: 1857 – 7881 (Print) e - ISSN 1857- 7431
8. Pedagogik faoliyat psixologiyasi: asosiy ta'riflar, tuzilishi, usullari. Uz.relegionmystic.com
9. Ушинский К.Д. Три элемента школы //Собр. соч. Т.2. Л., 1948
- 10.Unlock Your Professional Identity: Strategies for Psychological Growth. <https://psychology4u.net/psychology/professional-identity/#>:

QISHLOQ XO‘JALIGIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O‘RNI

Dilfuzaxon Anvarovna Buranova

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalari instituti o‘qituvchisi

Anvarov Bekzod Eldorbek o‘g‘li

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalari instituti magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada aqlli qishloq xo‘jaligini yuritishda raqamli texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha chet el tajribasi, shuningdek qishloq xo‘jaligi sohasida raqamli texnologiyalardan foydalanishga bo‘lgan ehtiyoj haqida so‘z boradi.

Аннотация. В данной статье говорится о зарубежном опыте внедрения цифровых технологий в умное сельское хозяйство, а также о необходимости использования цифровых технологий в аграрном секторе.

Kalit soʻzlar: raqamli texnologiyalar, raqamlashtirish, aqlli qishloq xo‘jaligi, avtomatlashtirilgan tizimlar, texnologiya, agrar soha, avtomatlashtirish, suv resursi, yer resurslari, fermer, iste‘molchilar, agrosanoat, ekin, hosildorlik.

Ключевые слова: цифровые технологии, цифровизация, умное сельское хозяйство, автоматизированные системы, технологии, аграрный сектор, автоматизация, водные ресурсы, земельные ресурсы, фермер, потребители, агропромышленный комплекс, урожайность, продуктивность.

Davlatimiz rahbari tomonidan ilm-ma‘rifatga alohida urg‘u berilishi va bu orqali raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish masalasi kun tartibiga qo‘yilishi

iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy jihatdan kuchli, bozor iqtisodiyoti qonunlari to‘liq amal qiladigan demokratik davlat qurishga qaratilgan muhim qadam ifodasidir.

Raqamli texnologiya bu – xo‘jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo‘lib, unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko‘rinishdagi katta ma’lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an’anaviy ho‘jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Raqamli texnologiyalarga o‘tish deganda, zamonaviy kompyuterlar va sohaga oid bilimlarga asoslangan holda jamiyat va iqtisodiyot rivojlanishining butunlay yangicha turini barpo etishni tushunamiz.

Raqamli texnologiyalarga o‘tish jarayonining asosiy tarkibiy qismlari sifatida ma’umotlar bilan ishlashni amalga oshirib beradigan mobil ijtimoiy tarmoqlar, bulutli texnologiyalar, sensor tarmoqlar, buyumlar interneti hamda sun’iy intellekt texnologiyalarini misol sifatida ko‘rsatish mumkin. Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan texnologiyalar birgalikda “aqlli” ob’yekt va jarayonlarni yaratishga imkon beradi.

Raqamli o‘zgartirish turli darajalarga erishib, ular o‘rtasidagi farq ikkita atama “raqamli ko‘rinishga keltirish” va “raqamlashtirish” o‘rtasidagi farq bilan bir xil ma’noga ega bo‘ladi. Raqamli ko‘rinishga keltirish bu axborotni jismoniy vositalarda raqamli vositalarga o‘tkazishdir. Raqamli ko‘rinishga keltirishga misollar elektron kitoblar, videokurslar, suratning raqamli nusxasini yaratish va boshqalar shular jumlasidandir. Bunda axborot strukturasi o‘zgarishi ro‘y bermaydi, u faqat elektrona shaklga ega bo‘ladi. Raqamli ko‘rinishga keltirish ko‘pincha mavjud biznes-modelni takomillashtirish va biznes jarayonlarni optimallashtirish uchun foydalaniladi. Raqamlashtirish esa raqamli shaklda bo‘lgan butunlay yangi mahsulotlar yaratishdir. Masalan multiplikatsiyali dinamik o‘quv kursi yoki hujjatni sharhlashning interaktiv tizimi - bu raqamlashtirishdir.

Taxminlariga ko‘ra, 2050 yilga borib yer sayyorasi aholisi 9,6 milliardga etib, ularni oziq-ovqat bilan ta’minlash uchun bugungiga nisbatan 70 foiz ko‘p mahsulotlar kerak bo‘lar ekan. Ammo, ekologik vaziyatning yomonlashishi, energiya vositalarining qimmatlashuvi va yer unumdorligining pasayib ketishi talab darajasidagi oziq-ovqat ishlab chiqarishga jiddiy to‘siq bo‘lishi ham ta’kidlanmoqda. Bu muammolarni dehqonchilik faoliyatini o‘ziga hos usullar asosida boshqarish, xususan, sohaga buyumlar interneti konsepsiyasi kabi zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yechimlarni kiritish, bir so‘z bilan aytganda, “aqlli” qishloq xo‘jaligi orqali hal etish mumkin.

Albatta, bularning ustida ishlash uchun hozirgidan tamomila boshqacha mashinalar va agregatlar kerak. Ta’kidlash joizki, qishloq xo‘jaligi texnikalari ishlab chiqaruvchi dunyoning yetakchi kompaniyalari o‘z taraqqiyot

strategiyalarini dehqonchilik jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirish ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda belgilab olishni allaqachon boshlab yuborishgan.

Dehqonchilikda datchik va sensorlardan foydalanish — intellektual ferma tashkil etishda muhim qadam hisoblanadi. O'nlab kvadrat kilometr joydan ular radiokanallar orqali nazoratdagi ob'ektlar holati — asosan, tuproqning namlik darajasi, harorat, o'simlikning sog'lomlik darajasi, yonilg'i zaxirasi va boshqa muhim parametrlar haqida uzluksiz ma'lumot yetkazib tura oladi.

Masalan, nazorat nuqtalariga o'rnatiladigan sensorlar tuproq xususiyatlarining asosiy tizimlarini aniqlashga moslashtirilgan. Datchiklar esa tabiiy xilma-xillik, kasallikka chalingan o'simlik, hosildorlik haqida oldindan ma'lumot beradi. Sensor va datchiklar nafaqat ekin yetishtirishga, balki hosilni to'liq saqlashga ham yordam beradi. Bularning bari o'simliklarni parvarishlashga aql bilan yondashuvni ta'minlaydi.

O'zining barcha afzalliklariga qaramay, aqlli qishloq xo'jaligi hali rivojlanishning boshlang'ich bosqichida. "AQSHning Trimble" kompaniyasi hisobotiga ko'ra, dunyodagi har to'rtta fermeridan faqat bittasi ma'lumotlar yig'ish bazasidan foydalanadi. Bunga moliyaviy omillar (bunday infratuzilmani tashkil etish fermerlar tomonidan salmoqli dastlabki sarmoya talab qiladi) asosli to'siq bo'lib turibdi. Bundan tashqari, ma'lumotlar xavfsizligi, dehqonchilikdagi o'ziga xos siyosat va ob-havo ham aksariyat fermerlarni ikkilantiradi.

Uzoq yo'lni bosib o'tgan texnologiyalar hamon rivojlanishda. Bugunga kelib, veb-interfeysli qurilmalar va xizmatlar ancha ko'p ommalashdi, shuning uchun ham buyumlar internetiga bo'lgan qiziqish rekord darajada yuqori o'rinni band etib turibdi. Fermerlikning an'anaviy usullari o'sib borayotgan oziq-ovqat talabiga tenglasha olmaydi, shu bois fermerlar aqlli qishloq xo'jaligiga tobora ko'proq murojaat qilishmoqda.

Qishloq xo'jaligining takomillashgan tizimlarida turli "aqlli texnologiyalar" (smart-sensorlar) ekin va atrof-muhit sharoitidan kelib chiqilgan holda o'rnatiladi. Masalan, zararkunandalar va kasalliklarni oldindan aniqlovchi, iqlim nazorati — haroratni, namlikni, karbon dioksid darajasini o'lchovchi vositalar, ozuqa moddalari bilan ta'minlash va sug'orish asboblari kabilar shular jumlasidan. Ularning qo'llanilishi hosildorlikni kamida 30 foiz oshirishni kafolatlaydi.

Aytish mumkinki, ko'plab ilg'or texnologiyalar paydo bo'lishi odamlar hayotini tubdan o'zgartirib yuboradi. Bir qancha eski kasblar o'z kuchini yo'qotadi va yangi kasblar yuzaga keladi va shak-shubhasiz, dunyoni raqamli dunyoga aylantiradi. Dunyoni bunday raqamlashtirish barcha tarmoqlarda katta o'zgarishlarga olib keladi va asosiysi, buning natijasida ko'plab yangi

kompaniyalar paydo bo'ldi. Bunda raqamli o'zgartirish to'liqida o'ziga o'rin topibgina qolmasdan, uni boshqaradigan kompaniyalar yetakchiga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qulmatova, B. A., Buranova, D. A. (2022). The role of digital technologies in agriculture. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 04(108), 362-365. SoI: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-04-108-46>. Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS>. Scopus.ASCC:1700
2. N. Karimov, B. A. Qulmatova, D. Buranova. "Aqlli qishloq xo'jaligini yuritishda raqamli texnologiyalarning joriy etish masalalari". «The XXI Century Skills for Professional Activity» International Scientific-Practical Conference. TASHKENT, UZBEKISTAN 2021, MARCH 15.
3. N. Karimov, B. A. Qulmatova, D. Buranova. "Qishloq xo'jaligida raqamli texnologiyalarning joriy etish masalalari". *Academic research in educational sciences volume 2 | issue 3 | 2021*.

O'ZBEK XALQ TOMOSHA SAN'ATI TARIXI XAQIDA

Abdullayeva Ozodaxon Murodjonovna

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti teatr san'ati fakulteti
Qo'g'irchoqlar ishlab chiqarish texnologiyasi yo'nalishi 3- bosqich talabasi*

*B. Joraboyev
Ilmiy raxbar*

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqning hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan milliy qarashlar, muayyan jamiyatda yashash uchun har bir odam amal qilishi shart bo'lgan ur-fodat, udum, xulq-odob, marosim, an'ana, turmush tarzi, badiiy ijod, o'yin singari namoyon bo'ladigan muhim mezon bo'lgan o'zbek xalq tomoshalarining turlari va turfa o'yinlarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. mulohaza va fikrlar bildiriladi.

Kalit so'zlar: madaniyat, san'at, tomosha, aktyor, bayram, badiiy, o'yin.

XALQ TOMOSHA SAN'ATINING YO'QOLIB BORAYOTGAN XALQ O'YINLAR.

Tomosha san'atining bugungi kundagi ahamiyati.

Xalqimiz tomonidan qadim qadimdan o'z yashash tarzi va turmushi, hayot faoliyatidan kelib chiqib ijtimoiy – madaniy ehtiyojlari samarasi o'laroq turli xil ko'ngilochar va xursandchilik qilishga moyil bo'lishgan. Bunda esa o'z o'zidan turli xil tomoshalarining paydo bo'lishi kuzatilgan.

O'zbek xalq tomosha san'ati va tushunchasi xaqida: "O'tmishda xalq san'atkorlari navro'z bayrami, hosil shodiyonasi, xalq marosimlari, bayramlari va

toʻylari munosabati bilan tomosha berganlar. Ming-minglab odam toʻplanadigan tomoshagohlar va toʻyxonalarda birga yoki yonma-yon namoyish qilinadigan masxaraboz va qiziqchilarning chiqishlarigʻilganlar. Oʻzbek xalq tomosha sanʻati keng va rang barang koʻrinishlarga ega boʻlgan. Uning har bir turi oʻziga xos badiiy syujet va xatti- xarakatlarga boy qiziqarli jihatlari bilan ajralib turadi. Xalqimiz tomonidan yaratilgan va asrlar mobaynida shakllanib takomillashib kelgan tomosha sanʻatining bir qator turlarga boʻlinadi.

Tomosha sanʻati turlari:

- Raqs tomoshasi;
- Qiziqchilik;
- Qoʻgʻirchoq oʻyini;
- Ot oʻyin;
- Qarsak oʻyini;
- Askiya tomoshasi;
- Aytishuvlar

1. Ushbu xalq tomosha turlari oʻziga xos badiiy koʻrinish va mohiyati bilan bir biridan ajralib tursa-da, lekin tomosha sanʻatining butun yaxlit asosini tashkil qiladi.

2. Turfa oʻyinlar. Xalqimiz orasida qadimdan insonni qurshagan tabiat va muhit bilan, urf-odatlar bilan bogʻliq boʻlgan turfa oʻyinlar ham mavjud boʻlgan. Mazkur oʻyinlarda bedana, kaklik, bulbul, xoʻroz, laylak, kaptar, chagʻalloq singari qush parrandalarning, ayiq, boʻri, qoʻchqor, toshbaqa, kalamush, yumronqoziq singari hayvonlarning tovushlari va hatti-harakatlariga taqlid qiliganlar. Ularda tomoshabinlarning qarsaklari bilan hosil qilgan ritmlari asosida, plastik va mimik harakatlar vositasi bilan qush hamda hayvonlarning obrazlari, oʻzaro munosabatlari nomoyon boʻladi. Ijrochilar bunday oʻyinlarni koʻrsatishda maxsus grim, niqob va gʻiloflardan foydalanganlar. Mazkur oʻyinlar orasida mehnatning toʻngʻich turlari bilan bogʻliq oʻyinlar va ajdodlarimizning qarashlari asosida yaralgan tabiat bilan bogʻliq oʻyinlar, tomosha tariximizni qanchalar boy ekanini koʻrsatib turibdi. Hayvon turlariga mansub oʻyinlar bugungi kunda uchalik koʻp oynalmasad lekin bu Tomosha quyidagicha ijro etilar edi. Masxaraboz yuziga qorakuya surtib, qoʻl va oyoqlarini gajak qilgan holda yumronqoziq qiyofasiga kiradi. Tomoshabinlar orasidan kuchli va novcha odam chiqib, toʻrt oyoqlab turib yumronqoziqning “ini” boʻladi. Toʻrt besh tomoshabin bir usulda qarsak chalib (baʼzida doira ham qoʻshiladi), bayt aytib turadi. Ijrochi – “yumronqoziq” bu ohangga mos turli harakatlar qila boshlaydi. Kishilar mazkur tomoshada biror zararkunanda obrazinigina emas, dehqon hosiliga sherik boʻluvchi noinsof va xiyonatkor amaldorlarning majoziy satirik tasvirini qiyofasini koʻrganlar. Tariximizda bu kabi

ko`plab o`yinlar xalq dardini yomir va kulgi orqali ko`rsatib berilgan. Xalq Tomosha san`atiga o`zining bitmas- tunganmas xissasini qo`shgan ko`plab usta oyinchilarimiz , askiyachi va qiziqchilarimiz bor ularni aytmak va eslamak also to`g`ri bo`lmaydi.

- Yusufjon qiziq,

- Usta Olim,

- Mulla To`ychi

- Toshkanboy darboz,

- Karim chavandoz,

- Aka Buxor,

- Komil Qori kabi ajdodlarimiz yo`qolib borayotgan xalq o`yinlarining asoschilari edi. Bugungacha bizgacha yetib kelib hozirda ham, xalq tomoshalarida va navruz bayramlari , hamda xalq sayillarida ijro etilayotgan o`yinlarimiz xam bor. Askiya san`ati qiziqchilik. Boshqa turlari esa sekin asta tarixga aylanib yo`qolib bormoqda. Yog`och oyoq o`yinlar, ot o`yinlar, “qarsoq” o`yinlari, “chodir jamol”, “chodir xayol”shular jumlasidan. Bugungi kunda ananaviy ijrodan profesanal darajaga yetib kelgan tomoshalarni ham aytmak bo`lmaydi.

Qo`g`irchoq teatri ko`cha tomoshasidan buguni profesanal darajaga yetib keladi. Avvallari ko`chalarda yoki bo`sh kengliklarda qo`g`irchoq tomoshalari ijro etilgan bo`lsa, bugungi kunda bu teatr tomoshalari teatr saxnalarida ijro etilmoqda. Lekin ba`zi tomoshalar xalq og`zaki ijodi umuman ijro etilmay qo`yildi. Bu tomoshalarni ijro etuvchi , milliy ananalarni va qadryatlarni ilgari suruvchi usta oyinchilar chiqmay qo`ydi. Aslida Tomosha san`atini yumirga juda boy bo`lgan xalq ijodi bo`lib, yo`qolib borayotgan oyin turlarini xalq ikki usul orqali yetkazish mumkun. Birinchsi -xalq orasidan lapar qo`shiqlar qiziqchilik , turli xil xalq o`yinlarini xalq orasidan yozib olib, uni adabiy jihatdan qayta ishlab yana xalqning o`ziga , ommaga qaytarish. Ikkinchi usuli merosni aynan ko`chirib olmasdan, bugungi mustaqil davr yoshlari tushunadigan va ijro eta oladigan hamda bunday xalq oyinlaridan sayillarda keng foydalanish uchun bu o`yinlarni, merosimizni qayta ishlab, kelajak yoshlariga san`at maktablari va oliygohlarida o`rgatish o`qitish zarur bo`ladi. SHunda ajdodlar merosini, yo`qolib borayotgan xalq og`zaki ijodini va xalq tomoshalarini saqlab qolishga o`z xissamizni bir muncha qo`shgan bo`lar edik. Shuningdek kelgusi avlodga etazib berishda xam katta imkoniyatlarga ega bo`lamiz.

Adabiyotlar

1. M.Qodirov. “O‘zbek xalq tomosha san‘ati”Toshkent O‘qituvchi. 1981. 7 bet, 213-214 bet
2. B.Sayfullaev. Tomosha san‘ati nazariyasi va tarixi. T-2014

**BIOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA ELEKTRON-AXBOROT TA’LIM
MUHITINI YARATISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI**

Sanayeva Munisa Ilamonovna
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat
pedagogika universiteti tadqiqotchisi

Bugungi kunda respublikamizda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohatlarning asosiy maqsadi mamlakatimizning jahonning yetakchi davlatlari yoshlari bilan raqobatlasha oladigan, har tomonlama yetuk, barkamol avlodlarni voyaga yetkazish hisoblanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 22 dekabrda Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasida "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilanishiga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta, chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g‘oyaga va innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya, bu- kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo‘lsak, uni aynan innovatsion g‘oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak"⁷ - deb ta’kidlagan edilar.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son8, 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60-son9 Farmonlarida keltirilgan ustuvor vazifalarda ta’lim-tarbiya jarayonlarini sifatli va samarali tashkil etishga, shuningdek, ta’lim jarayonlarida zamonaviy axborot-kommunikatsion va innovatsion texnologiyalaridan foydalanish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan.

Umumta’lim maktablari biologiya ta’limida elektron axborot ta’lim muhitini yaratish sof texnik masala bo‘lib qolmasdan, balki buning uchun muassasaning ilmiy metodik, tashkiliy va pedagogik imkoniyatlarini tizimli yondashuv asosida jalb etish talab etiladi.

“Elektron axborot-ta’lim muhiti” tushunchasini aniq bir maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonini ta’minlovchi dasturiy, axborot-texnik, o‘quv-metodik tizimlar majmuidir, deb ta’riflash mumkin [1].

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 22 dekabrda Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasi.

⁸ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni.

⁹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60-son Farmoni.

Elektron axborot-ta'lim muhiti quyidagi tipologik belgilarga ko'ra tavsiflanadi:

1. Har qanday darajadagi elektron axborot-ta'lim muhiti tizimlilik tabiatiga ega murakkab tuzilmali ob'ekt bo'lib hisoblanadi.

2. Elektron axborot-ta'lim muhitining yaxlitligi tizimlilikka erishish tushunchasi bilan bir ma'noni, ularning uyg'unligini anglatib, ta'lim-tarbiya maqsadlarini o'zida mujassamlashtiradi.

3. Elektron axborot-ta'lim muhiti ta'lim va tarbiya ishlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omil bo'lishi bilan birga uning vositasi hamdir [2].

Ko'pgina tadqiqotchilarning fikricha, ta'lim muassasalarida biologiya ta'limi jarayonini elektron ta'lim vositalari yordamida tashkil etishning o'ziga xos quyidagi ijobiy tomonlari mavjud: o'quvchilarning axborotlarni qabul qilish va ularni qo'llash malakalarini rivojlantirish; vizual ko'rinishdagi verbal nusxalarni loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish; amaliy faoliyatida axborotlarni o'ziga xos tushunish va qo'llash imkoniyatlarini kengaytirish; ommaviy axborot vositalari bilan erkin muloqotini ta'minlash imkoniyati mavjud [3].

Shu bilan bir qatorda, elektron-ta'lim muhitini ta'riflashda bir qancha o'zaro farq qiluvchi qarashlar mavjud, jumladan:

- shaxs bilan ta'lim muhitining sub'ekt sifatida uzviy bog'langan axborot, texnik, o'quv-metodik ta'minotning tashkillashtirilgan majmuasi;

- elektron axborot tashuvchilar, virtual kutubxonalar, taqsimlangan ma'lumot bazalari, o'quv-metodik majmualarini mujassamlashtiruvchi kompyuter, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari integratsiyasi asosida qurilgan yagona axborot ta'lim muhiti [4].

Umumta'lim maktablarida elektron axborot-ta'lim muhiti quyidagi uchta asosiy vazifalarni bajaradi:

- tashqi muhit sub'ektlariga zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida umumta'lim maktablarining axborot-ta'lim muhiti to'g'risida tasavvur hosil qilishga yordamlashish; - umumta'lim maktablarida faoliyat olib borayotgan pedagog-xodimlarining o'zaro hamkorligini oshirish va o'zaro axborot-ta'lim resurslari almashishi muhitini yuzaga keltirish; - umumta'lim maktablarida axborot-ta'lim muhiti vositalari orqali samarali axborot almashinuvini tashkil etish va boshqarish [5].

Umumta'lim maktablarida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya ishlarining asosiy maqsadi o'quvchilarning tabiiy-ilmiy savodxonligini oshirish, biologik kompetentligini rivojlantirish hamda shaxsni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatni yo'lga qo'yish hisoblanadi [6]. Shu sababli, bugungi kunda shaxsga yo'naltirilgan

ta'limda elektron-axborot ta'lim muhitini tashkil qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Foydalanilan adabiyotlar

1. Беспалко В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва: “ИРПО”, 1996. – 336 с.
2. Забродская Л.М. Информационные технологии обучения и управления. Пут:– Л. 2001. – 86 с.
3. Ergasheva G.S. // Biologiya fani ta'limida axborot texnologiyalaridan foydalanish vosita va usullari. // Maktabda biologiya fani jurnali.. 2009. 4-son. –Toshkent, 10-14 b.
4. Saparov K.A., M.I.Sanaeva. Creation of electronic textbooks in modern biology education and general requirements for them. International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education Hosted from Berlin, Germany. April 30th, 2024.
5. Sanaeva M.I. Legal and theoretical basis of organizing modern biology education based on electronic information educational resources. International Conference on Interdisciplinary Studies and Scientific Research Hosted online from Cambridge, London Date: 30th September, 2023.
6. Sanaeva M.I. Improvement of the scientific methodology of teaching biology in the electronic information education environment. American Journal of Interdisciplinary Research and Development ISSN Online: 2771-8948. Volume 28, May – 2024.

ЗУЛФИЯ МЎМИНОВА ШЕЪРЛАРИДА ВАТАН МАВЗУСИ

Салохиддинова Нигорахон Иномжоновна

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент в.б.

“UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDOGOGY” HOTM. Андижон

Зулфия Мўминова адабий-эстетик оламида ижтимоийлик тамойили, ватанпарварлик, миллатпарварлик туйғулари тасвири, фалсафий-аналитик таҳлил устувор. У ижтимоий воқеликни – она Ватан мустақиллиги, шахс хурлиги, миллат озодлигини бадий тафаккур билан теран англайди. Шоира гўшанга, пахта далалари, шийпон каби топохронослар, келинчак, деҳқон, гўдак каби образлар, оқ либос, шам, беланчак каби детал образлар орқали лирик қахрамони бўлган ватанпарвар инсон кечинмаларини тасвирлайди. Маънавий-ахлоқий қадриятлар (эзгулик, яхшилик, озодлик, адолат, гўзаллик ва ҳ.к) бадий-эстетик изланишларининг моҳиятини ташкил қилади.

Эртага урушга жўнаб кетар у...

Гўшанга, келинчак, оқ либос ва шам.

Титради: Ватан, бу – энг буюк қайғу,

Титради: Ватан, бу – энг муқаддас ғам¹⁰.

Лирик қаҳрамон табиатида намоён бўлаётган ватанга содиқлик, миллатпарварлик нима сабабдан бунчалик кучли? Буни қандай, қай тариқа тушунтириш, изоҳлаш мумкин? “Ватанпарварлик – бу ҳар бир миллат кишисининг ўз она юртига, халқи яратган маънавий, маданий, ахлоқий қадриятларга бўлган муносабатидан туғиладиган фазилат”¹¹ ҳисобланиб, ҳазрати инсоннинг руҳиятида шаклланган фикрнинг ўй-кечинма тарзида ҳаётга, жамиятга, воқеликка муносабатида кўринади. Бу қараш юраги ватан ишқига тўлган ҳар қандай инсонда кучли ҳиссий-эстетик муносабат уйғотади.

Ўзбекистон —

Бемаҳал совуқ,

Қиров тушган пахтани териб,

Тирноқлари кўкарган деҳқон.

Сенда —

Ўйчан кўзга сурмамас,

Пахта суртган келинчаклар бор.

Оналари пахтага кетган

Гўдакларни асраган шийпон

Паноҳида беланчаклар бор.

Тинчлик учун овоз бераман!¹²

Зулфия Мўминова адабий-эстетик оламида ижтимоийлик тамойили, ватанпарварлик, миллатпарварлик туйғулари тасвири, фалсафий-аналитик таҳлил устувор. У ижтимоий воқеликни – она Ватан мустақиллиги, шахс ҳурлиги, миллат озодлигини бадиий тафаккур билан теран англайди. Шоира гўшанга, пахта далалари, шийпон каби топохронослар, келинчак, деҳқон, гўдак каби образлар, оқ либос, шам, беланчак каби детал образлар орқали лирик қаҳрамони бўлган ватанпарвар инсон кечинмаларини тасвирлайди. Шоиранинг лирик қаҳрамони урушнинг одамлар ҳаётига раҳна солишидан ўкинади, ватан мадҳини, тинчликни куйлайди. Унинг туйғуларини шакллантирган, шахсиятини тарбиялаган тупроқ ҳиди, пахта далалари, қишлоқнинг содда одамлари бўлади. Шунингдек, XX аср кишиларининг аянчли ва машаққатли тақдирини бош мавзу сифатида бадиийлаштиради.

¹⁰ Мо'минова З. Бешиқларни асрагин дунё. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1988. – Б. 26.

¹¹ Ҳамидова Ҳ. Ҳалима Худойбердиева лирикасининг бадиий хусусиятлари: фил.фан.номз... дисс. автореферат. – Тошкент, 2004. – Б.13.

¹² Мо'минова З. Бешиқларни асрагин дунё. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 1988. – В. 7.

Юрт мустақиллиги, тинчлик олий неъмат эканлигига алоҳида урғу беради. Шеърларининг ўзига хослиги, ғоявий-эстетик жиҳатдан таъсирчанлиги шундан.

Зулфия Мўминова лирикасида маънавий-ахлоқий қадриятларнинг (эзгулик, яхшилик, озодлик, адолат, гўзаллик ва ҳ.к) жамият муаммолари билан уйғунликда акс эттирилиши етакчилик қилади. Ана шундай вобасталик ҳаётни чуқур таҳлил қилишни, унинг моҳиятини ифодалашни, ифодалаганда ҳам куйиб ва ёниб, ёқлаб ва рад этиб, қувониб ва ғамга ботиб (қўйингки, мазмун талабига, ҳаттоки мазмун оҳангига мос тарзда), бойитиб ва муболағали қилиб тасвирлашни талаб қилади. Адабиётшунос О.Шарафиддинов таъбири билан айтганда, “Адабиёт ҳаёт дарслиги сифатида ўз вазифасини муваффақиятли бажариши учун жуда юксак эстетик қимматга эга бўлиши, яъни бадий жиҳатдан мукамал ва баркамол бўлмоғи керак¹³. Бадий асарда мавжуд образлар ўзида юксак инсоний фазилатларни умумлаштиргани ҳолда, ўқувчининг виждони ва онгини уйғотиб, ҳаётдаги гўзал ёки, аксинча, хунук нарсаларнинг манзараси билан унинг қалбини ларзага солиб, ўзига ва атрофини куршаган муҳитга чуқурроқ, синчковроқ назар солишга ундаб туриши керак бўлади.

¹³ Шарафиддинов О. Адабиёт – ҳаёт дарслиги. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б.19.

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA SOG'LOMLASHTIRISH
MUAMMOLARINI HAP KI DO SPORTI ORQALI AMALIY VA
NAZARIY TIZIMLASHTIRISH**

Vasixov Ali-Akbar Nigmatullayevich

Alfraganus universiteti Sport faoliyati fakulteti magistri :

O'zbekiston, Toshkent shahri

E-mail: ali-akbar@mail.ru

Annotatsiya. Hap Ki Do sporti asosida amaliy va nazariy tizimlashtirishning bajarilishi orqali, o'quvchilar o'zlarining barcha muammolarini hall qilish, shaxsiy kuch va ozodlikni rivojlantirish, jismoniy va fikr rivojlanishni tiklash va har bir insonning shaxsiy huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq tushunchalarini o'rgatishlari mumkin. Ushbu darslar o'quvchilarni o'zlarini o'zaro munosabatlarda samarador, xushmuomala qiluvchi va muhofaza qilisharoq qiluvchi bo'lishlari uchun tayyorlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: sog'lom hayot, sport muassasalari, tashqi aktivliklar, ustozlar va talabalar, ularni motivatsiyalash, yetarli va qulay vositalar, davlat dasturlari, chet elda amaliy tajriba

Umumiy o'rta ta'lim tizimi ta'lim jarayonining turli tomonlarini muvofiqlashtirish zarurati bilan bog'liq ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolar ta'lim sifati va o'quvchilar farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqolada biz Hap Ki Do - jismoniy va psixologik uyg'unlik tamoyillariga asoslangan jang san'ati - ta'lim muassasalarida muvofiqlashtirish muammolarini hal qilish uchun foydalanish imkoniyatini ko'rib chiqamiz.

Hap Ki nazariy mashg'ulotlari talabalarga muvofiqlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida muvofiqlashtirish muammolarini muvofiqlashtirish

Ta'lim haqida gap ketganda, ta'lim tizimining samarali ishlashini ta'minlash uchun turli jihatlar va tarkibiy qismlarni uyg'unlashtirish asosiy vazifalardan biridir. Biroq, ta'lim muassasalarida ko'pincha bu muvofiqlashtirish bilan bog'liq muammolar mavjud. Ushbu maqolada biz ta'lim tizimidagi moslashuv zarurati va ta'lim muassasalari oldida turgan asosiy muammolarni ko'rib chiqamiz.

Ta'lim tizimida uyg'unlashtirish zarurati

Hizalama ta'lim tizimida muhim rol o'ynaydi, chunki u turli komponentlarning bir-biri bilan uyg'un ishlashiga imkon beradi. O'quv dasturlari, dars jadvallari va baholash tizimlari kabi turli jihatlar muvofiqlashtirilganda, bu samarali o'qitish va o'qitish jarayonini ta'minlaydi. Kelishuvsiz ta'lim

muassasalari o'quvchilarning o'quv yuklamalarining notekis taqsimlanishi yoki tayyorgarlik darajasiga mos kelmasligi kabi qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Ta'lim muassasalarida muvofiqlashtirishning asosiy muammolari

Ta'lim muassasalarida bir nechta umumiy qoidalarga rioya qilish muammolari mavjud. Misol uchun, ba'zi o'quv dasturlari ma'lumotlarga haddan tashqari yuklangan bo'lishi mumkin, boshqalari esa etarli darajada ishlab chiqilmagan bo'lishi mumkin. Rejalashtirish ham qiyin bo'lishi mumkin, ayniqsa, agar talabalar ko'p sonli darslar va darsdan tashqari mashg'ulotlarga ega bo'lsa. Va, albatta, o'quv dasturlarini o'quvchilarning talab va qiziqishlariga moslashtirish muammosi bor.

Hap Ki Do sharhi: Ushbu jang san'atining tarixi, tamoyillari va afzalliklari

Hap Ki Do jang san'ati bo'lib, o'quv jarayonini moslashtirish va takomillashtirish uchun ta'lim muassasalarida qo'llanilishi mumkin. Keling, Hap Ki Do tarixi, tamoyillari va afzalliklarini ko'rib chiqaylik.

Hap Ki Do tarixi va rivojlanishi

Hap Ki Do Koreyada 20-asr o'rtalarida usta Chjon Duk Li tomonidan ishlab chiqilgan. U taekvondo va aykido kabi turli jang san'atlari elementlarini o'zida mujassam etgan bo'lib, samarali o'zini himoya qilish va shaxsiy rivojlanishga qaratilgan. O'shandan beri Hap Ki Do keng tarqaldi va amaliyotchilarda jismoniy va aqliy kuchni rivojlantirishga yordam beradigan intizom sifatida e'tirof etildi.

Hap Ki Doning asosiy tamoyillari

Hap Ki Do tamoyillari har bir talabaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda energiyadan uyg'un foydalanish, o'z-o'zini nazorat qilish va raqib bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu ta'lim talabalarda hamkorlik, ishonch va boshqalarga hurmat ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Hap Ki Doning talabalarining jismoniy va ruhiy salomatligi uchun foydalari

Hap Ki Doni ta'lim muassasalariga kiritish talabalarga ko'p foyda keltirishi mumkin. Hap Ki Do asosidagi jismoniy tarbiya kuch, moslashuvchanlik va muvofiqlashtirishni yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, u intizom va o'zini o'zi boshqarishni rivojlantirishga yordam beradi. Hap Ki Do o'zining psixologik jihatlari orqali o'quvchilarga ishonchni rivojlantirish, stressni boshqarish va nizolarni hal qilishda yordam beradi. Hap Ki Doni umumiy o'rta ta'lim tizimiga tatbiq etish ta'lim muassasalari oldida turgan muammolarni o'zaro uyg'unlashtirish uchun qimmatli vositalar va yondashuvlarni taqdim etishi mumkin. Hap Ki Do o'z tamoyillari orqali o'quvchilarning jismoniy va psixologik farovonligini oshirishi, shuningdek, ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish uchun nazariy asos yaratishi mumkin. Hap Ki Doni maktablarga joriy etish bo'yicha muvaffaqiyatli amaliyot

misollari uning samaradorligini tasdiqlaydi. Hap Ki Do orqali ta'limni uyg'unlashtirish yo'lini ochish nafaqat talabalar uchun katta foyda keltirishi mumkin.

Xulosa

Hap Ki Do, Koreya ularning milliy sportidir va oz ichiga amaliy va nazariy asoslarni jamlaydi. Bu sport, ruhiy va jismoniy rivojlanishni rag'batlantirish, ish o'rini, suhbat qilish malakalarini oshirish va oziga bir, jamoaviy va huquqiy yordamchi sifatida o'z ichiga olgan. Shunday qilib, bu sportning urta ta'lim maktablarida sog'lomlashtirish muammolari uchun yo'naltirilganlikni qarshilaydi. Hap Ki Do sporti, o'rganuvchilarni jismoni va ma'naviy qobiliyatlarini rivojlantirishga o'rnak bo'lib, o'z ichiga qo'yilgan qoidalar tufayli, o'rganuvchilarni xatti-harakatlarini kontrol qilish va umumiy urta ta'lim maktablarida sog'lomlashtirishni ta'minlashga yordam beradi. Bu, juda muhimdir, chunki jismoniy ijtimoiy faollashuvlar, murabbiy va o'quvchilar o'rtasida hamkorlikka asoslanadi va xalqaro bog'lanishlarni, mehnatni, Intellektual va jismoniy kuchlarga e'tibor berishni o'rgatadi. Hap Ki Do sporti orkali amaliy va nazariy tizimlashtirish mavzusi, urta ta'lim maktablarida sog'lomlashtirish muammolarini hal qilishga qaratilgan strategiyalarning qo'llanilishi bilan bog'liq. O'rgangan qoidalarni amaliy qilish bo'yicha talabalar o'yin-qatlamli mazmunlar organlari orqali o'quvchilarga samarali, jiddiy mexanika tajribalashiga imkon beradi. Misol uchun, shaxsiy harakatlar va o'ziga xos qo'yishlar orkali, o'rganuvchi, o'sha amaldagi harakatni bajargandan so'ng, qaror qilish, joriy etish, qat'iy asosiy prinsiplarga amal qilishni o'rganadi. Bu sport, o'rganuvchilarga maksimal murakkabliknu yaratadi, birlikda ishlashni o'rganishga yordam beradi va jismoniy rivojlanishni rag'batlantiradi. Bu orqali, urta ta'lim maktablarida sog'lomlashtirish muammolariga doir yechim topishda yordam berish mumkin. Jamiyatning sog'lomlashtirishida korishilishi kerak bo'lgan boshqa muammolar ham mavjud, lekin Hap Ki Do sporti, urta ta'lim maktablarida sog'lomlashtirish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga o'zgacha yondashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Maktabda jismoniy tarbiya va sport: o'quv-uslubiy qo'llanma" (mualliflar: E. Shishkova, N. Lopatina)
2. "Maktabda jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini tashkil etish va metodikasi" (muallif: V.I. Bajin)
3. "Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya va sport bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma" (muallif: E. V. Nikolaeva)
4. "Maktabdagi sport va dam olish faoliyati: pedagogika oliy o'quv yurtlari talabalar uchun darslik" (mualliflar: T. L. Arkhipova, A. M. Chernov.)

5. <https://interonconf.org/index.php/brs/article/view/7740>
6. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/11200>

SAVDO ZONASINI TASHKIL QILISH TAMOYILLARI

Mavlanova Barchinoy Shonazar qizi
Ma'mun universiteti NTM o'qituvchisi,
Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada savdo zonasini tashkil qilish va turlarining obyektiv mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: savdo zonasi, tamoyil, savdo, savdo markazi, savdo maydoni, samaradorlik, rentabellik.

Bugungi kunda savdo zonasini tashkil etish savdo markazi shaklida tashkil etiladi. Slida, bir yoki bir nechta savdo korxonalari tomonidan taklif etilayotgan mahsulotning ma'lum bir turini sotib olishi mumkin bo'lgan potentsial iste'molchilarni o'z ichiga olgan geografik sektor savdo zonasini tashkil etadi [1]. Bu borada savdo markazini to'g'ri rayonlashtirish eng muhim muammolarni shakllantiradi. Ushbu muammoni hal qilish va savdo markazining eng yuqori foydasiga erishish uchun savdo zonasini tashkil qilish tamoyillarini hisobga olish lozim. Buning uchun savdo zonasi yoki hududini rivojlantirishga mablag' yaratiladi. Bu borada savdo markazining asosiy zonalarini to'g'ri tashkil etish muhim yo'nalish sifatida korxonaning samaradorligi va rentabelligi, ularning maydoni va to'g'ri joylashishga e'tibor qaratiladi.

Shulardan kelib chiqib, savdo zonasini tashkil qilishdan asosiy maqsadi turli usullardan foydalangan holda savdo markazi rentabelligining asosiy tamoyillari va turli mahsulot maydonlari joylashuvi aniqlanadi. Firkimizcha, har bir zamonaviy savdo zonasida ijara hududlari, savdo galereyasi, ko'ngilochar va ovqatlanish, umumiy foydalanish, ma'muriy va texnik, omborxonalar va boshqa yordamchi kabi zonalar alohida ajralib turadi.

Odatda, savdo zonasi hududida yer osti darajasi yoki savdo markazining yonida joylashgan to'xtash joyi muhim ahamiyat kasb etadi. Yirik savdo markazlari u 1-3 ming to'xtash joyiga mo'ljallangan bo'lishi kerak. Savdo markazining maydoni 100 ming kvadrat metrdan ortiq bo'lsa, to'xtash joyi 1,5 mingdan ortiq avtomobil uchun mo'ljallangan bo'lishi kerak. Keng to'xtash joyining yo'qligi esa mijozlar oqimini cheklaydi. Zona yoki hududning bir qismi sifatida koridorlar, o'tish joylari, kommunal xonalar savdo jarayonlari nuqtai nazari uchun tanlanadi. Chunki, u yerga do'konlarni joylashtirish mumkin emas.

Biroq, savso zonalari hududida zarar maydoni va ijaraga beriladigan maydon ma'lum bir nisbatda bo'lishi kerak. Buni tarkibida savdo markazining rentabelligini kamaytirish ham mumkin. An'anaviy savdo markazlarida chakana va chakana bo'lmagan savdo maydonlarining o'rtacha nisbati esa 70/30 ni tashkil qiladi. Bu bevosita savdo markazining ijarachilar konsepsiyasi, me'moriy xususiyatlari va tarkibiga bog'liq bo'ladi. Savdo markazi egasi uchun chakana savdo maydoni ulushini ko'paytirish va yordamchi notijorat maydonlarini qisqartirish uchun foydali sanaladi. Ammo, to'lanmagan maydon ijarachilar va xaridorlar uchun ma'lum bir qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Shu orqali savdo maydonining qiymatini oshirib, savdo markazining hayot aylanishini bosqichlarini uzaytiradi. Foydalanish mumkin bo'lgan maydon zonalari xarid qilish va ko'ngilochar maydon o'rtasidagi nisbatni to'g'ri hisoblashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Savdo markazining asosi ijarachilar sifatida ularning ahamiyatiga qaramay, ma'lum bir nisbatdan oshmasligi kerak. Ijarachilar savdo markazi umumiy maydonning 30 % dan 50 % gacha qismiga ega bo'lishi kerak. Agar bu foiz yuqori bo'lsa, mulkni qoplash muddati oshadi. Chunki, ijarachilar past ijara stavkalarini to'laydilar. Unga asosan, ko'ngilochar qism, ya'ni ijarachi katta bo'lmasligi kerak. Iste'molchilar o'z daromadlarining 5 % dan ortig'ini o'yin-kulgiga sarflamaydilar. Ko'ngilochar sektor uchun ijara stavkalari past bo'lib, atigi 130-150 AQSh dollari tashkil qiladi. Biroq, turli zonalar o'rtasidagi munosabatlar savdo markazi shartlariga bog'liq bo'ladi. Bu borada oqimni boshqarish savdo markazlarini to'g'ri rayonlashtirish tamoyili sifatida qo'yilgan maqsadlarga javob berishi kerak. Hududni samarali rejalashtirish assortiment va xizmatlarni to'g'ri tanlash bilan to'ldirilishi kerak.

Hududlarga mablag' ajratishning asosiy tamoyili shundaki, xaridorlarning katta qismi ijarachilarning katta qismidan yuqori bo'lishidir. Agar savdo markazi bir necha qavatga ega bo'lsa, u holda rayonlashtirish vazifasi kishilarni yuqori qavatning eng uzoq burchagiga borishga majbur qiladi. Bunga operator va kichik do'konlarning to'g'ri joylashishi bilan erishiladi. Ijarachilarga boradigan yo'lda tashrif buyuruvchini mahsulotlarga kirishdan oldin tovarlarga ega bo'lgan kichik ijarachilar bo'lishi kerak. Qaytishda esa "eslatma" guruhi tovarlari uchun ijara joylarini qoldirish lozim. Bu holatda tashrif buyuruvchilarning oqimlari kesishmasligi, o'zaro to'siqlarni hosil qilmasligi va bir-birini kuchaytirishi kerak.

Savdo markazi barcha bo'limlari va zonalariga osongina kirishlari, umumiy kirish va chiqishlari bo'lishi maqsadga muvofiq. Alohida kirish joyi bo'lishi va boshqa savdo markazlari operatorlaridan ajratilishi qabul qilinishi mumkin emas. Agar darajalarda farqlar mavjud bo'lsa, ular orasidagi o'tishlar tashrif

buyuruvchilar harakatiga to'sqinlik qilmasligi kerak. Lekin, eskalatorlar va zinapoyalar bilan tashkil etilishi kerak. An'anaviy savdo markazlarida turli mahsulot maydonlarining joylashishi mavjud tamoyillarga muvofiq amalga oshiriladi. Bunda savdo markazi aniq belgilangan mahsulot-tematik bloklarga bo'linadi. Chakana savdo maydoni mavzuli zonalarga bo'lingan aralash rayonlashtirishni taqozo qiladi. Ushbu vaziyatdan chiqish yo'li eng mashhur tovarlardan iborat assortimentni yaratish yoki yirik xaridorlarga e'tibor qaratish bo'lishi mumkin [2].

Shuningdek, savdo zonasi savdo maydoni shaklida quyidagi turlarga ajratilgan holda alohida ajratilib, o'ziga xos qoidalar asosida tashki etiladi:

- do'konlar soni yetarli bo'lmagan savdo maydoni (tushuntirilgan savdo maydoni). Aholining muayyan ehtiyojini qondirish uchun zarur bo'lgan aniq tovarlar sotiladigan do'konlar 149 juda kam bo'lgan hudud.

- do'konlar soni ko'p bo'lgan savdo maydoni (ortiqcha saqlangan savdo maydoni). Muayyan mahsulotlarni sotadigan do'konlar juda ko'p bo'lgan hudud. Shunday qilib, ba'zi chakana sotuvchilar yuqori raqobat tufayli etarli daromad ololmaydilar.

- to'yingan savdo maydoni. Do'konlar tomonidan ma'lum tovarlar va xizmatlar takliflarining muvozanatli aralashmasi bilan tavsiflangan hudud, bu aholining ushbu tovarlar yoki xizmatlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga imkon beradi va shu bilan birga barcha chakana sotuvchilar muvaffaqiyatli biznes yuritadilar.

Xulosa shuki, savdo zonasi milliy bojxona hududidan tashqaridagi hudud sifatida tovarlarni saqlash va ularni sotishdan oldin tayyorlash bo'yicha operatsiyalarni mamlakat hududida amalga oshiriladi. Ular tarkibiga qadoqlash, etiketlash, sifat nazorati va boshqalar kiradi va tez to'lov qobiliyatiga ega bo'ladi. Ushbu zonasini samarali tashkil qilish uchun mavjud tamoyillardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu esa tovarlarni sotib olish va sotishga imkon beradi, potensial iste'molchilarning qiziqshini oshiradi va savdo maydonlarining jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Брижашева, А. В. Маркетинг в торговле / А. В. Брижашева / Учеб. пособие. – Ульяновск: УлГТУ, 2007. – 170 с.
2. <https://studfile.net/preview/5405076/page:30/>

**REDISKA O'SIMLIGINI BIOLOGIYASI VA TURLI USULLARDA
YETISHTIRISH TEXNOLOGIYALARI**

Abdulxafizov Sayfullo Abdinabi o'g'li

SPE va KITI Andijon ilmiy-tajriba stansiyasi laboratoriya mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada rediska o'simligining biologiyasi va turli sharoitlarda yetishtirish texnologiyasi xaqida malumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: rediska, agrotexnologiya, navlar, hosildorlik.

Rediska, redis (*Raphanus sativus* var. *radicula*) — karamguldoshlarga mansub bir (ekilgan yili gullaydi) va ikki (2yili gullaydi) yillik sabzavot ekini. Dunyodagi ko'pgina dehqonchilik mintaqalarida ochiq va yopiq (himoyalangan) yerlarda o'stiriladi. Gullari ikki jinsli, chetdan (hasharotlar orqali) changlanadi. Qo'zog'i urchuqsimon yoki g'olasimon, urug'i och kulrang, 1000 donasi 8—10 g. Ildizmevasi tekisdumaloq, uzun, konus va duk (urchuq) shaklida, tusi, asosan, oq, qizg'ish, qizil va to'q qizil rangda, vazni 5 g dan 200 g gacha. Tarkibida qand, oqsil, S vitamini bor.

Sovuqqa chidamli, namsevar o'simlik. Urug'i 3— 4^oda una boshlaydi. O'sishi va ildizmevasining rivojlanishi uchun eng maqbul harorat 15—18°. 3—4° sovuqqa bardosh beradi. Unga yorug' bo'lmagan joyda, Mas, parnikda ham yaxshi o'sadi. Dala sharoitida 50—120 s hosil olinadi. Issik^ona va parniklarda R. urug'i dastaki seyalkada yoki qo'lda 1—1,5 sm chuqurlikda ekiladi. Parniklar shamollatib va tez-tez sug'orib turiladi. Suyuq mineral o'g'it bilan oziqlantiriladi. Parniksa 20—40 kunda yetiladi. Urug' olish uchun Rediskaning iddizmevasi 60x30 yoki 60x60 sm kilib ekiladi. Kuzoqlari yoppasiga sarg'ayganda o'rib olinadi, kurigandan keyin yanchib, saralanadi. Har gektar yerdan 12— 15 s urug' olinadi. Urug'ining unuvchanligi 4—5-yil saqlanadi.

Rediska o'simligining ildizi qismi

O'simlik ildizi hosildorlikni oshirish uchun o'ziga xos xususiyatga ega. Ba'zi o'simliklarning ildizida oziq moddalar to'planadi. O'simlik ularni o'zining o'sib rivojlanishi uchun to'playdi. Bu uning hayoti uchun zarur zaxira ozuqa. Bu ozuqa moddalar o'simlikning turli organlarida to'planib, ularning tashqi shakli ko'rinishini butunlay o'zgartiradi. Masalan, ildizida ozuqa to'plovchi o'simliklar — rediska sabzi, turp, sholg'om ildizmevalarni hosil qiladi. Rediskada ildiz sistemasi kuchsiz rivojlangan bo'ladi.

Bu ularning tuproq namligiga talabchanligini oshiradi. Namlik yetarli bo'lmaganda ular shakli buzilib, iste'molga unchalik yaramaydigan ildizmeva beradilar. Sabzi va lavlagi nisbatan qurg'oqchilikka chidamli o'simliklar. Biroq

ular yuqori hosilni butun o'suv davrida namlik bilan yetarli ta'minlanib turganlaridagina beradilar. Ular uchun tuproq nam sig'imi 70% bo'lishi zarur.

Rediskaning poyasi

Rediska poyasi tik o'suvchi, tanasi tuklar bilan qoplangan, o'rtacha shoxlangan. O'simlikning bo'yi 70-100 santimetrgacha o'sadi. Rediska ko'karib chiqqandan to gullaguncha poya tezroq o'sadi. O'simlik gullagandan keyin poya o'sishi sekinlashadi.

Rediskaning bargi

Rediskaning barglari yumaloq oval, yirik, tuksiz, silliq birinchi yilgi tupbargi kichik bo'ladi, barglari yer bag'irlab o'sadi, patsimon, birinchi yili gulpoya chiqaradi.

Rediskaning guli

Rediskaning gul to'plami shingil. Guli ikki jinsli, gultojibarglari to'rtta, rangi ko'pincha oq sariq bo'ladi. Asosan chetdan changlanadi. Guli asosiy poya yoki yon shoxlarida joylashadi, gullarining shakllanishi bilan ildizmevasida ozuqa moddalarning to'planishi to'xtaydi. Rediskada gul kurtaklari 60-100 sm. ga yetishi mumkin.

Rediskaning mevasi

Rediska mevasi qo'zoqcha bo'lib, o'simlikda tik turadigan urchuq yoki silindr shaklda. Qo'zoq meva - ikkita meva bargchasining birikib o'sishidan hosil bo'lgan, ikki uyali, ko'p urug'li meva hisoblanadi. Urug'lari soxta pardaga o'rnashgan, ikki tomonlama ochiladigan va ochilmaydigan quruq meva. Qo'zoq mevaning uzunligi enidan farq qiladi. Mevaning uzunligi esa enidan deyarli farq qilmaydi.

Ildizmevalar asosan uch qismga bo'linadi: boshi, o'rta qismi va ildiz asosi.

Boshi ildizmevaning yuqori qismi bo'lib, u barglarning o'sish nuqtalarini va qurigan barglarining o'rnini o'zida saqlaydi. O'rta qismi bu ildizmevaning o'rta qismi bo'lib, ildizmevasi yassi yoki yumaloq yassi, rangi oq, qizil, binafsha rangda bo'ladi. Shakli yumaloq rediska navlarining ildizmevasi asosan urug'palla, tirsagi ostidan hosil bo'ladi.

Rediskaning urug'i

Rediska urug'i teskari, tuxum shaklda bo'lib, och jigar rangda. 100 ta urug' vazni 8-10 gramm. Unuvchanligi 85%, 4-5 yilgacha saqlanadi. Urug'ning unib chiqishi, o'sib- rivojlanishi uchun eng qulay harorat o'rtacha 15-18 °S hisoblanadi. Rediska birinchi yili ildizmeva paydo qilib, keyin gulpoya chiqarib gullaydi va meva beradi. Ildizmevaning to'liq shakllanishi bilan gulpoya hosil qilishi o'rtasidagi davr, odatda, 10-20 kuni tashkil qiladi. Bu muddatda ildizmevaning tuzilishi va kimyoviy tarkibi keskin o'zgaradi. U shirasini yo'qotadi,

po'kaklashadi, mazasi qochadi; tarkibidagi shakar miqdori kamayib, kletchatka foizi ortadi.

O'zbekistonda rediskaning Qizil ulkan (serhosil, kechpishar, 40—50 kunda yetiladi, yirik, uzun — 12—15 sm, eti oq, zich, sersuv), mahalliy Mayskiy (o'rtapishar, 40—45 kunda yetiladi, och qizil, uzun). Dumaloq, (qizil, oq uchli, o'rtapishar, maydaroq), Saksa (juda ertapishar — 25 kunda yetiladi, dumaloq, to'q qizil, o'rtacha yirik) va Dungani 12/18 (ertapishar navlari rnlashtirilgan).

Navlari- O'zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan qishloq xo'jalik ekinlari davlat reestriga kiritilgan navlar 27 tani tashkil qiladi.

Jumladan:

Lola. Ertapishar nav, o'sish davri 25–30 kun. Bargi mayda kesik, tekis, burglar soni 5–6 ta, uzunligi 18–23 sm. Ildizmevasi yassi-yumaloqsimon, qizil rangli, mayda, tuproq ostiga to'liq botadi, yuzasi tekis, sersuv, vazni 20–25 g, degustatsion bahosi 5,0 ball. Hosildorligi 20 t/ga.

Mayskiy. O'rtapishar nav, o'suv davri 37–40 kun. Bargi ovalsimon, yashil rangda, barglar soni 7–12 ta, tomirlanishi o'rtacha, tuksiz. Ildizmevasi uzunchoq, tuproqqa to'liq botadi, uzunligi 7–9 sm, diametri 2,0–2,5 sm, vazni 33–35 grammi, tashkil qiladi degustatsion bahosi 4,4 ball. Hosildorligi 17–18 t/ ga. Yog'ochlanishga moyil.

Ertapishar. Ertapishar nav, o'sish davri 31–32 kun. Bargi lirasimon, juft-juft bo'lib yon bo'laklarga bo'lingan, yashil rangli, jiloli, barglar soni 10–12 ta. Ildizmevasi yassi yumaloqsimon, tuproq ostiga to'liq botadi, oq rangli, mayda, yuzasi tekis, po'sti oq, sersuv, vazni 20–32 g, degustatsion bahosi 5,0 ball. Hosildorligi 20–21 t/ga.

Qishqi issiqxonalarda rediska zich ekin sifatida bodring yoki pomidor bilan birga yetishtiriladi. Ekishdan olti-sakkiz kun oldin 4-6 qatorli lenta usulida asosiy ekinning 2 ta tomoniga sepiladi.

Bahorgi plyonkali issiqxonalarda (quyosh taftida) rediska birinchi oborotda fevral boshlaridan mart o'rtalariga qadar, issiqsevar o'simliklar ekilguncha yetishtiriladi. Har 1 m yerga 4-5 gr. urug' ketadi. Marker bilan 6x3 sm oziqlanish maydoni hosil qilgan holda qo'lda eksa ham bo'ladi. 1,2-1,5 metrli keng lentali usulda ekilganda ingichka yo'lakcha qoldiriladi.

Rediskalarning parvarishi, asosan havo va tuproq harorati hamda namligini normal saqlash, qo'shimcha oziqlantirishdan iborat. Qishki issiqxonalarda, bundan tashqari o'simlik atrofiga tuproq sepiladi.

Rediska uchun havoning o'rtacha harorati 14-16°C bo'lishi tavsiya etiladi. 20°C dan isib keta o'simlik g'ovlab ketadi, ildizmevasi sifatsiz bo'ladi, 24°C dan oshganda rediska hosil qilmay, gulpoya chiqaradi.

Rediskalar o'suv davrida harorat quyidagicha bo'lishi lozim:

maysasi ko'ringuncha 20-22°C;

maysa paydo bo'lgan 5-6°C;

pallasi shakllangandan so'ng hosil qilguncha 8-10°C, shundan so'ng bulutli kunlarda 12-14°C, havo ochiq kunlari 16-18°C;

tuproq harorati 12-16°C, havo namligi 60-65% bo'lmog'i kerak.

Nihollar qiyg'os unib chiqquncha suv berilmaydi. Tuproqning yuza qatlarni qurishach, suv sepiladi. Ildiz tuguncha paydo bo'lguncha suv kam berilib, so'ng tez-tez sug'oriladi.

O'suv davri davomida rediska 2 marta qo'shimcha oziqlantiriladi. Birinchi oziq mol go'ngi (suvga 6:1 nisbatda aralashtirib)ning 10 litr eritmasiga 15 gr. superfosfat va 10 gr. kaliy tuzi qo'shib tayyorlanadi. Birinchi oziqlantirish maysa unib chiqqach ikki haftadan so'ng o'tkaziladi. Ikkinchi oziqlantirishda 10 litr suvga 40 gr. ammoniyli selitra, 20 gr. superfosfat, 15 gr. kaliy tuzi solinadi. 1 m² yerga 6-7 litr eritma sarflanadi.

Qishda maysa unib chiqqach 32-35 kunda, erta bahorda esa 25-28 kunda hosilni yig'ishga kirishiladi. Rediskani tanlab-tanlab, uch-to'rt marta yig'ib olsa bo'ladi. Issiqxonaning 1 m² yeridan 2-3 kg. rediska yig'ib olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zuev V.I., Qodirxo'jaev O.Q., Adilov M.M., Akromov U.I. Sabzavotchilik va polizchilik. Toshkent . 2009. -b. 124-135.
2. O'zbekiston Respublikasi hududida ekish uchun tavsiya etilgan qishloq xo'jalik ekinlari Davlat reestri. – Toshkent, 2020. – b. 55.
3. Turkiya Respublikasi “Oziq-ovqat qishloq xo'jaligi vazirligi” hamda “Denizbank” hamkorligida tayyorlangan “100 ta kitob” dan iborat to'plami.
4. Zuev V.I., Abdullaev A.G. Sabzavot ekinlari va ularni yetishtirish texnologiyasi. T., «O'zbekiston», 1997. -b. 342

**O‘ZBEKISTONDA KABEL MAHSULOTLARI BOZORINI TAHLIL
QILISH KORXONANI RAQOBATBARDOSHILIGINI BOSHQARISH
MADELINI ISHLAB CHIQLGAN**

Uralov Olimjon Maxammadjonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot unversiteti
Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari
Kafedrasi assistenti olimjon.uralov@mail.ru
Tel (90) 1743283

“UZKABEL” AJ QK kompaniyasi kabel mahsulotlari ishlab chiqaruvchisi sifatida nafaqat O‘zbekistonda, balki xorijda ham yetakchi kompaniyalardan biri hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida kompaniya o‘zining innovatsion mahsulotlarini faol tatbiq etmoqda va ilg‘or texnologiyalarni joriy etishni boshlab yubormoqda.

“UZKABEL” AJ QK raqamli iqtisodiyotda o‘zining ishchi yechimlarini qanday va nima uchun qo‘llaydi? – degan savol berishimiz mumkin. Bu savollarga javobni axborot texnologiyalari rivojlanishi iqtisodiy o‘sishning asosiy omillaridan biri bo‘lgan zamonaviy dunyo voqeligidan izlash kerak. Raqamlashtirish davlat faoliyatining barcha jabhalariga – davlat boshqaruvi va biznesdan tortib, har bir fuqaroning kundalik hayotigacha kirib bormoqda. Bu yerda “UZKABEL” AJ QK kabi yirik ishlab chiqaruvchilar muhim rol o‘ynaydi.

Internet bozorining kengayishi, bulutli texnologiyalarning rivojlanishi, aqlli qurilmalar sonining ko‘payishi va axborotdan yuqori tezlikda foydalanishni ta‘minlash zarurati yuqori sifatli kabel mahsulotlariga talabning oshishiga olib keladi.

“UZKABEL” AJ QK kompaniyasining innovatsion yechimlari uzatilayotgan ma‘lumotlar hajmining ortib borayotganiga bardosh bera oladigan kuchli va ishonchli aloqa tarmoqlarini taqdim etish imkonini beradi.

Kompaniya ilg‘or ishlab chiqarish texnologiyalarini faol joriy etmoqda, yuqori sifatli kabel mahsulotlarini yaratish uchun maxsus materiallar va zamonaviy uskunalardan foydalanmoqda. Bugungi kunda “UZKABEL” AJ QK kabel mahsulotlarining keng assortimentini taklif etadi - optik tolali kabellar va ma‘lumotlarni uzatish uchun mis kabellardan tortib energetika sanoati va xavfsizlik tizimlari uchun kabellargacha.

Kompaniya tomonidan taklif etilayotgan mahsulotlarning asosiy afzalliklaridan biri ularning raqamli iqtisodiyotda samarali qo‘llanilishidir.

“UZKABEL” AJ QK kompaniyasining kabel mahsulotlari bugungi kunda aloqa tarmog‘i infratuzilmasi ishonchli va barqaror ishlashini ta‘minlab,

foydalanuvchilarga axborotdan yuqori tezlikda foydalanish imkonini beradi va ma'lumotlarning xavfsiz uzatilishini ta'minlaydi.

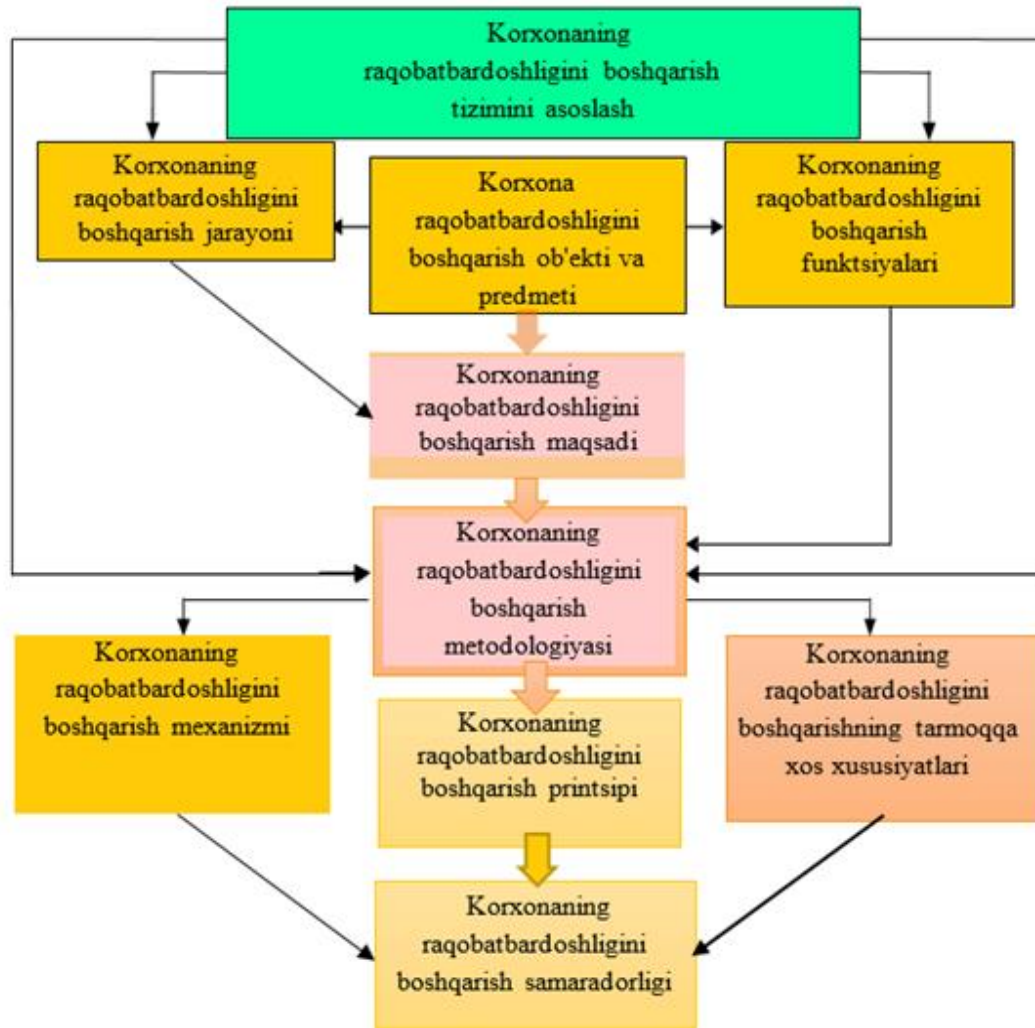
Raqamli iqtisodiyotda "UZKABEL" AJ QK kabel mahsulotlarini sotish ularning faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun ishonchli aloqa tarmog'iga muhtoj bo'lgan tadbirkorlik sub'ektlari va davlat organlari uchun ishonchli yechim hisoblanadi. Kompaniya global bozordagi raqobatchilardan oldinda bo'lish va zamonaviy raqamli jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun innovatsion echimlarni doimiy ravishda ishlab chiqish va joriy etishga intiladi buning uchun bozordagi raqobatchilardan oldinda bo'lishi kerak.

Dastlab, kabel ishlab chiqarish elektr bozoriga tegishli bo'lib, uning rivojlanishi asosan qurilish sektorining dinamikasi bilan belgilanishiga e'tibor berish muhimdir, chunki "qurilish bozori elektrotexnika bozorining bir nechta segmentlari uchun asosiy bozor hisoblanadi: past kuchlanishli va tarqatish uskunalari, kabel va sim mahsulotlari, montaj mahsulotlari va yoritish uskunalari"¹⁴. Shu bilan birga, Taqdim etilgan model korxonaning raqobatbardoshligini boshqarish tizimining ko'pgina elementlarini o'z ichiga oladi. Biroq, tizimni taqdim etishda, birinchi navbatda, boshqaruvchi va boshqariladigan quyi tizimlarni ajratib ko'rsatish, so'ngra ularning ichiga tegishli elementlarni joylashtirish, axborot oqimlarining yo'nalishlarini ko'rsatish uchun o'qlardan foydalanish va h.k. (2.1-rasm).

Kabel sanoati mahsulotlari hozir ham, kelajakda ham eng keng tarqalgan va yuqori talabga ega mahsulotlardan biridir. Kabel va simlarning jahon bozorida xilma-xilligi va ixtisoslashuvi juda katta va turli xil ilovalar talablariga javob berishi ajablanarli emas. Kabel sanoati, umuman dunyoda ham, ma'lum bir mamlakatda ham hozirgi holat va iqtisodiy rivojlanish istiqbollari juda sezgir. Tabiiyki, kabel mahsulotlari iste'molchilari iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlari hisoblanadi: og'ir va yengil sanoat, mashinasozlik barcha ko'rinishlari va energetikasi, yuqori texnologiya va tibbiyot, transport va oziq-ovqat ishlab chiqarishi, qurilish va qishloq xo'jaligi, mudofaa sanoati va kosmik sanoatni hisobga olmaganda.

Raqobatbardoshlikni boshqarish tizimlarining ishlab chiqilgan modellarini shartli ravishda quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin: algoritmik (og'zaki) va tizimli. Birinchi guruhga tabiiy til va diagrammalar yordamida harakatlar ketma-ketligining raqobatbardoshligini boshqarish tizimini shunday qilib, B.A.Pavlova, S.L. Klimenko korxonalar raqobatbardoshligini boshqarish tizimining tafsivlovchi madellar kiradi quyidagi modelini taklif qiladi.

¹⁴Демин В.А. Особенности, проблемы и содержание механизма управления предприятиями электротехнической промышленности // Российское предпринимательство. – 2014. Том 15. № 10. – С. 78-89.

1-Rasm Korxonani raqobatbardoshligi boshqarish modeli

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Демин В.А. Особенности, проблемы и содержание механизма управления предприятиями электротехнической промышленности // Российское предпринимательство. – 2014. Том 15. № 10. – С. 78-89.
2. Вопросы цифровой трансформации кабельного предприятия / Пирматов Н.Б. и др. // Universum: технические науки, № 6 (87) 2021. – С. 73.
3. Гилева Т.А. Цифровая зрелость предприятия: методы оценки и управления / Экономические науки, Экономика и управление в отраслях и сферах деятельности Bulletin USPTU. Science, education, economy. Series economy. № (27), 2019.
4. Индекс зрелости Индустрии 4.0. Управление цифровым преобразованием Компаний. / Исследование acatech. URL: https://www.acatech.de/wp-content/uploads/2018/03/acatech_STUDIE_rus_Maturity_Index_WEB.pdf (дата обращения: 03.02.2024).

**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA JAHON BOZORIDA
“UZKABEL” AJ QKNING FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA TAKLIF
ETILAYOTGAN CHORA-TADBIRLARNING IQTISODIY
SAMARADORLIGINI BAHOLASH**

Uralov Olimjon Maxammadjonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari
Kafedraasi assistenti olimjon.uralov@mail.ru

Raqobat kuchayib borayotgan zamonaviy iqtisodiy muhitda iqtisodiy foyda keltiruvchi tashkilotlarning marketing faoliyati O‘zbekiston Respublikasi muvaffaqiyatli rivojlanishining asosiy yo‘nalishiga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, “UZKABEL” AJ QK har doim raqamli marketing faolligini oshirish va jahon bozorida iqtisodiy samaradorligini baholab borishga intiladi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida “UZKABEL” AJ QK kabel mahsulotlari sifati, assortimenti va jahon bozorida sotilishini yaxshilashning strategik modeli muvaffaqiyatli biznes strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. Vaqt o‘tishi bilan, yuqori sifatli kabellar va simlarga bo‘lgan talab, ayniqsa, doimo rivojlanayotgan texnologiyalar va ma’lumotlarni uzatish uchun ortib borayotgan ehtiyojlar nuqtai nazaridan tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Strategik model mahsulot sifatini oshirishga qaratilgan bir qator asosiy elementlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu elementlardan biri kabel mahsulotlarining mahsuldorligi va sifatini oshirish uchun eng yangi texnologiya va zamonaviy uskunalarga sarmoya kiritishdir. Bundan tashqari, ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida – xomashyoni sotib olish va tanlashdan tortib, mahsulot xaridorga jo‘natilishidan oldin yakuniy tekshiruvgacha bo‘lgan davrda sifat nazoratiga alohida e‘tibor qaratish zarur.

Strategik modelning asosiy maqsadlaridan biri jahon bozori ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda kabel mahsulotlari turlarini kengaytirishdan iborat. Trendlarni o‘rganish va raqobat muhitini tahlil qilish rivojlanishning yangi yo‘nalishlarini aniqlash va iste‘molchilarga innovatsion mahsulotlarni taklif qilish imkonini beradi. Yangi texnologiyalarni muntazam joriy etish va yangi materiallarni ishlab chiqish yuqori ko‘rsatkichlarga ega mahsulotlarni yaratishga yordam beradi, bu esa bozorda raqobatbardoshlikni oshiradi.

Kabel mahsulotlarini sotish jarayonini optimallashtirishga ham alohida e‘tibor qaratish lozim. Bunga samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish, shuningdek, yangi tarqatish kanallari va hamkorlik munosabatlarini izlab topish kiradi. Ta‘minot zanjirlarini tahlil qilish yetkazib beruvchilar va distribyutorlar

bilan uzoq muddatli hamkorlik aloqalarini o'rnatish mahsulotni sotishda barqarorlik va prognozlikni ta'minlashga yordam beradi.

Maqsadli tadbirlarni amalga oshirish mijozlarni yanada ko'proq jalb qilish va jahon bozoridagi o'rnimizni mustahkamlashga qaratilgan. Biroq, bu faoliyatlar qanchalik to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy foyda keltirishini tushunish uchun maxsus tahlillarni o'tkazish kerak.

Taklif etilayotgan tadbirlarning iqtisodiy samaradorligini aniqlash uchun "UZKABEL" AJ QK uchun innovatsion marketing strategiyasini amalga oshirishdan olinadigan xarajatlar va mumkin bo'lgan daromadlar tahlilini o'z ichiga olgan asosiy parametr va ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

Xarajatlarni tahlil qilish tadbirlarni amalga oshirish uchun sarflanishi kerak bo'lgan moliyaviy resurslarni aniqlash imkonini beradi. Bu jahon bozori va iste'molchilarni tadqiq qilish, yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish va ilgari surish, mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash, reklama va marketing faoliyati uchun xarajatlarni o'z ichiga oladi.

Bunga parallel ravishda, mumkin bo'lgan daromadlarni tahlil qilish raqamli iqtisodiyotda muvaffaqiyatli marketing faoliyati orqali yangi mijozlarni jalb qilish va sotish hajmini oshirishdan foyda o'sishi salohiyatini baholashga yordam beradi. Ushbu tahlil taklif etilayotgan tovarlar va xizmatlarga bozor talabini baholash, raqobat muhitini tahlil qilish, samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish va, albatta, faol savdo faoliyatini amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, "UZKABEL" AJ QK raqamli iqtisodiyot sharoitida marketing faoliyatini oshirishda taklif etilayotgan chora-tadbirlarning iqtisodiy samaradorligini doimiy tahlil qilish ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha nafaqat potensial xarajatlarni, balki ularni amalga oshirishdan kutilayotgan foydani ham baholash imkonini beradi. Bu kompaniyaga eng samarali marketing strategiyalari foydasiga asoslangan tanlov qilish va jahon bozorida muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlash, o'z imidjini yaxshilash va iste'molchilar ehtiyojlarini qondirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raqamli iqtisodiyotning bugungi holati: muammo va yechimlar / Kurpayanidi K.I., Ilyosov A.A. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 1, yanvar-fevral, 2021 yil. – B. 309-315.
2. Umarov O.S. Raqamli iqtisodiyot va uning rivojlanish tendensiyalari // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnal. №3 may-iyun 2018 yil.

3. Xizmatlar sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitida rivojlantirish imkoniyatlari / Alieva G.I. // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, №3 (3), 2023. – B. 503-509.

CHAKANA SAVDODA MARKETINGNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Salayeva D.A.

Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada chakana savdoda marketingning zaruriyati, ahamiyati, mavjud imkoniyatlari va o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье раскрыты необходимость, важность, имеющиеся возможности и особенности маркетинга в розничной торговле.

Abstract. This article covers the need, importance, available opportunities and unique features of marketing in retail trade.

Kalit so‘zlar: chakana savdo, marketing, marketing birikmasi, narx, aksiya, reklama, mahsulot.

Ключевые слова: розничная торговля, маркетинг, комплекс маркетинга, цена, продвижение, реклама, товар.

Key words: retailing, marketing, marketing mix, price, promotion, advertising, product.

Chakana savdo bozor infratuzilmasining muhim tarkibiy qismi sifatida mahsulotlarni moddiy taqsimlash bilan cheklanmaydi. Bu sanoat ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi va unga yangi yo‘nalish yaratib beradi. Aynan, chakana savdo sohasida aholi ehtiyojlarini qondirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, chakana savdo tovarlarni ishlab chiqaruvchilardan iste‘molchilarga taqsimlash jarayonining yakuniy bo‘g‘inidir. Ushbu soha dinamik va yuqori raqobatbardosh soha sifatida yirik sotuvchilar xarid qilish, tarqatish va sotishda o‘ziga xos afzalliklarga ega bo‘ladilar. Bu orqali kichik korxonalar noyob mahsulotlarni sotish, yuqori darajadagi mijozlarga xizmat ko‘rsatish yoki mahalliy bozorda mavjud bo‘lish orqali samarali raqobatlasha oladi. Bu esa chakana savdoda marketingdan foydalanish bilan belgilanadi. Marketing - konseptual yondashuvlar va bozordagi o‘ziga xos harakatlarni o‘z ichiga olgan ijtimoiy va boshqaruv jarayonidir [1]. Ya‘ni, turli yondashuvlarga asoslangan holda chakana savdoda marketing faoliyati amalga oshiriladi.

Chakana savdo marketingi chakana muhitda mijozlarni keng jalb qilish, jalb qilish va qondirish strategiyasini yaratish va samarali amalga oshirishdan iborat bo‘ladi. U o‘z ichiga mahsulot taqdimoti va narxlash strategiyasi bilan birgalikda

reklama harakatlari va mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonigacha bo'lgan tadbirlarni qamrab oladi. Chakana savdo marketingi uning marketing birikmasi unsurlariga asosan mahsulot assortimenti, narxlash strategiyalari, tarqatish kanallari, reklama tadbirlari va jismoniy yoki onlayn-do'konlardagi muhitdan foydalanish natijasida mijozlarni uyg'un va yoqimli sayohatini ta'minlaydi. Ushbu ko'p o'lchovli yondashuv iste'molchilar ehtiyojlarini qondirish, brendga sodiqlikni rivojlantirish va raqobatbardosh bozorda sotishni yaratishga qaratiladi.

Bizni fikrimizcha, chakana savdoda marketingning ahamiyati quyidagi yo'nalishlar bilan belgilanadi:

- mijozlarni jalb qilish va ushlab turish: chakana marketing chakana sotuvchi xizmatlari yoki mahsulotlariga potencial mijozlarga erishish va keng jalb qilishga yordam beradi. Samarali reklama strategiyalari mijozlarga firma taklif qilishini bilish uchun o'z nufuzini oshiradi.

- raqobat ustunligi: gavjum bozorda kuchli chakana reklama biznes korxonasi raqobatdan uzoq turishga imkon beradi. Noyob reklama takliflar brending va tabaqalashtirilgan marketing texnikasini yaratadi.

- savdo va daromadlarni ishlab chiqarish: marketing, xarid qilishga ta'sir qiluvchi tovarlarni sotish va mijozlar saytiga tashrif buyuruvchilardan keng foydalanish orqali foydaga ta'sir qiladi. Yaxshi tayyorlangan marketing texnikasi sotuvlarni ko'paytirish va chakana sotuvchilar uchun savdo-sotiqni yaratishga imkon beradi.

- brend yaratish: chakana reklama imijni yaratish va mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Izchil xabarlar ajoyib xarid qilish tajribasi va namunalarni tanib olish brendga sodiqlik va xaridorlarni ko'rib chiqishga imkon beradi.

- bozorni o'rganish va tushunish: marketing tadbirlari xaridorlar xatti-harakatlarini tanlash va bozor tendensiyalarini tushunishni o'z ichiga oladi. Bunda mijozlarning o'zgaruvchan istaklariga moslashtirishga imkon beradigan bozor tadqiqotlari amalga oshiriladi.

Shuningdek, chakana savdoda marketingni quyidagi namunaviy misollar orqali kuzatishimiz mumkin:

- do'kon aksiyalari: tezkor xaridlarni targ'ib qilish va ko'proq mijozlarni jalb qilish uchun do'kon ichida chegirmalar, bepul sotib olish bitimlari yoki cheklangan vaqtli aksiyalarini taqdim etish.

- onlayn eksklyuziv takliflar: elektron tijorat platformasiga trafikni yo'naltirish va onlayn savdoni ko'paytirish vositasi sifatida faqat onlayn xaridorlarga maxsus chegirma yoki aksiyalarni taklif qilish.

- sodiqlik dasturlari: takroriy xaridlarni mukofotlaydigan, chegirmalar, sotuvga eksklyuziv kirish yoki mijozlarni rag‘batlantiradigan boshqa imtiyozlarni taqdim etadigan mijozlarga sodiqlik dasturlari.

- ijtimoiy media marketingi: ijtimoiy media platformalaridan mijozlar bilan bog‘lanish, yangi mahsulotlarni e‘tiborga olish, tanlovlar o‘tkazish, jamoa yaratish va brend xabardorligini oshirish.

Chakana savdoda marketing tendensiyalari quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

- onlayn xaridlar: elektron biznesning ilg‘or innovatsiyalariga alohida e‘tibor qaratish bilan birga onlayn xaridlarga ham e‘tibor kuchaymoqda. virtual intilish, kengaytirilgan haqiqat va mavjud mahsulot displeylari kiradi.

- barqaror amaliyotlar: barqarorlikni birinchi o‘ringa qo‘yadigan iste‘molchilar soni ortib bormoqda va do‘konlar ekologik toza amaliyotni qabul qilish orqali javob bermoqdalar.

- ijtimoiy tijorat: ijtimoiy media tizimlari chakana reklama uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Instagram va Facebook kabi tuzilmalarda xarid qilishning integratsiyasi mijozlarga ijtimoiy media muhitida tovarlarni ishlab chiqarish va sotib olish imkonini beradi.

- ovozli savdo: ovozli faollashtirilgan qurilmalar va raqamli yordamchilar chakana savdo reklamasiga ta‘sir ko‘rsatadi. Chakana sotuvchilar ovozli qidiruvni qabul qilmoqdalar va o‘zaro ta‘sir uslubini qondirish uchun ovoz bilan faollashgan xarid qilish tadqiqotlari takomillashmoqda.

- obuna xizmatlar: obuna qulaylik va umumiy daromadga turtki beradi. Bunda obuna xizmatlari reklama strategiyalariga qo‘shilib, mahsulot paketlari taqdim etiladi.

Shular bilan bir qatorda, chakana marketing birikmasi quyidagi 6P bilan belgilanadi [2]:

1. Mahsulot: mahsulot - homiy tashkilotlar tomonidan sotib olingan buyum hisoblanadi. Samarali mahsulot mijoz ehtiyoji yoki afzal ko‘rgan xususiyatini qondira olishi kerak.

2. Narx: narx mahsulot yoki xizmatlar uchun to‘g‘ri narx strategiyasini belgilashni o‘z ichiga oladi. Chakana sotuvchilar umumiy biznes strategiyasiga mos keladigan narxlarning maqbul tuzilishini aniqlash uchun xarajatlar, raqobatchilar narxlari, qabul qilingan qiymat va bozor talabi omillarini hisobga oladilar.

3. Joylashtirish: joylashtirish mahsulot sotib olish joyini anglatadi. Masalan, do‘kon o‘z do‘konidagi mahsulotni internet sayti yoki ikkalasida ham reklama

qilishi shular jumlasidandir. Bundan tashqari, ba'zi tovarlarni do'konlarda sotib olish mumkin.

4. Rag'batlantirish: rag'batlantirishga reklama strategiyalari, oila a'zolariga reklama va maxsus aksiyalar (chegirmalar yoki noyob takliflar) kiradi.

5. Kishilar: kishilar chakana savdoda mijozlar bilan o'zaro aloqada bo'lgan korporatsiya vakillariga (kadrlar pudratchilari yoki sheriklari) murojaat qiladilar. Ushbu vakillar tovar haqidagi savollarga javob berishlari yoki mahsulot ma'lumotlari, jumladan, mavjudligi va sotish to'lovlarini tasdiqlashlari mumkin. Ba'zi chakana savdo sozlamalarida (tekis ekranli televizorlarni sotish) kishilar shunchaki ko'rinadigan trafikni xaridorlarni sotib olishga aylantirish uchun javobgar bo'ladilar.

6. Taqdimot: taqdimot chakana savdoning tajribaviy tartibini anglatadi. Taqdimotda fon rasmi, chakana maydoni tartibi va estetika e'tiborga olinadi.

Xulosa shuki, chakana savdo foyda olish uchun iste'mol tovarlari yoki xizmatlarni xaridorlarga tarqatish kanallari orqali sotish jarayoni hisoblanadi. Chakana savdoda marketing ahamiyatiga, namunaviy misollariga, marketing tendensiyalariga va 6P bilan ifodalanadigan marketing birikmasiga ega bo'ladi. Ushbu savdoda marketing bevosita sotishga asoslangan bozor sifatida ko'rib chiqiladi. Marketingni amalga oshirish firma faoliyatiga ta'sir qiladi. Bu orqali marketing maqsadlari va rejalari tuziladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Хасбулатова Б.М. Маркетинг торговой деятельности. Учебное пособие. - Махачкала: ДГИНХ, 2012. - с.18.
2. <https://www.geeksforgeeks.org/retail-marketing-meaning-importance-types-and-strategies/>

KULTUROLOGIK YONDASHUVDA MADANIY KOMPETENSIYA TUSHUNCHASI VA UNING TARKIBIY QISMLARI

Abdurahmonova Sharofat Bahromali qizi
ToshDO'TAU tayanch doktoranti
sharofatabdurahmonova@gmail.com

Ta'lim tizimida kulturologik yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning o'zga xalqlar madaniyati, turmush tarzi, urf-odat va an'analarini o'z xalqining kulturologiyasi bilan solishtirish asnosida o'zaro bog'liqlik va farqli jihatlarni o'zlashtirishi, ularni katta maydonda – keng ijtimoiy-tarixiy kontekstda o'rganish orqali badiiy yaratilarning tub mohiyatini darajasida idrok etishi va shu anglam vositasida borliqning nafis jozibasini his etish, bu orqali esa ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishiga yo'l ochishni ko'zda tutadi.

Kulturologiyani dialogik analiz qilish shaxsga olamni bir butun sifatida idrok etish, boshdan kechirish, tushunish; hozirgi, o'tmish va kelajak bilan bog'liqligini, ma'naviy madaniyat yaxlitligiga mansubligini anglash imkonini beradi. Mazkur funksiyalarni hisobga olgan holda madaniyatdagi muloqotning pedagogik texnologiyasiga alohida diqqat qaratish lozim. Bu bitta yoki bir nechta subyektkar o'rtasidagi muloqot emas, balki boshqalar – butun jamiyat bilan ma'nan birga yashash, ular bilan ma'lum bir madaniyatda ham, ushbu madaniyatning ta'sir doirasida ham birga yashashdir. “Adabiyot o'qituvchisining vazifasi – bu dialogni badiiy matnlar orqali tashkil etish va dialogik vaziyatni butun dialog jarayoni davomida saqlab turish, eng muhimi, uni o'quvchining ichki dialogiga o'tkazishdir” deya izohlaydi kulturolog olim V. Domanskiy.

Ushbu yondashuvni amaliyotga keng joriy qilishda o'qituvchi kasbiy layoqati bilan birgalikda kultural kompetensiya mohiyatini ham chuqur anglab olishi va kasbiy faoliyatida turli vaziyat va sharoitlarda undan oqilona foydalanish ilmini puxta egallagan bo'lishi lozim.

Mazkur kompetensiya adabiyot o'qituvchisidan o'rganilayotgan xalqning milliy va ijtimoiy-madaniy o'ziga xosligidan xabardor bo'lishligini ko'zda tutgani holda mazkur xalqning individual xususiyatlarni ocha bilishi hamda badiiy jozibasini o'quvchilarga yetkaza bilishiga qaratilgan pedagogik layoqatdir.

Medvedova madaniy kompetensiya tarkibini quyidagicha tasniflaydi:

1. Motivatsion-shaxsiy komponent. Bu o'qituvchining subyektiv pozitsiyasini, kasbiy-pedagogik mulohaza yuritish mahoratini, gumanitar fanlarni o'rganish jarayonida madaniyat va san'at asarlarini tushunish motivlarini anglash, o'quvchilarning aksiologik munosabatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

2. Kognitiv komponent. Bu psixologik-pedagogik bilimlar tizimi, maktab o'quvchilarini o'qitishda kulturologiyaning rolini tushunish, san'at sohasidagi bilim, ijodiy fikrlash qobiliyati, kulturologik yondashuvning mohiyatini tushunishga doir bilimlarni o'rgatishga qaratilgan.

3. Faoliyatga asoslangan komponent. Kulturologik yondashish aspektida innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirish, o'quv faoliyati jarayonida faollik ko'rsatish qobiliyati bilan tavsiflanadi.

4. Kommunikativ komponent. O'quvchilarning madaniy asarlarni tushunish jarayonida pedagogik muloqotni tashkil etish, muloqot ko'nikmalarini egallash va kultural asarlar bo'yicha turli kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish qobiliyatini nazarda tutadi.

5. Emotsional-ijodiy komponent. Bu badiiy yaratiqqa doir ilhomning paydo bo'lishi, ta'limga kulturologik yondashish nuqtayi nazaridan ijodiy qobiliyatlarni, madaniyat va san'at asarlariga hissiy-emotsional munosabat, maktab

o‘quvchilarining o‘quv jarayonida emotsionallikning rolini tushunishi va ushbu qobiliyatni shakllantirishga qaratilgan.[B. 20].

“Kulturologik yondashuvdan foydalanish, - deydi kulturolog olim I.Xodyakova, - maktab o‘quvchilarini axloqiy va estetik tarbiyalash, ularning ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, dunyoqarashini shakllantirish va shaxslik sifatlarining rivojlanishiga yo‘l ochadi”. Binobarin, kulturologik yondashuv badiiy adabiyotning madaniy jihatlarini ochish bilan bir qatorda kishilarning ma’naviy kultural qiyofasining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, pedagogik faoliyat tizimida o‘qituvchining kognitiv baholash samaradorligining oshishiga xizmat qilibgina qolmay, balki o‘qituvchi-o‘quvchi hamkorlik munosabatlarining birlashishiga, pedagogik jarayonda ma’naviy sifatning faolroq namoyon bo‘lishiga yo‘l ochadi.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib, kulturologik yondashuvga quyidagicha izoh berish mumkin: Kulturologik yondashuv bu – o‘qituvchining dunyoqarashi, uning pedagogik voqelikni uslubiy tushunishi va uni o‘quvchilarga tuydirish mahorati bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan kasbiy shakllanishi va rivojlanishiga qaratilgan pedagogik faoliyatdir.

Kulturologik yondashuvdan foydalanish o‘z oldiga quyidagi talablarni maqsad qilib oladi:

- yuksak fazilatli shaxsni shakllantirish va kamol toptirish;
- o‘quvchilarni diyorimiz va butunjahon tarixiy tadrijida milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish;
- o‘z milliy-madaniy o‘tmishini jahon xalqlari madaniy hayoti bilan birgalikda o‘rganish asnosida o‘quvchilarda tolerantlik va baynalminal ruhni shakllantirish;
- o‘z millatiga muhabbat ruhida tarbiyalash va madaniy o‘tmishi bilan faxrlanish hisini shakllantirishdan iborat.

Kulturologik yondashuv o‘quvchi kishining ijtimoiy-axloqiy munosabatlarda, xalqning turmush sharoiti va shu jamiyatga aloqador barcha sohalarda yuzaga keladigan deformatsiyalardan himoyalanih va oqilona chiqish mahoratini ham ifodalaydi. Chunonchi, kulturologiya, avvalo ijtimoiy tarbiyaning madaniyatga adekvat qilingan shakli bo‘lib, I. Lerner uni jamiyat bilan bog‘lab turadigan 4ta komponentini quyidagicha keltiradi:

1. Bilim.
2. Jamiyatga ma’lum bo‘lgan intellektual va amaliy faoliyat usullarini amalga oshirish tajribasi.
3. Ijodiy faoliyat tajribasi.
4. Odamlarnig dunyoga va bir-biriga bo‘lgan hissiy va qadriyatlarga asoslangan munosabatlari tajribasi.

Mazkur komponentlar go'yoki kulturologik yondashuvga kognitiv, kommunikativ, kreativ hamda emotsional aspektlar birligida qamrab olishi nuqtai nazardan tasnif qilinadi va bu sistemlashtirish jamiyatsiz mavjud emasligini ham alohida e'tirof etadi.

O'quvchilar dunyo adabiyoti bilan tanishish barobarida jahon xalqlarining milliy madaniyat xususiyatlarini umuminsoniy qadriyatlari bilan dialektik birlikda o'rganish orqali ularning dunyoga faol munosabati shakllanib boradi. Bu esa endilikda inson va u yaratgan madaniyatni kengroq va falsafiy tushunish zaruratini yuzaga chiqaradi. Kulturologik ta'limga izchil munosabatning mavjud emasligi mazkur yondashuv yaxlitligining bo'linishiga, umummilliy qadriyatlardan uzoqlashuvga sabab bo'ladi. Binobarin, kulturologik yondashuvning gnesologik, ijtimoiy, kognitiv funksiyalari bilan tanishish sohaning tizimlashuvi va integratsion faollashuvining keng ko'lamda amaliyotga joriy qilinishiga yo'l ochadi. "Kultural bilimlar orqali madaniy kontekstning ta'lim jarayoniga faol kiritilishi fandagi integratsion faoliyatning shakllanishi, qiyosiy tahlil qilish va kishilarning o'z-o'zini baholash ko'nikmasining rivojlanishi va jadallashuviga imkon beradi". Bu yondashuvni insoniyatning eng yuksak yutuqlari majmuini amalda aks ettirish va baholash mahorati deya tushunish mubolag'a bo'lmaydi. Zotan, "madaniy komponent fanlararo sintezning bir qismi sifatida turli gumanitar bilimlarning uzviy integratsiyasi uchun sharoit yaratadi, o'quvchi shaxsining gumanitar tafakkurini rivojlantirishga va uning yaxlit kulturologiyasi shakllanishiga yordam beradi", deya ta'kidlaydi kulturolog olim L. Maxinko. Shuningdek, kulturologik yondashuv voqelikdagi barcha hodislarning semantik-funksional jihatini yoritibgina qolmay, ma'naviy sohada kishilarning axloqiy-tarbiyaviy fazilatlariga e'tibor qaratib, ta'limda o'qituvchi-o'quvchi munosabatlaridagi kultural qadriyatlarni sintez qilish va rivojlanishidagi faollashuv jarayonida o'zaro madaniy aloqalarni ham mustahkamlashuviga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Медведова В.В. Развитие культурологической компетенстности преподавателя русского языка и литературы в системе повышения квалификации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Шуя. 2011.
2. Медведова В. Урок литературы в контексте культуроориентированного образования. Педагогическое образование в России. №3. 2006.
3. Махинько Л.Н. Системно- культурологические основы школьного краеведения (на материале Санкт-Петербурга). Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Санкт-Петербург. 1999.

4. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. –М.: Школа «Языки русской культуры», 1996.
5. Доманский В. А. Культурологические основы изучения литературы в школе. Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук. –Томск. 2000.

CHAKANA SAVDONI KONTENT TAHLIL QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Salayeva D.A.

Urganch davlat universiteti birinchi bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada chakana savdoni kontent tahlil qilishning ahamiyati, mazmuni, mavjud imkoniyatlari va o‘ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: savdo, savdo korxonasi, tahlil, kontent tahlil, mahsulot, raqobatbardoshlik.

Ma’lumki, savdo korxonalari raqobatbardoshligi iste’molchilar talablariga javob beradigan tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish qobiliyatiga bog‘liq. Ushbu qoidalarni marketing tadqiqotlari orqali aniqlash mumkin. Buning uchun korxonalarga o‘z faoliyatini rejalashtirish jarayonida noaniqlikni kamaytirish, tahlil qilinayotgan sektorning tuzilishi, tendensiyalari va istiqbollarni aniqlash, o‘rganilayotgan segmentdagi iste’molchilarning xohish-istaklarini aniqlash talab etiladi. Bozorda mahsulotni ilgari surishda eng samarali vositalarni tanlash, raqobatchilarga nisbatan afzalliklar va kamchiliklarni aniqlash, rejalar va dasturlarni amalga oshirish jarayonini nazorat qilishni ta’minlaydi [1]. Ushbu chora-tadbirlar kontent tahlil orqali amalga oshiriladi.

Kontent tahlil chakana savdo sohasidagi standart tadqiqot usuli bo‘lib, unda tahlil doirasi matn va kommunikativ aloqa shakli bo‘lib hisoblanadi. Mahalliy tadqiqotlarga ko‘ra, kontent tahlil aniqlangan muammolarni material ko‘rinishida mazmunli talqin qilish maqsadida uning tahlili o‘tkaziladi. Kontent tahlil mazmunan tuzilishi yoki mohiyati bo‘yicha o‘zgarmas ahamiyatga egadir. Ammo, ushbu tahlil tashqi tizimlashtirilmagan va tasodifiy tashkil etilgan usul sifatida mavjud bo‘lgan materiallarni o‘rganishda qo‘llaniladi. Kontent tahlil usuli matn materialining xilma-xilligidan matn mazmuni mavhum modeliga o‘tishidan iborat bo‘ladi. Shu ma’noda, kontent tahlil tanlangan usullar sohasida qo‘llaniladigan eng mazmunli tadqiqot qoidalari sanaladi.

Chakana savdoda kontent tahlilning quyidagi keltirilgan asosiy turlari mavjuddir va ko'p qo'llaniladi [2]:

-miqdoriy kontent tahlili tadqiqotchi e'tiborini chakana savdoga oid xabar mazmuniga qaratib, so'zlar, mavzular va xabarlarni o'rganishga asoslanadi. Tanlangan unsurlarni tahlil qilishni rejalashtirganda ularning ma'nosini oldindan bilish va tadqiqotchining kutganiga muvofiq har bir kuzatuv natijasini aniqlay olish kerak. Amalda, ushbu turdagi kontent tahlilini o'tkazishda avvalo tadqiqotchi har bir kuzatuvni aniqlanishi va guruhga oid lug'at turini yaratishi kerak. Bu holatda muammo shundaki, tadqiqotchi yuzaga kelishi mumkin bo'lgan murojaatlar va ulardan foydalanish unsurlarini oldindan bilishi kerak. Buning uchun har bir foydalanishni baholash qoidalarining batafsil tizimi ishlab chiqilishi kerak. Ushbu vazifa tahlil qilinadigan chakana savdoga oid xabarlar turlarini sinovdan o'tkazish mustaqil baholash orqali hal qilinadi. Bu esa tadqiqotchilarning kuzatishlariga asoslanadi.

Chakana savdoga oid ma'lumotlar ijobiy yoki salbiy ma'noda asosiy havolalarga aniq baholashlarni kiritish zarurati bilan belgilanadi. Bir qator eslatmalar baholar ta'siriga qarab tartiblanishi kerak. Tadqiqotchiga subyektlarning his-tuyg'ulari va ularning ta'sirini aniqlay oladigan ko'rsatkichlar zarur bo'ladi. Chunki, kontent-tahlil texnikasidan foydalangan holda mutaxassislardan yuqori tayyorgarlikni talab qiladi. Ba'zi hollarda ular bir guruh mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi. Kontent tahlilni amalga oshirishda xabarlar mazmunini bildiruvchi so'zlar, mavzular va boshqa unsurlardan tashqari sifat yoki tarkibiy tahlil qilish imkonini beradigan boshqa birliklar mavjud bo'ladi. Bunda tadqiqotchini asosiy tahlil qiziqtiradi. Boshqa tomondan, xabarning shakli bilan bog'liq boshqa murakkabroq masalalar e'tiborga olinishi mumkin. Bunday tahlil natijasida kontentga yo'naltirilgan tadqiqotlarga qaraganda ancha ishonchli o'lchovlar olinadi, ammo natijada ular unchalik ahamiyatli hisoblanmaydi.

- sifatli kontent tahlili paytida tekshirilgan parametrlardagi o'lchovlar miqdoriy tahlilda talab qilinadigan batafsil va sinchkovlik bilan tekshirishdan farqli o'laroq, har bir xabarning mazmuniga ta'sir qiladi. Natijada, sifatli kontent tahlilini ishlab chiqish va o'tkazish oson bo'ladi. Shu bois, kontent tahliliga qaraganda arzonroq va ishonchliroq bo'ladi. Uning natijalari kamroq qoniqarli bo'lsa-da, xabarning to'liq yozuvidan ko'ra ko'proq ta'sirini ta'minlaydi. Ammo, aniq tadqiqot savoliga javob berishda ular ko'pincha etarli darajada ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Sifatli kontent tahlili empirik ijtimoiy tadqiqotning ilmiy usuli hisoblanadi.

Chakana savdoda kontent tahlili asosan elektron shaklda, ya'ni veb-saytga asoslangan holda amalga oshiriladi. Bu borada chakana savdo korxonasi veb-sayti

tahlili uning bozorda raqobatbardoshligini oshiradigan faoliyat qismi bo'lib qaraladi. Buning uchun savdo bozorining kontent tahlili qo'llaniladi. Ushbu marketing vositasi ikkilamchi manbalardan olingan ma'lumotlarni yig'ish hamda ular mazmunini sifat va miqdoriy tahlil qilishning rasmiylashtirilgan usulidan iborat bo'ladi. Usulning afzalliklari natijalarni statistik qayta ishlash imkoniyati va tahlilning yuqori obyektivligini o'z ichiga oladi [3]. Unga asosan, kontent tahlil chakana savdo korxonalarini faoliyatini sinchiklab o'rganish sifatida undan brend mashhurligi, raqobatchilar faolligi va maqsadli auditoriya manfaatlarini tahlil qilish uchun foydalaniladi.

Umuman olganda, chakana savdoni kontent tahlil qilishning maqsadi eng maqbul interfeys mezonlarini aniqlash va asosiy ishtirokchilar veb-saytini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar yaratish borasida bozor haqidagi ommaviy kommunikatsiya xabarlarida mavjud bo'lgan ikkilamchi ma'lumotlarni o'rganish hisoblanadi. Chakana savdo bozorining kontent tahlilini o'tkazish uchun tadqiqot obyektlari, ya'ni tovarlarning onlayn-do'konlari, jumladan ularning dastlabki tanlovi o'tkazildi. Tadqiqot davomida mahsulotlarning mavjudligi uchun mashhur internet-resurslari ko'rib chiqiladi. Bu esa kontent strategiya samaradorligini baholash va natijalarni yaxshilash uchun choralar ko'rish imkonini beradi. Kontent tahlilini o'tkazish uchun bevosita agentlik yoki xizmatni tanlash amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa shuki, chakana savdoni kontent tahlil qilish jarayonida ushbu sohaning muammolari aniqlanib, ularni tarkibiy tadqiq qilish imkoniyati yaratiladi. Internet saytlari asosida ma'lumotlarni o'rganish osonlashadi. Ya'ni, miqdoriy va sifat tahliliga asosan, turli saytlarni bir-biri bilan taqqoslash natijasida olingan ma'lumotlar korxonalar va raqobatchilarning internet-resurslariga bo'lgan munosabatini ko'rsatadi. Bu esa maqbul interfeysning tendensiyalari va mezonlarini aniqlash imkonini beradi. Aniqlangan namuna asosida iste'molchilarni saqlab qolish va sonini ko'paytirish hamda saytni modernizatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Iste'molchilar ongida savdo korxonasining ijobiy imidji shakllanadi. Shu orqali mahsulotga nistaban raqobatbardoshlikning pasayishiga va bozordan chiqishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Жуков Б.М., Романов А.А., Басенко В.П. Маркетинг: учеб. пособие. - М., 2012. - с. 440.
2. <https://ru.wikipedia.org>
3. Минько Э.В., Карпова Н.В. Маркетинг: учеб. пособие. - М., 2012. – с. 351.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПОНИМАНИЯ БЛАГОСОСТОЯНИЯ

*Ахмедова Раъно Азиз кизи**Базовый докторант Института по изучению проблем молодежи
и подготовки перспективных кадров при Агентстве по делам молодежи**Телефон: +998 97 743 0566**E-mail: rn.akhmedova@gmail.com*

Аннотация. Данная статья представляет собой анализ различных концепций и подходов к пониманию понятия благосостояния. Рассмотрены различные подходы к определению понятия благосостояния, основываясь на работах ведущих экспертов в области социологии, экономики и психологии. Автор анализирует влияние различных факторов на уровень благосостояния индивида и общества в целом. Главная мысль статьи заключается в том, что концепция благосостояния является многофакторной и требует комплексного подхода к изучению.

Ключевые слова: благосостояние, теории и факторы благосостояния, общественное и индивидуальное благосостояние.

Известно, что человек – существо социальное. Исторически доказано, что люди объединялись в малые группы, постепенно разрастаясь общинами, городами и странами. Это в первую очередь помогало в вопросах безопасности, обеспечения и достижения, различных благ, формированию и сохранению культуры, традиций и языка. В свою очередь, данный процесс существует и по сей день. Более того, развивает изначальное стремление людей к благосостоянию в новых условиях.

Если определим благосостояние¹⁵, как обеспеченность населения страны, государства, социальной группы или класса, семьи, отдельной личности *материальными, финансовыми, социальными и духовными благами*, то необходимо глубже рассмотреть, благосостояние с точки зрения выражения системы показателей, характеризующих уровень жизни¹⁶.

Рассмотрим теории, способы измерения и достижения, благосостояние которых менялись в эпохах. Т. Кампанелла, Морелли подходили с социалистическо-утопистских подходов, где благосостояние видели в достижении всеобщего счастья, полной удовлетворенности посредством

¹⁵ Благосостояние // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907; Словарь русского языка: В 4-х томах / РАН, Институт лингвистических исследований; Под редакцией А. П. Евгеньевой. — 4-е издание, стер. — М.: Русский язык; Полиграфресурсы, 1999 год; Словари, энциклопедии: Словарь русского языка (МАС). Дата обращения: 12 октября 2021. Архивировано 4 января 2022 года.

¹⁶<https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/9065/%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B5>

уравнивания всех людей в обществе. И. Бентам будучи утилитаристом, определял благосостояние удовольствием, где максимум счастья достигается через потребление в настоящее время, а не в будущем, которое достигается законодательством.

А. Смит исходил из капиталистической точки зрения и выдвигал идею связи благосостояния с созданием материальных благ посредством масштабного развития производства и накопление национального капитала. В идеях В. Парето, благосостояние достигается максимальных показателей, когда всякое изменение в распределении ресурсов может ухудшить благосостояние как минимум одного члена общества. Другими словами, каждый человек достигает максимизации полезности при определенном запасе исходных благ, интересы и выгоды в обществе взаимно уравниваются, и удовлетворение (благосостояние) общества в целом максимизируется.

Л. Вальрас, доказывая существование общего рыночного равновесия, также признавал возможность человеческого неравенства, указывая, что для установления экономической и моральной стабильности богатство общества должно быть справедливо распределено. В неоклассическом подходе, А.Пигу оценивает благосостояние общества в целом через благосостояние отдельных людей и основывается на удовлетворении жизни и удовлетворении потребностей, т.е. рост производства ведет к росту благосостояния.

Индивидуальное благосостояние включает не только полезность потребления, но и содержание труда, условия окружающей среды, отношения с другими людьми, положение в обществе, условия жизни, социальный порядок и безопасность. Социалистическая концепция благосостояния предполагает получение благ в зависимости от труда, а не от формы собственности или социального происхождения; К. Маркс рассматривал образование, интеллектуальное развитие и свободное время для общения как главные меры благосостояния.

Различные концептуализации того, как достигается благосостояние, оценивают методы его достижения. Это может происходить посредством стремления повысить свой личный статус или участие общества/государства в достижении общественного благосостояния. Однако принципиальная разница заключается в методе оценки и факторах, которые ее формулируют (достигаются).

Так, Г.А. Шкиренко выдвигает мнение, о сути общества, где общественное благосостояние не может быть достигнуто без индивидуального благосостояния, как и наоборот. Совместное проживание

людей и существование общества подразумевает взаимозависимость людей (следовательно, и благосостояние общества) и позиционирование общества в целом от каждого из его членов.

Согласно современной концепции, благосостояние зависит от степени удовлетворения потребностей человека и его семьи материальными и нематериальными благами.

В качестве заключения, отметим, что понятие «благосостояние» - это многофакторное понятие, требующий комплексного подхода к его пониманию. Согласно проведенному теоретическому анализу, многие ученые сходятся на мнении о том, что благосостояние – это наличие "благостного" состояния или удовлетворенности; состоянием души, возможностью реализовать свои желания, способности и потребности. А также, наличие чувства безопасности (в жизни, здоровье, финансовом достатке и уверенности в будущем); и материальных благ.

BIRJA FAOLIYATINI RIVOJLANISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ismailov Farrux Rustam o‘g‘li

Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot kafedراسi stajyor-o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada birja faoliyatini rivojlanishining mazmuni, ahamiyati, zarurligi, mavjud imkoniyatlari va o‘ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье описаны содержание, значение, необходимость, имеющиеся возможности и особенности развития фондового рынка.

Abstract. This article describes the content, importance, necessity, available opportunities and specific features of the development of the stock market.

Kalit so‘zlar: birja, savdo, operatsiya, bitim, tovar.

Ключевые слова: обмен, торговля, сделка, сделка, товар.

Key words: exchange, trade, transaction, transaction, commodity.

Ma’lumki, mamlakatimizda iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirish orqali savdo aloqalarini keng rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu borada O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 12-sentabrdagi “Birjalar va birja faoliyati to‘g‘risida”gi O‘RQ-375-son qonuni [1] qabul qilindi. Unga asosan, mamlakatimizda birjalar tashkil etilib, ularning faoliyati bilan bog‘liq iqtisodiy munosabatlar amalga oshiriladi. Chunki, birja faoliyati - talab va taklif o‘rtasidagi real munosabatlarni aniqlash va ushbu holatlarni hisobga olgan holda narxlarni

shakllantirish asosida tovarlarning ulgurji bozorini yaratishga qaratilgan harakatlar majmuidir. Birja tovarlar, valyutalar, qimmatli qog'ozlar, hosilalar va boshqa bozor vositalari savdosining tashkilotchisidir. Savdo standart shartnomalar yoki lotlar yordamida amalga oshiriladi, ularning hajmi esa birjaga oid me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

Birja - moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish uchun platforma hisoblanadi [2]. U orqali valyutalar, qimmatli qog'ozlar, qimmatbaho metallar va boshqa aktivlar bilan savdo tashkil qilinadi hamda ushbu aktivlarning xaridorlari va sotuvchilari o'rtasida bir-biri bilan o'zaro savdo qilishlari ta'minlanadi. Ilgari birjalar ma'lum bir joylar bo'lgan. Masalan, bino yoki shahar maydoni - bu yerda kishilar shaxsan kelib, savdo-sotiqni og'zaki tartibda muhokama qilishgan. Keyinchalik, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan savdo shakli ham o'zgardi. Ya'ni, barcha faoliyat onlayn rejimda amalga oshiriladi, kelishuvlar internet orqali masofadan yozib olinadi va birjalar ba'zan jismoniy ko'rinishga ega bo'lmay, faqat elektron shaklda mavjud hisoblanadi.

Birja savdosi oddiy mahalliy bozor va yarmarkadan kelib chiqqan [3]. Unga asosan, kompyuterlashtirish davrigacha tomonlar bitimlar bo'yicha og'zaki kelishib olganlar. Hozirgi kunda esa savdo ixtisoslashtirilgan dasturlardan foydalangan holda elektron shaklda amalga oshiriladi. Birjani ishtirokchilari - brokerlar o'z manfaatlarini yoki mijozlari manfaatlarini ko'zlab, savdo tizimlariga birja tovarlarini sotib olish yoki sotish bo'yicha buyurtmalar beradilar. Ushbu takliflar boshqa savdogarlarning qarshi takliflari bilan qondiriladi. Aniqroq qilib aytganda, birjada amalga oshirilgan bitimlar hisobi yuritiladi, hisob-kitoblar kliring shaklida amalga oshiriladi, tashkil qilinadi va kafolatlanadi hamda to'lovga nisbatan yetkazib berishning o'zaro ta'sir mexanizmi ta'minlanadi.

Birjada sotiladigan va sotib olinadigan aktivlarning turiga qarab, valyuta, fond, tovar, fyuchers va boshqa birjalar mavjud bo'ladi. Ammo universal platformalar ham mavjud bo'lib, ular asosida turli moliyaviy vositalar bilan operatsiyalar amalga oshiriladi. Birja bozoridagi moliyaviy operatsiyalar to'liq harakatlar bo'lib, unda investitsiyalar va moliyaviy vositalarni standartlar va qabul qilingan qoidalarga muvofiq joylashtirish va muomalaga kiritish bilan bog'liq maqsadlar ko'zlanadi. Valyuta bozorining ishlash qoidalari birja hamjamiyati hamda davlat organlari tomonidan mahalliy va xorijiy tajriba, shuningdek, o'rnatilgan an'ana va milliy urf-odatlar asosida belgilanadi. Shu munosabat bilan birja bozorida amalga oshiriladigan yuridik ahamiyatga ega harakatlar umume'tirof etilgan texnika va qoidalar, obyektiv kuchga ega qonunlar asosida shakllangan huquqiy me'yorlardan foydalanish imkonini beradi.

Shuningdek, birjani ishlashi uchun zamonaviy valyuta bozori jadal rivojlanayotgan tuzilma bo‘lib hisoblanadi. Shu munosabat bilan birja bozori imkoniyatlari va tuzilishi haqidagi bilimlar moliya mutaxassislari, emitent va investorlar, tadbirkorlar, yuridik va jismoniy shaxslar uchun alohida qiziqish uyg‘otadi. Ushbu holat ijobiy salohiyatni to‘plagan holda moddiy ishlab chiqarish sohasini faol rivojlantiradigan iqtisodiyot sohasi uchun xos bo‘lib hisoblanadi. Birjalarda ayirboshlash jarayonlari ishtirokchilarining pul oqimlari harakati orqali ular moliyaviy samaraga erishadilar. Natijada, shu orqali ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishni ta‘minlaydilar. Bu borada fond bozori mazkur imkoniyatlarni taqdim etadi. Fond birjasi o‘z maqsad va vazifalarini belgilashi va turli moliyaviy-iqtisodiy jarayonlarni tashkil etadi. Shu bois, birja biznesi va moliya-kredit munosabatlarini o‘rganish va amaliy qo‘llash obyektiga aylanadi.

Bugungi kunga kelib, birjalar orqali birja savdosini tashkil etish, aktivlar kotirovkalarini o‘rnatish, standart shartnomalarni ishlab chiqish, savdo ishtirokchilariga kafolatlar berish, yuzaga keladigan nizolarni hal qilish kabi ishlar bajariladi. Ushbu imkoniyatlar birjalarning bajaradigan vazifalari orqali quyidagi yo‘nalishlardan iborat bo‘ladi:

- birja savdolarini tashkil etish;
- savdo qoidalari, jumladan birja orqali sotiladigan tovarlar uchun standartlarni belgilash;
- namunaviy shartnomalarni ishlab chiqish;
- kotirovka;
- nizolarni hal qilish;
- axborot faoliyati;
- savdo ishtirokchilari tomonidan majburiyatlarni bajarish uchun kafolatlar berish.

Xulosa shuki, birja qimmatli qog‘ozlar yoki tovarlar bilan bitimlar tuzish uchun savdogarlar, vositachilar va birja brokerlarining ma‘lum soatlarda yig‘iladigan joyi yoki binosi bo‘lib hisoblanadi. Birjalar orqali tuziladigan har bir bitimdan komissiya olinadi. Bu esa brokerlar daromadining asosiy manbai бўлиб ҳисобланади. Birja tarkibida a‘zolik to‘lovlari, savdoga kirish uchun to‘lovlar va birja ma‘lumotlarini sotish kabilar hisobga olinadi. Shu orqali birja faoliyatini uzluksiz tarzda rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 12-sentabrdagi “Birjalar va birja faoliyati to‘g‘risida”gi O‘RQ-375-son qonuni. Manba: <https://lex.uz/docs/2462666>
2. <https://fingramota.by/ru/guide/practical/birja?cookies=true>

3. Биржевое дело: учебник для бакалавров. под ред. Л.А.Чалдаевой. - М.: Издательство Юрайт, 2014. - с. 17.

SANOAT KORXONALARINING SOTUV TIZIMIDA MARKETING STRATEGIYALARINING QO'LLANISH TARAQQIYOTI

Baqoyeva Dilfuza Maqsud qizi

Xalqaro Nordik Universiteti 1-bosqich doktoranti

+998888604140

dilfuz.uz@bk.ru

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi muallif marketing strategiyasini ko'rib chiqadi, maqsadli bozorlarni jalb qilish va tashkilotning maqsadlariga erishish uchun marketing tizimini qanday shakllantirishni aniqlaydi. Marketing strategiyasi bo'yicha qarorlar mahsulotni rejalashtirish, sotish, reklama va narxga qaratiladi. Strategiya ishlab chiqarish va tijorat faoliyatini bozor konyunkturasi va korxonaning imkoniyatlariga to'liq mos ravishda amalga oshirish maqsadida shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: marketing strategiyasi, bozor, raqobatchilar, savdo, reklama.

Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichi biznesdagi global iqtisodiy va moliyaviy inqiroz oqibatlaridan kelib chiqqan murakkab va qarama-qarshi jarayonlarning kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi. Cheklangan moliyaviy resurslar va tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish va sotish muammolarining tobora murakkablashib borishi sharoitida har bir alohida xo'jalik sub'ekti rivojlanishining strategik jihatlarini ishlab chiqish ob'ektiv zarurat tug'iladi.

So'nggi o'n yilliklarda strategiyalar mavzusi turli tadqiqotlarda keng ishlab chiqildi. Biroq, umuman olganda strategiya va xususan marketing strategiyasining umume'tirof etilgan kontsepsiyasi hali ham mavjud emas, buning natijasida tadqiqotchilar mavjud ta'riflarga o'zlarining ko'plab modifikatsiyalarini taklif qilishadi. Xorijiy va mahalliy olimlarning ushbu masala bo'yicha ishlarini o'rganish ushbu kontsepsiya asosidagi asosiy g'oyani aniqlash imkonini berdi.

Korxonaning strategiyasi - bu kompaniyaning bozordagi mavqeini mustahkamlashi va global maqsadlarga erishishni ta'minlashi kerak bo'lgan biznes faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini belgilaydigan o'zaro bog'liq qarorlar to'plami.

Korxonaning strategiyasi vaqt funksiyasi emas, balki yo'nalish funksiyasidir. Strategik reja korxonaga bir necha yillar davomida ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillar va kuchlarni tavsiflaydi, shuningdek, ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslarni ko'rsatgan holda uzoq muddatli maqsadlar va marketing strategiyalarini o'z ichiga oladi.

Mavjud resurslarga asoslanib, kompaniya uchta alternativadan asosiy yo'nalishni tanlaydi:

1. Biznesni rivojlantirish (tajovuzkor)
2. Status-kvoni saqlab qolish (mudofaa)
3. Faoliyatni qisqartirish (parvarish, tugatish)

Marketing strategiyalari marketing maqsadlariga erishish uchun harakat qilish usulini ifodalaydi. Korxonada uchta darajada ishlab chiqilgan marketing strategiyalari mavjud:

- Korporativ
- Funktsional
- Instrumental

Korporativ marketing strategiyalari bozor bilan o'zaro ta'sir qilish usulini, bozor ehtiyojlarini qondirish va korxonada salohiyatini uning talablariga muvofiqlashtirish uchun korxonada resurslaridan yaxshiroq foydalanish yo'llarini belgilaydi.

Ular tadbirkorlik faoliyati hajmini oshirish, bozor talabini qondirishga qaratilgan sa'y-harakatlar, faoliyatning yangi yo'nalishlarini yaratish, iste'molchilarning talab va ehtiyojlarini chuqurroq o'rganish uchun korxonada xodimlarining tashabbuskorligi va ijodkorligini rag'batlantirish jarayoni bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qaratilgan. va boshqalar.

Raqobat strategiyalari potentsial iste'molchilarni ko'proq jalb qilish nuqtai nazaridan kompaniya bozorda qanday raqobatdosh ustunlikni ta'minlashi mumkinligini va raqobatchilarga nisbatan qanday siyosatni tanlashni belgilaydi.

O'sish strategiyalari bozor talablariga yaxshiroq javob berish uchun korxonada qaysi yo'nalishda rivojlanishi kerakligi, shuningdek, buning uchun o'z resurslari etarlimi yoki tashqi xaridlarga borish va uni diversifikatsiya qilish kerakmi degan savollarga javob berishga imkon beradi.

Portfel strategiyalari bozor ehtiyojlarini qondirish va har bir sohaga investitsiyalarni amalga oshirishdagi o'rnini va roli nuqtai nazaridan korxonada faoliyatining turli sohalarini boshqarish masalalarini samarali hal qilish imkonini beradi.

Funksional marketing strategiyalari korxonada maqsadli bozorlarni tanlash va ular uchun maxsus marketing harakatlari majmuasini ishlab chiqish imkonini beruvchi asosiy marketing strategiyalaridir.

Asosiy raqobat strategiyasining maqsadi bozorda raqobatdosh ustunlikka erishish, o'z mijozlarini (sodiq mijozlar doirasini) yaratish yoki yaratilgan raqobatdosh ustunlikni saqlab qolish uchun himoya choralarini ko'rishdir.

Bundan tashqari, raqobat strategiyasi kompaniyaning kelajakdagi raqobatbardoshligi va bozordagi mavqei bog'liq bo'lgan vaziyatga va uzoq

muddatli harakatlarga zudlik bilan munosabatda bo'lish uchun qisqa muddatli taktik harakatlarni ta'minlaydi.

Hozirgi vaqtda uning xizmatlariga talabning ortishi va raqobatning yuqori darajasi bilan ajralib turadigan korxonaga uchun marketing strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Bu holat ko'p jihatdan aholi turmush darajasining oshishi va uning daromadlarining o'sishi bilan bog'liq.

Maqolada olib borilgan nazariy tadqiqotlar asosida "marketing strategiyasi" tushunchasining ta'rifi ishlab chiqilgan bo'lib, u korxonaga maqsadlariga erishish va raqobatbardosh ustunliklarni qo'lga kiritishga yordam beradigan marketing boshqaruvi qarorlari to'plami sifatida tushuniladi, iste'molchi uchun qiymat va uning resurslarining optimal muvozanatini saqlashdir.

Ko'rib turganingizdek, strategiyaning asosini har bir tashkilot oldida turgan maqsadga erishishga qaratilgan boshqaruv qarorlari tashkil etadi. Shu bilan birga, noyob qiymatni yaratish korxonaga tegishli bozor mavqeini egallash va uni saqlab qolish imkonini beradi, bu esa unga bozorda raqobatdosh ustunlikni ta'minlaydi. Nihoyat, bunday afzalliklarning muhim tarkibiy qismi tegishli resurslarning mavjudligi va ulardan samarali foydalanishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar royxati

1. Данько Т.П. (2005) Количественные методы анализа в маркетинге / Под ред. Т.П. Данько, И.И. Скоробогатых. – СПб.: Питер, – 384 с
2. Sayudin, S., Ningsih, W., Maulani, I. E., & Herdianto, T. (2023). Analysis of Product Marketing Strategies in Small and Medium Industries. *American Journal of Economic and Management Business (AJEMB)*, 2(3), 94-98.
3. Opute, A. P. (2020). Small and medium enterprises marketing: Innovation and sustainable economic growth perspective. In *Entrepreneurship marketing* (pp. 13-30). Routledge.
4. Lubis, A., Purike, E., Stiadi, M., Judijanto, L., & Tobing, F. (2023). The triad of marketing success: product innovation, customer engagement, and market penetration. *International Journal of Economic Literature*, 1(3), 245-257.

MA'NAVIY MAKONNI YARATISHNING MA'FIRIY ASOSLARI*Mamatqulov Eldor Safarovich**Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada yangi ma'naviy makonning asosiy ma'zmun - mohiyati hamda mamlakatimizda yangi ma'naviy makonni tashkil etishning ma'rifiy asoslari borasida fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ma'rifat, madaniyat, ma'naviy makon, ajdodlar merosi, Yangi O'zbekiston-ma'rifatli jamiyat.

Kirish. Mamlakatimizda inson qadri uchun degan ezgu tamoyil asosida bugungi kunda barcha sohalarda tub sifat o'zgarishlari amalga oshirilmoqda. Bu ayniqsa ma'naviyat sohasida ham yaqqol namoyon bo'lib borayotganligini alohida qayd etib o'tish joiz. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazining kengaytirilgan majlisida: "Ma'naviyat boshqa sohalardan o'n qadam oldinda yurishi kerak", – deganda juda to'g'ri ta'kidlagan edi. Darhaqiqat, ma'naviyat jamiyatning harakatlantiruvchi kuchi, uning jon tomiri hisoblanadi. Har bir xalq o'z ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblangan qadriyatlari, urf-odatlari allomalarining merosiga sodiqligi bilangina rivojlanishi mumkin. Buni dunyoning son-sanoqsiz taraqqiy etgan davlatlari misolida ko'rishimiz mumkin.

Yurtboshimizning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli kitobida yangi ma'naviy makon, uning mazmun-mohiyati, ma'rifiy asoslari borasida ko'plab foydali mulohazalar keltirilgan. Jumladan, yangi ma'naviy makonni yaratishning xalqimiz dunyoqarashi, ongu shuuriga chambarchas bog'liq ekanligi, uni barpo etishda amal qilinishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalarga alohida urg'u berilgan. Xususan, yangi ma'naviy makonning ma'rifiy asoslarini barpo etish, ularni mustahkamlash uchun bajarilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilgan.

Bugungi globallashuv davrida ommaviy madaniyat, din niqobi ostidagi radikal g'oyalar ma'naviy jarayonlarga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu kabi axborot xurujlari, mafkuraviy tahdidlarning oldini olishda ma'naviy merosni asrab-avaylashga, uni bu kabi tahdidlardan saqlab qolishga erishish har qachongidan ham muhim hisoblanadi. Buning uchun allomalarning boy ma'naviy merosini o'rganish, ularni xalqimiz orasida keng targ'ib va tashviq etish, ushbu ibratli hikmatlar bilan mafkuraviy immunitetni oshirish zarur.

Shuni alohida qayd etib o'tish lozimki, yurtimiz azal-azaldan ulug' mutafakkirlar, allomalar, shoiru fuzalolar yurti bo'lib kelgan. IX-XII asrlarda sodir bo'lgan birinchi Sharq Renessansi – Uyg'onish davrining tub asoslarini ham

yurtimizdan yetishib chiqqan Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Imom Termiziy, Abu Ali ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Mansur Moturidiy kabi bobolarimiz barpo etganlar. Bundan tashqari bu mintaqada Termiziy, Samarqandiy, Nasafiy, Keshiy, Shoshiy, Xorazmiy va boshqa nisbalar bilan ijod etgan ko'p sonli mutafakkir zotlar yashab ijod etganlar. Ushbu allomalarning har birlari yoshlar ma'naviyatini yuksaltiruvchi, ularda vatanga muhabbat, yurtga sadoqat tuyg'ularini shakllantiruvchi bebaho asarlar yozganlar. Jumladan, Muso Xorazmiy tomonidan yaratilgan algoritmlar keying davrda kompyuterlar va axborot-kommunikatsiya vositalarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

Imom Buxoriy va Imom Termiziy kabi yurtimizdan yetishib chiqqan muhaddislar esa o'z davridagi turli adashgan oqimlarga raddiyalar berish, ularning jamiyat ma'naviy tizimiga zarar yetkazishlarining oldini olish borasida samarali faoliyat olib borganlar. Bugungi kunda 2 milliardga yaqin musulmonlar faqatgina oltita hadis kitobini ishonchli deb tan oladilar. Imom Buxoriyning "al-Jome as-sahih", Imom Termiziyning "Sunan Termiziy" kabi asarlari "Sihohi sitta" deb ataluvchi mana shu 6 ishonchli hadis to'plamlari tarkibiga kiradigan mo'tabar manbalar qatoriga kiradi. O'z navbatida ushbu asarlar o'z davridagi to'qima hadislar ishlab chiquvchi turli radikal oqimlarga raddiya berishda nihoyatda ishonchli manbalardan hisoblanadi. Bu asarlarni tadqiq etish, sharh va tarjimasini xalqimizga taqdim etish o'z navbatida bugungi globallashuv davrida juda muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Yangi ma'naviy makonning ma'rifiy asoslarini barpo etishda shubhasiz, Ibn Sino bobomiz ma'naviy merosining o'rni beqiyosdir. "Shayxur rais" nomi bilan ulug'lanadigan ushbu alloma butun dunyoda mohir tabib sifatida mashhurdir. Shu bilan bir qatorda Ibn Sino ma'naviy tarbiyaga xizmat qiluvchi, jamiyatning ma'naviy tizimini tartibga keltiruvchi durdona asarlar ham yozganligini e'tirof etish joiz. Jumladan, alloma qalamga mansub "Tadbirul manzil" risolasi ayni shu maqsadlarga xizmat qiluvchi muhim manbalardan hisoblanadi. Alloma mazkur asarda oila, uning shaxs ma'naviy kamolotidagi ahamiyati, ma'naviy tarbiyani shakllantirish yo'l-yo'riqlari borasida muhim tavsiyalar berganligini ko'rishimiz mumkin.

Bugungi kunga kelib yurtboshimzning bevosita tashabbusi bilan yangi ma'naviy makonni yaratishning ma'rifiy, huquqiy asoslarini yaratish borasida samarali ishlar amalga oshirilganligini qayd etishimiz joiz. Jumladan, Prezidentimizning 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni tizimdagi islohotlarning huquqiy asosi bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, 2017-yil 14-fevraldagi PQ-2774-son "Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazini tashkil etish

chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2017-yil 28-avgustdagi PQ-3160-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi, 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2021-yil 16-iyuldagi PQ-5186-son "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O'zbekistondagi islom sivilizatsiyasi markazi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari soha rivoji yo'lidagi ma'rifiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Respublikamizda ma'naviyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish borasidagi yangi tajribalardan biri - allomalar merosini o'rganishga ixtisoslashgan ilmiy-tadqiqot markazlari faoliyatining yo'lga qo'yilganligidir. O'tgan qisqa davr mobaynida ushbu muassasalar tom ma'noda ma'naviyat targ'ibotchi bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Jumladan Surxondaryo viloyati Termiz shahrida tashkil etilgan Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi o'zining yetti yillik qisqa faoliyati davomida yurtimizdan yetishib chiqqan mutafakkir zotlar, faylasuflarning boy ma'naviy merosini targ'ib etishga qaratilgan 100 ga yaqin kitoblar, risolalar, xalqchil asarlar nashr etdi. "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Prezident Farmonida allomalar merosini yoshlarimizga, yurtdoshlarimizga xalqchil tilda yetkazib berish alohida maqsad sifatida belgilab berilgan edi. Ushbu maqsaddan kelib chiqqan holda bugungi kunda Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazida 30 dan ziyod termiziy allomalarning boy ilmiy-ma'rifiy faoliyatini o'zida qamragan xalqchil risolalar tayyorlanib, xalqimizga yetkazildi. Bundan tashqari, kibermakonda paydo bo'layotgan turli axborot xurujlari, mafkuraviy tahdidlarning oldini olish maqsadida "Internet madaniyatining 10 qoidasi", sog'lom e'tiqod asoslarini shakllantirishga qaratilgan "Sog'lom e'tiqod asoslari" nomli risolalar ham nashr etildi. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy tadqiqot-markazi tomonidan Imom Buxoriy bobomizning boy ma'naviy merosini o'rganish borasida samarali faoliyat olib borilayotganligini alohida qayd etib o'tishimiz joiz.

Yuqorida keltirilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqqan holda quyidagi taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq:

- Ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan ma'naviyatga aloqador fanlarni sifat jihatidan takomillashtirish, sohaga malakali kadrlarni jalb etish lozim;
- Kibermakonda yuzaga kelayotgan turli ma'naviy tahdidlarning oldini olishga qaratilgan fan dasturlarini uzluksiz ta'lim tizimiga joriy etish maqsadga muvofiq. Bu jarayon bog'cha, maktab, oliy ta'lim tizimini qamrab olishi lozim;

•Allomalarimizning ma'naviy merosini tadqiq etishga qaratilgan turli loyihalar, dasturlar, o'quv kurslarini joriy etish, ularda faol ishtirok etganlarni rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish kerak.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy sohadagi islohotlarning samarasi jamiyat dunyoqarashining unga qay darajada mos kelishi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan yosh avlodning ma'naviy qiyofasini yuksaltirish, ularni milliy qadriyatlarga muvofiq holda tarbiyalash bugungi kundagi ma'naviy tizimdagi islohotlarning samarasini belgilovchi muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi [Matn] / – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-sonli farmoni. // Xalq so'zi, 2022-yil, 28-yanvar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-5040-sonli qarori. // Xalq so'zi, 2021-yil, 27-mart.
4. Falsafa qisqacha izohli lug'at. – Toshkent: Sharq, 2004. – 320 b.
5. Falsafa: qomusiy lug'at (Tuzuvchi va mas'ul muharrir Q.Nazarov) – Toshkent: “Sharq” nashriyot–matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Bosh tahririyati, 2004. – 495 b.
6. Islom ensiklopediyasi. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 313 b.

ZIYO GO'KALPNING HAYOTI VA ILMIY MEROSI

Xamdamov Erkin Ibodullayevich

*Toshkent viloyati Parkent tumani 9-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
direktori*

Tel.: +99899 517-34-87

e-mail: hamdamoverkin5@gmail.com

Orcid: 0009-0003-0761-964X

Annotatsiya. Mazkur maqola zamonaviy Turkiya ijtimoiy mafkurasining shakllanishiga katta xissa qo'shgan, jamiyat uchun zarur g'oyalarni targ'ib etishga uringan mashhur turk shoiri, faylafusi va mashhur jamiyatshunosi, davlat arbobi Mehmet Ziygo Go'kalp ilmiy-falsafiy merosini yoritishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Ziygo Go'kalp, turkchilik, pozitivizm, jamiyat, ijtimoiy tamoyillar, davlat, siyosat.

Mehmet Ziyó Go'kalp 1876-yil, 23-mart kuni Diyorbakrning Chermek mavzesidagi mahalliy gazetada ishlovchi Tefvik Beyning xonadonida dunyoga keldi. Turklar tili bilan aytganda, "turk kishisini" jamiyatshunoslik bilan tanishtirgan kishilardan biri, bu Ziyó Go'kalp sanaladi. U turkchilik oqimining eng buyuk yetakchisi sifatida turk ma'naviyati va siyosatiga katta ta'sir ko'rsatgan shoir, mutafakkir, siyosatchi va jamiyatshunos, deb bemalol ayta olamiz. U turkchilik, "Turkiy olam birligi" g'oyalarinig asoschisi, barcha turk xalqi milliy-ozodlik harakatlarining g'oyaviy rahnamolaridan biridir. Ziyó Go'kalpni taniqli zamondoshimiz turk faylasufi Doktor Ibrohim Kafesh o'g'li shunday deb ta'riflagan: "Hozirgi Turkiya ufqlarida ikki bayroq: Otaturk va Ziyó Go'kalp har doim balqib-to'lg'anib turadi"¹⁷; "Hozirgi zamon va inqilobchi Turkiyasining "g'oyaviy-ma'naviy" me'mori Ziyó Go'kalpdir"¹⁸.

Ziyó Go'kalp yoshligidan boshlab, sultonlik tuzumi, o'rta asrchilik bilan kurashga bel bog'lagan. U Turkiyada demokratik tuzum o'rnatish, yevropacha demokratik taraqqiyot yo'liga olib chiqish uchun kurashga bel bog'lagan, butun umri bo'yi kurash olib borgan. Ilk ta'limni Diyorbakir maktablaridan, islom haqidagi lik bilimlarni esa, islom huquqidan habardor bo'lgan amakisidan oldi. 19 yoshida Istanbulga keldi va Baytar Maktabiga (Veterinariya kolleji) xujjat topshirdi.¹⁹ Keyinchalik Yosh turklarning qarashlaridan ilhomlangan Go'kalp, 1885-yilda Istanbulda mashhur bo'lgan tashkilot Ittihad va Taraqqiyot jamiyatiga a'zo bo'ldi. 1898-yilda qamoqqa olindi.

Mahbuslik bir yildan so'ng tugab, u tug'ulib o'sgan shahriga surgun qilindi. U amakisining vasiyatiga ko'ra, uning qizi Vejuhga uylandi. Undan Sedat ismli bir o'g'il va Shehina, Hurriyat, Turkan ismli uch qiz ko'rdi. Bu yillarda Parijda surgunda bo'lgan Yosh Turkklar fransuz jamiyatshunos sotsiologlaridan juda qattiq ta'sirlanishgan edi.

Ziyó Go'kalp, Yosh Turklardan keyin, 1908-yilda Ittihad va Taraqqiyot firqasining Diyorbakirdagi yetakchisiga aylandi²⁰. Bir yildan so'ng, firqaning

Selanikdagi markaziy hayyat uyi tayinlandi. Go'kalpga partiyaning xususiyatini aholiga tushuntirish va yoshlarni partiyaga jalb qilish vazifasi yuklatildi. 1915yilda Istanbul Universitetida Ziyó Go'kalp birinchi jamiyatshunos (sotsiolog) bo'yicha professor bo'ldi.²¹ U Istanbulni Turkiyadagi sotsiologik ishlari va faoliyati uchun markaz holiga keltirar ekan, o'z faoliyatini 1919

¹⁷ Ziyó Gokalp, Turkchililik asoslari.(turkchadan A.Zohidiy tarjimasini)T.:GFNTI. 1994 –b. 4.

¹⁸ O'sha asar.

¹⁹ Alaaddin Korkmaz Ziya Go'kalp aksiyonu mesrutiyet ve cumhuriyet uzerindeki tesirleri.T.: 2000. –B. 12.

²⁰ Hasan Ali, "Mütefekkir Gökalp'ın En Büyük Hizmetleri", Milli Mecmua Ziya Gökalp Nüshası, Teçrinisani 1340(1924), -B.128.

²¹ Alaaddin Korkmaz Ziya Go'kalp aksiyonu mesrutiyet ve cumhuriyet uzerindeki tesirleri.T.: 2000. –B. 20.

³³ Tuncay.Ö. Türk Milletinin Büyük Önderi Atatürk. Ankara.1998. –B. 22.

yilgacha Adabiyot fakultetida davom ettirdi. Birinchi Jahon urushida Usmonli davlatini mag'lubiyatidan so'ng, hamma davlat mansablaridan olindi. 1919-yil Universitetda inglizlar tomonidan qo'lga olinadi. To'rt oy mahkamada so'roqlanib, keyinchalik hamfikrlari bilan birgalikda Maltaga surgun qilingan. Surgunda bo'lsada hamfikrlarini topib siyosat va falsafadan dars bergan. Go'kalp 1921-yilda Otaturkning eng yaqin tarafdorlari sifatida Diyorbakirga qaytarildi va milliy yetakchilarga yo'l ko'rsatish maqsadi bo'lgan jamiyatshunoslikka oid maqolalar nashr qiladigan bir kichik majmuaning mudiri qilib tayinlandi.³³ 1922-yilda Anqarada Madaniyat va Jamoat ishlari vazirligiga mudir bo'lib tayinlandi va u yerda uning mashhur asari "Turkchilikning asoslari" dunyoga keldi. 1923-avgust oyida ikkinchi chaqiriq Turkiyaning Buyuk Millat Majlisida Ziyo Go'kalp, Otaturk tomonidan Diyorbakirning vakili sifatida tayinlandi. Anqarada joylashgan Ziyo Go'kalp, ma'naviyat va ma'rifat ishlari bilan shug'ullanib, dunyo klassik durdonalarini tarjima qilish bilan mashg'ul bo'ldi.

Bu davrlarda Turk jamiyati uchun eng ahamiyatlisi va kuchli ta'siriga egasi "pozitivizm" oqimi bo'ldi. Turkiyaga pozitivizm dastlab, to'g'ridan-to'g'ri falsafiy oqim sifatida kirib kelmadi. G'arbdan keltirilgan adabiyotlar, g'arb faylasuflarining tarjima qilingan asarlari, muhojir ziyolilar, fransuz darsliklari asosida turklarning ijtimoiy hayotiga singa boshladi. Ijtimoiy harakatlarda, xalq hayotida, fan, san'at sohasida pozitivizmning ta'siri yaqqol ko'rinib qoldi. Turk pozitivizm namoyandalari yetishib chiqdi: Ahmet Riza, Husayn Jahit, Tefvik Fikret, Beshir Fuad, Ahmet Shuayb, Salih Zekil va boshqalardir.²² Ularning qarashlarida klassik pozitivizmning g'oyalari aks etgan edi.

XIX asr oxiri, XX asr boshlarida mamlakatda mavjud tuzumni o'zgartirishga bo'lgan barcha saiy-harakatlarda pozitivizm mafkura rolini o'ynadi. Shuning uchun turk ziyolilarining qarashlarida G'arb falsafasining ta'siri kuchayib bordi. Ularda g'arbonsa madaniyat, tafakkur va ijtimoiy fikr shakllandi. Turk ma'rifatparvarlarini, asosan, fransuz madaniyati, ilm-fan yutuqlari ilhomlantirgan edi. Ular mamlakatda qilinishi kerak bo'lgan o'zgarishlarida pozitivist faylasuflarning ta'limotlarini g'oyaviy manba qilib oldilar. Mamlakatda o'tkazilgan islohotda fransuz ijtimoiy hayoti model qilib olindi. Natijada xalqning hayotida, mafkuraviy harakatlarda, ijtimoiy hayotda, fan, san'at sohasida pozitivizmning ta'siri yaqqol ko'rinib qoldi. Ziyo Go'kalpni ham aynan shu jamiyat ulg'aytirdi. U ham Fransuz adabiyoti va ijtimoiy fikr rivojidan ilhomlangan²³. G'arb dunyosi falsafa va jamiyatshunosligiga keyingi uch-to'rt asr mobaynida mislsiz e'tibor berib va o'z hayotlarini shu fanlarning yutuqlari asosiga

²² <http://www.egitim.aku.edu.tr>. Suleyman Karatas, Osmanli egitim sisteminde batililasma

²³ Hasan Ali, "Mutefekkir Gokalp'in En Buyuk Hizmetleri", Milli Mecmua Ziya Gokalp Nushasi, Teçrinisani 1340(1924), -B.48.

qurib, hayratomuz taraqqiyotga erishdi. Bugungi kunda ham yangidan yangi taraqqiyot yo'llari va imkoniyatlarini ochmoqdalar.

XX asrdan boshlab inson muammosi, insonning jamiyatdagi o'rni, mavjudlik masalalari falsafada bosh muammo sifatida ko'tarila boshlandi. XX asrda bo'lib o'tgan bunday voqealar turk ijtimoiy fikriga ham oz tasirini ko'rsatdi. Yozuvchilar o'rtasida real voqelikni yozishdan ko'ra borliqni, inson hayotini va qadrini ko'rsatib berishga harakat kuchaydi. Go'kalp ham ma'na shu g'oyalari bilan yo'g'rilgan falsafiy asarlar yozib qoldirdi. U umri davomida bir qancha siyosiy-ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan asarlar, yosh turklarni ilhomlantiradigan jo'shqin she'rlar yozdi.

Turk dunyo qarashining eng buyuk vakillaridan, jamiyatshunos va faylasuf Ziyó Go'kalp fikrlarini bayon qilish uchun o'zining ko'plab maqola, she'r, doston, masal kabi janrlarda bir qancha asarlar yozgan. Sakson besh yildan keyin kitob holda nashr qilingan Falsafa Darslari, shubhasiz Ziyó Go'kalpning bilim, falsafa, psixologiya, san'at, til, axloq, mantiq, metafizika va boshqa mavzularda dunyoqarashini tizimli bir holatda ifoda etgan, mukammal bir asardir. Kelajak bilim hayotini, turk falsafasi, turk madaniyatini qanday holatda olib borish haqida bu kitobdan ma'lumot olamiz.

Ziyó Go'kalpning bu kitobidan o'rganiladigan narsalar juda ko'pdir. Chunki, Ziyó Go'kalpning bu asarida asosiy e'tibor tushuncha va dunyoqarashni tizimli holatga keltirgan holda o'rganishni tadbiq etadi. Mustafó Kamol Otaturkning

“Vujudimning otasi Ali Riza Efendi, Hislarimning otasi Namik Kemal, Fikrlarimning otasi Ziyó Go'kalpdir”²⁴. Bu ta'rifdan bilishimiz mumkinki, Ziyó Go'kalpning Turkiya davlati uchun asosiy tamal toshini qo'yganlardan biri hisoblanadi.

Sharq dunyosi bilan G'arb dunyosining falsafiy bilimini beqiyos bir shaklda o'zida to'plagan, kitoblari bilan kelajakda ham haqiqiy bilimga ko'ngil qo'yishga yo'l ochib bergan²⁵.

Ziyó Go'kalpning falsafiy qarashlarini fransuz faylasufi Bergson qarashlaridan ta'sirlanganligini hamda mashhur fransuz jamiyatshunosi Fransiyada sotsiologiyaga asos solgan Emile Dyurkgeym (1858-1917) ning g'oyalari naqadar jamiyatga kerakliligini ta'kidlagan²⁶.

Ziyó Go'kalpga ko'ra, atrofimizda ro'y beradigan jarayonlarni bir-biriga o'xshash holatlar bilan baholab, ishlamoq, dam olmoq, tushinmoq kabi fellardan

²⁴ http://www.turkiye.tr/tarih/ziya_gukalp/Xuseyin.R. Ziya Go'kalp.Felsefe Dersleri, Ankara. 2006.-B. 4. (Erkin Xamdámov tarjimasí)

²⁵ http://www.turkiye.tr/tarih/ziya_gukalp/Xuseyin.R. Ziya Go'kalp.Felsefe Dersleri, Ankara. 2006.-B. 4. (Erkin Xamdámov tarjimasí)

²⁶ http://www.turkiye.tr/tarih/ziya_gukalp/Xuseyin.R. Ziya Go'kalp.Felsefe Dersleri, Ankara. 2006.-B. 4. (Erkin Xamdámov tarjimasí)

hayotimiz davomida to'g'ri tomonga yo'naltirgan holda, tadbqiq qilsak va bu jarayonni amalda qo'llasak, biz tasnif qilish bosqichidan oqilona foydalangan bo'lamiz.

Xulosa qilib aytganda, Ziygo Go'kalp hayoti jamiyatda tanazzullar avj olgan bir davrda o'tdi. U shunday og'ir sharoitda, xalqining muammolarini ko'rdi va unga o'ziga xos yechim topishga urindi. Buni u xalqning ma'naviy dunyosini o'zgartirishda, uning dunyoqarashini o'zgartirishda va eskirib qolgan, o'z davrini o'tab bo'lgan hukumatni almashtirish kerak ekanligida, deb biladi. Biz bularni faylasufning "To'g'ri yo'l" asaridagi ijtimoiy-siyosiy g'oyalaridan ham anglab olishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ziygo Gokalp, Turkchilik asoslari. (turkchadan A.Zohidiy tarjimasini) –T.: GFNTI. 1994.
2. Alaaddin Korkmaz, Ziya Go'kalp aksiyonu mesrutiyet ve cumhuriyet uzerindeki tesirleri. –T.: 2000.
3. Hasan Ali, "Mütefekkir Gökalp'in En Büyük Hizmetleri", Millî Mecmua Ziya Gökalp Nüshası, -Teçrinisani 1340 (1924).
4. Süleyman Karataş, Osmanli eğitim sisteminde batililaşma. <http://www.egitim.aku.edu.tr>.
5. Huseyin R., Ziya Go'kalp. Felsefe Dersleri. –Ankara. 2006.
6. Ziya Gökalp, Doğru Yol. –Ankara: Ekim, 2006.

SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISHDA JISMONIY TARBIYANING ROLI

Amriyeva Dilfuza Ro'ziyevna

Termiz olimpiya va paralimpiya sport turlariga tayyorlash markazi

Tel: +998915785629

Annotatsiya. Ushbu maqolada sog'lom turmush tarzi asoslari, asosiy tamoyillari borasida fikr-mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati borasida ilmiy xulosalar qilingan.

Kalit so'zlar: sog'lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya, badantarbiya, sport, jismoniy faollik.

Kirish. Salomatlik nafaqat har bir inson, balki butun jamiyat uchun bebaho boylikdir. Har birimiz kuchli va sog'lom bo'lish, harakatchanlikni, kuch-quvvatni, energiyani iloji boricha uzoq vaqt davomida saqlab qolish va uzoq umr ko'rish istagiga egamiz. Bu hayotning asosiy qadriyatidir. Inson salomatlikni hech qanday pulga sotib ololmaydi, uni yoshligidan, bolaning hayotining birinchi kunlaridanoq

saqlash, himoya qilish va yaxshilash kerak. Sogʻlom turmush tarzi axloqiy tamoyillarga asoslangan, oqilona tashkil etilgan, faol, mehnatkash, qattiqqoʻl va shu bilan birga atrof-muhitning salbiy taʼsiridan himoya qiluvchi, insonga maʼnaviy, aqliy va jismoniy salomatlikni saqlashga imkon beradigan hayot tarzidir. Har bir inson oʻz salomatligini mustahkamlash va saqlash, mehnat qobiliyatini saqlab qolish, jismoniy faol boʻlish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Zamonaviy dunyoda odamlarning hayoti koʻproq va yanada koʻproq kuch talab qiladi. Murakkab zamonaviy texnologiyalarni oʻzlashtirish bilan bogʻliq boʻlgan aqliy, ruhiy, shuningdek, turli jismoniy ortiqcha yuklar, turli metabolik kasalliklarga, ortiqcha vaznga, shuningdek, yurak-qon tomir kasalliklarining paydo boʻlishiga olib kelishi hech kimga sir emas. Kun davomida tayanch-harakat tizimi bilan bogʻliq boʻlgan inson faoliyati minimal darajaga tushiriladi: avtomatlashtirish, ishlab chiqarishdagi zamonaviy texnologiyalar, liftlar, avtomobillar, kundalik hayotdagi idishlarni yuvish mashinalari inson faolligining juda past darajasini ifodalaydi. Ushbu omillarning inson salomatligiga salbiy taʼsiri shunchalik kattaki, tananing ichki himoya funksiyalari ularga dosh bera olmaydi. Inson yuqori jismoniy faollikka ega boʻlishi kerak. Shuning uchun ham ilmiy-texnikaviy jarayon qanchalik tez rivojlansa, inson salomatligi shunchalik koʻp uning jismoniy faolligi darajasiga bogʻliq boʻladi. Jismoniy tarbiyasiz bugungi kundagi turli salomatlik bilan bogʻliq boʻlgan muammolarni toʻliq hal qilish deyarli mumkin emas. Jismoniy tarbiyaning ahamiyatini tushunish uchun inson uning hayotidagi oʻrnini tushunishi kerak.

MATERIAL VA METODLAR.

Jismoniy tarbiya va sport eng muhim ijtimoiy institutlardan biri boʻlib, davlat tomonidan moliyalashtirish va boshqaruvni, fuqarolarning oʻzlari ishtirok etishdan manfaatdorlikni oʻz ichiga oladi. Shu munosabat bilan zamonaviy yoshlarning jismoniy faollik darajasini jismoniy madaniyatga boʻlgan talab va uning jamiyatda rivojlanishi samaradorligining eng muhim mezonini deb hisoblash mumkin [2].

Sogʻlom turmush tarzini shakllantirishning muhim omillaridan biri ommaviy sport va jismoniy tarbiyadir. Jismoniy tarbiya va sportga boʻlgan motivatsiya koʻplab omillar taʼsirida shakllanadi, ularni oʻrganish yoshlarning jismoniy tarbiya va sport mashgʻulotlarini tashkil etish tizimini takomillashtirish boʻyicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Sport inson hayotidagi jismoniy faollikni oshirish usullaridan biri boʻlib, uning jarayonida shaxsning oʻzini oʻzi baholash jarayoni yuzaga chiqadi. Aynan shuning uchun ham sport submadaniyatga shaxsning shaxsiy rivojlanishini belgilovchi va uning turmush tarzini shakllantiradigan ijtimoiy institut sifatida chuqur kirib boradi [3].

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ekspertlarining fikriga ko‘ra, salomatlik 50-55% insonning turmush tarziga, 20-23% irsiyatga, 20-25% atrof-muhit (ekologiya) holatiga va 8-12% milliy sog‘liqni saqlash tizimining faoliyatiga bog‘liq. Shunday qilib, inson salomatligi ko‘p jihatdan uning turmush tarziga bog‘liq. Zamonaviy tushunchalarga ko‘ra, sog‘lom turmush tarzi - bu ijtimoiy va kasbiy funksiyalarning muvaffaqiyatli bajarilishini ta‘minlaydigan tananing adaptiv va zaxiraviy imkoniyatlarini mustahkamlaydigan va takomillashtiradigan kundalik inson faoliyatining tipik shakllari va usullari majmuasidir [4].

Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish deganda uni ommalashtirishga qaratilgan tadbirlar, jumladan, ta‘lim dasturlari, ijtimoiy harakatlar, ommaviy axborot vositalarida reklama qilish tushuniladi. Reklama va targ‘ibot kishilar ongiga ta‘sir etishning kuchli mafkuraviy vositasi bo‘lib, ular jamiyat a‘zolari ongida jismoniy tarbiya va sportning yangi jozibali ijtimoiy obrazlarini shakllantiradi, aholining keng qatlamlarini sog‘lom turmush tarziga targ‘ib qiladi.

Jismoniy madaniyat nafaqat sog‘lom turmush tarzining tarkibiy qismlardan biri, balki eng muhim elementidir. Jismoniy madaniyat darajasi muntazam ertalabki mashqlar, muntazam jismoniy tarbiya va salomatlik darslari, shuningdek, salomatlikni saqlash va yaxshilashga qaratilgan jismoniy faoliyatning boshqa turlari ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Shunday qilib, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, birinchi navbatda, shaxsning jismoniy madaniyatini shakllantirish, shuningdek, mehnat, dam olish, uyqu, jismoniy faollik, ovqatlanish va zararli odatlarni yo‘q qilish rejimini amalga oshirishi bilan bog‘liq [5].

Hozirgi vaqtda ommaviy kommunikatsiya vositalari, qoida tariqasida, elita sportini yoritishga, aniqrog‘i, ommaviy jismoniy tarbiyaga e‘tibor qaratmoqda. Hozirgi vaqtda ommaviy axborot vositalarining asosiy e‘tibori tezkor ma‘lumotlarni tarqatishga qaratilgan bo‘lib, sport va jismoniy tarbiyaning targ‘ibotiga deyarli e‘tibor qaratilmagan. Ushbu axborot siyosati natijasida mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport hayotiga jalb etilgan aholining past foizi kuzatilmoqda. Zamonaviy jamiyatda mavjud bo‘lgan axloqiy qadriyatlar, masalan, har qanday holatda ham boylikka intilish, milliy va madaniy qadriyatlarga yuzaki munosabat, urf-odatlariga hurmatsizlik, jismoniy madaniyatning haqiqiy qadriyatlari bilan almashtirilishi kerak [1].

Sportni targ‘ib qilish odamlarning ruhi va ongiga ta‘sir qila boshlaydi. Zero, muntazam jismoniy mashqlar salomatlikni yaxshilashga, ish kunidan keyin stressdan xalos bo‘lishga, ortiqcha tushkunlikni bartaraf etishga va inson ongidan yomon fikrlarni olib tashlashga yordam beradi.

Bizning zamonamizda jismoniy tarbiya va sport shunday ijtimoiy kuch va ahamiyat kasb etdiki, ularning jamiyat tarixida o‘xshashi yo‘q. Shu nuqtai

nazardan jismoniy tarbiya va sportning ulkan ijtimoiy salohiyatidan mamlakat taraqqiyotida samarali foydalanish lozim.

V.A. Suxomlinskiy: “Bolalar salomatligi haqida g‘amxo‘rlik qilish - o‘qituvchining eng muhim ishi. Ularning ma‘naviy hayoti, dunyoqarashi, aqliy rivojlanishi, bilimi mustahkamligi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi bolalarning quvnoqligi va shijoatiga bog‘liq”, – degan fikrni ilgari suradi. Bunda ham albatta jismoniy tarbiya va sport mashqlaridan bolaning aqliy va ruhiy rivojlanishida foydalanish maqsadga muvofiqdir [5].

Jismoniy tarbiya sog‘lom turmush tarzini shakllantirish vositasi sifatida maktabda maktab o‘quvchilarining butun ta‘lim davrida qo‘llaniladi va o‘zaro bog‘liq bo‘lgan, bir-birini to‘ldiradigan va maktab o‘quvchilari jismoniy faoliyatini ifodalovchi turli shakllarda amalga oshiriladi:

- o‘quv mashg‘ulotlari jismoniy tarbiyaning asosiy shakli bo‘lib, maktab o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzi asoslarini shakllantirish jarayoniga bevosita ta‘sir ko‘rsatishi mumkin;

- umumiy yoki terapevtik jismoniy mashqlar guruhlarda jismoniy tarbiya jarayonini tabaqalashtirilgan holda amalga oshirish imkonini beradi, bu o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarligini hisobga olgan holda sog‘lom turmush tarzini joriy etish usullaridan biri hisoblanadi;

- kundalik tartibdagi jismoniy mashqlar sog‘likni mustahkamlash, aqliy va jismoniy faollikni oshirish, maktab o‘quvchilarining tarbiyaviy mehnati, turmush va dam olish sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan bo‘lib, ularda sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalari va odatlarini shakllantirish imkonini beradi;

- ommaviy dam olish, jismoniy tarbiya va sport tadbirlari maktab o‘quvchilarini jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga muntazam jalb etish, salomatligini mustahkamlash, sog‘lom turmush tarziga ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi [4].

XULOSA.

Jismoniy madaniyat sog‘lom turmush tarzi normalari bilan uyg‘unlikda inson salomatligini saqlash va mustahkamlash masalalarini amaliy hal qiladi. Jismoniy madaniyat jismoniy rivojlanish va jismoniy imkoniyatlarni kengaytirish orqali inson hayotining deyarli barcha jabhalariga ta‘sir qiladi: u shaxsning ma‘naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantiradi, o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun motivatsiyani kuchaytiradi, ijtimoiy moslashuvni amalga oshiradi, ekologik muammolarga munosib javob berishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. “Sogʻlom turmush tarzini keng tadbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktabrdagi PF-6099 sonli Farmoni.
2. Usmonhojayev T.S. va boshqalar. Bolalar va oʻsmirlar sport nazariyasi va uslubiyati. – Toshkent: Ilm–Ziyo, 2007.
3. Евсеев, Ю.И. Физическая культура. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. 384 с.
4. Краснов, И.С. Методологические аспекты здорового образа жизни россиян // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. 2004. №2. С.61 – 63.
5. Михайлов С.С. Спортивная биохимия. – М.: Советский спорт, 2004 г.

THE EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF NIKOLAI NOSOV'S STORIES

Rustamova Mahira Husniddin kizi
Fergana region, Uzbekistan district
37 general secondary education schools
Teacher of Russian language and literature

Annotation. The question of the originality of Nosov's humor and its lexical expression is raised. Particular attention is paid not only to the analysis of the psychology and behavior of the characters in certain situations, but also to the identification of the original type of thinking of the child, different from adults. The following scientific methods are used in the study: structural-typological, hermeneutic, theoretical-literary and comparative analytical. The novelty of the study lies in the fact that for the first time an attempt was made to systematically analyze the lexical means of creating a comic effect in the humorous stories of Nikolai Nosov. The relevance of this study, on the one hand, is due to the constant interest of Russian and foreign researchers in Nosov's work, on the other hand, it lies in understanding the little-studied lexical means of the comic in the writer's stories. The analysis shows the originality of Nosov's humor in terms of language and proves the significant role of lexical means in creating a comic effect, revealing the character of the heroes and the peculiarities of children's thinking.

Key words: Nikolay Nosov, children's thinking, comedy, humorous stories, lexical means, irony, paradox, tautology, children's etymology, personification.

Nikolai Nosov is a famous Russian children's writer, whose works are loved by both children and adults. Nosov's stories often depict children and their fantasies, daydreams and adventures in ordinary life. One of his most famous works is "Neznakomka" (The Unknown Girl), other important stories include:

"Zhenya, Yunya and Bobo" : This story includes children and their friendships, adventures and interesting situations in ordinary life. Nosov often

includes interesting stories and funny situations to make children's characters more vivid.

"Vitya Malyaev and his friends": In this work, Nosov shows children's interactions and creative approaches to solving their problems. This story teaches children the importance of teamwork, friendship and mutual support.

"Mishka and Jigsaw": Mishka and his friends have interesting adventures in the story. This play teaches children about friendship, courage and creative thinking.

The following main themes can be seen in Nosov's stories:

Children's world: Nosov knows the world of children very well and describes interesting, understandable stories for them. Children's imagination and their entertaining adventures are central in the works.

Friendship and teamwork: Nosov's stories contain many examples of how children grow through friendship, teamwork, and mutual support. Their joint efforts play an important role.

Variation and creative thinking: In Nosov's stories, children succeed in solving their problems by taking a creative approach and implementing interesting ideas.

Funny and educational moments: Nosov creates interesting and funny stories for children, which will attract their attention and make the learning process more interesting.

Nosov's stories are not only interesting for children, but also help them learn, develop and form good behavior. Their depicted adventures and characters help children understand different aspects of life and serve as good role models for them.

Nikolai Nosov is one of the most influential representatives of Russian children's literature, and his stories, in particular, his works in the series "Nekli" (Nikita) and "Mishka" (Mishka) are of great importance for children. Nosov's stories are distinguished by several important aspects:

Understanding the world of children: Nosov's works are famous for accurately expressing their world, their feelings and dreams for children. It covers the simple everyday problems of children in an interesting and understandable way.

Being an example: Nosov's stories are a good example for children. It shows how their heroes deal with adversity when faced with it, which teaches young people to fight and persevere.

Educational value: Nosov's stories are filled with games and situations that have educational value for children. They teach children values such as friendship, helping, behavior and responsibility.

Bright images and interesting plots: Nosov's writing style is very interesting for children. Their plots are colorful and exciting, which will interest children and increase their interest in reading.

Creative approach: Nosov pays attention to the development of children's imagination in his works. She uses original and creative elements in her stories, which expand children's imaginations.

Nosov's stories have a strong place in children's literature, and his works still have a great influence on the young generation.

Nikolai Nosov's stories are full of funny stories for children, and many of his works contain funny elements. All of them are designed to cheer up children and encourage them to learn. Here are some funny stories from Nosov's stories:

"Nekli" series: Nosov's "Nekli" series, especially in the stories "Nekli and the Big Bad Robber" or "Nekli and the Smart Witch" have many funny situations. For example, Nekli gets into interesting and funny situations with his unexpected behavior. Their usual interesting stories and strange behavior will be funny for children.

"Mishka" series: Mishka (Mishka) series is especially funny because of Mishka's crazy actions and unique ways of dealing with situations. Mishka always tries to solve problems in new, unusual ways, which creates many funny situations. "Little Friends" (Malysh i Karapuz): This story describes the friendship and fun adventures of children. For example, they solve their little problems in a fun and funny way, which creates many funny situations.

"Wonderful adventures" (Wolshebny speller): In this story, children and their wonderful games, fantastic events and funny situations are described. Nosov creates interesting and funny problems for children with his creative approach.

Funny stories in Nosov's stories provide not only entertainment for children, but also opportunities for learning and development. Laughter and interesting situations in his works help to develop children's creative thinking.

Nikolai Nosov's stories have many useful aspects for children and young readers. His works are distinguished not only by being interesting and educational, but also have a great impact on the education and development of children. Below are some of the main benefits of Nosov stories:

1. Educational Influence

Nosov's stories teach children moral and social values. His works deal with the themes of friendship, helping, self-control and responsibility. The characters show right and wrong ways through their actions.

2. Development of creative thinking

Nosov's stories contain funny situations, fantastical elements and creative approaches. It expands children's imagination and encourages them to think creatively.

3. Increase Student Interest

Nosov's interesting and original plots increase children's interest in reading. The fact that they are written in a manner adapted to the children's world increases the interest of the readers in the book.

4. Development of skills

Nosov's stories help children to develop problem-solving skills and to correctly assess situations. How the characters solve problems provides children with practical lessons that they can apply in their own lives.

5. Developing Emotional Intelligence

Nosov's works help children to understand their own feelings and to understand the feelings of others. This, in turn, contributes to the development of emotional intelligence.

6. Youth Alleviation of Problems

Nosov's stories shed light on children's everyday problems and life situations, which helps children understand how to manage their problems and how to alleviate them.

7. Education through Funny Events

Funny events in Nosov's stories serve as an educational tool that is interesting and easy to accept for children. Learning through laughter facilitates the learning process of children.

Nosov's stories are known for their strong place in children's literature, and his works still contribute to the development of children and young people today.

References

1. The life and work of Nikolai Nosov: Collection / Comp. S.E. Mirimsky: Designed by V. Kyshtymov. - Moscow: Det. lit., 1985. - 256 p.
2. Носов Н. Н. Мишкина каша: рассказы / Н. Н. Носова. – Москва: Махаон, АзбукаАттикус, 2017. – 112 с.
3. Носов Н. Н. Бобик в гостях у Барбоса: повесть, рассказы / Н. Н. Носова. – Москва: Махаон, Азбука-Аттикус, 2016. – 128 с.

4. Литературный энциклопедический словарь / Под общей ред. В. М. Кожевникова и П. А. Николаева. – Москва: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.

TALABALARDA XALQ HUNARMANDCHILIGI ORQALI JAMOADA ISHLASH VA MULOQOT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Esanova Sarvinoz Uktamovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Tel: +998 91 510 83 80

E-mail: esanovas@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda xalq hunarmandchiligi orqali jamoada ishlash va samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari o'rganilgan. Tadqiqot jarayonida jamoaviy faoliyat va interfaol metodlar asosida kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yondashuvlari tahlil qilingan. Xalq hunarmandchiligi amaliy mashg'ulotlari, loyiha faoliyati va ustoz-shogird an'anasi orqali talabalarda hamkorlik, muloqot, mas'uliyat va ijodiy fikrlash ko'nikmalari rivojlantirilishi ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini boyitish va talabalarning ijtimoiy-faol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: xalq hunarmandchiligi, jamoada ishlash, muloqot ko'nikmalari, pedagogik texnologiyalar, talaba, interfaol metodlar.

Hozirgi kunda Respublikamizda xalq hunarmandchiligini qayta tiklash muammosi dolzarb hisoblanadi. Turli hunarmandchilik ustaxonalari, artellar va ijodiy studiyalar faoliyat yuritmoqda. Ushbu tendensiya milliy madaniyatning ildizlariga, milliy o'zlikka va o'zaro hamjihatlikka qaytish bilan bog'liq. Shuningdek, zamonaviy, tez rivojlanayotgan jamiyat sharoitida xalq madaniyatini saqlash ayniqsa muhimdir, chunki turli madaniyatlarning to'qnashuv nuqtalarida texnikalar, hunarmandchilik turlari va boshqa amaliy etnik va milliy xususiyatlar assimilyatsiyaga uchraydi.

Xalq badiiy hunarmandchiligi – bu xalq ijodining shakllaridan biri bo'lib, ma'lum hududda xalq san'ati an'alarini jamoaviy o'zlashtirish va avloddan-avlodga davom ettirish asosida, xalq badiiy hunarmandchiligi ustalarining ijodiy qo'l mehnati va mexanizatsiyalashgan mehnati jarayonida utilitar va dekorativ maqsadga ega badiiy buyumlar yaratish faoliyatidir.

Ta'kidlash joizki, so'nggi o'n yillik mobaynida iqtisodiy va sanoat omillarning ko'pligi xalq hunarmandchiligining ma'naviy va axloqiy asoslarini

susaytirishga, xalqning turmush tarzi va etnik hayotining ajralmas qismi bo'lgan hunarmandchilik va badiiy hunarlarni yo'qotishga olib keldi. "Xalq ijodi mahsulotlari arzonroq sotib olinadi, qo'l mehnati mahsulotlari esa qimmatbaho" kabi tendensiya asta-sekin kamayib bormoqda [1].

Bugungi kunda xalq hunarmandchiligi mahsulotlari nafaqat eksklyuziv, chiroyli va zamonaviy buyumlar sifatida qadrlanmoqda, balki ular turmush tarzi va madaniyat elementlarini ham aks ettiradi. Shu bilan birga, hozirgi kunda dekorativ-amaliy ijod ustalari va hunarmandlar sonini ko'paytirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu muammoni hal qilishga nafaqat qo'l mehnati bilan shug'ullanadiganlar, balki madaniy va ta'lim muassasalari, ma'muriy tuzilmalar ham jalb qilinmoqda va ular turli qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish shakllarini amalga oshirmoqda.

Asosan, bu hunarmandchilik yarmarkalari, festivallar, dekorativ-amaliy ijod ko'rgazmalari orqali amalga oshiriladi. Ushbu tadbirlar doirasida nafaqat hunarmandlarning ishlari namoyish etiladi, balki bolalar, o'smirlar va kattalar uchun master-klasslar va o'quv mashg'ulotlari ham tashkil etiladi [2].

Hozirgi kunda O'zbekistonda xalq hunarmandchiligini qayta tiklash va rivojlantirish muammosi dolzarb hisoblanadi. Turli hududlarda hunarmandchilik ustaxonalari, artellar va ijodiy studiyalar faoliyat yuritmoqda. Turli qo'l mehnati va hunarmandchilik bilan shug'ullanadigan shaxslar madaniyat bo'limlari va badiiy kengashlarga dekorativ-amaliy ijod ustasi maqomini olish bo'yicha arizalar taqdim qilmoqda. Ushbu tendensiya milliy madaniyatning ildizlariga, o'zlikni anglashga va o'zaro hamjihatlikka qaytish bilan bog'liq. Shu bilan birga, zamonaviy tezkor rivojlanayotgan jamiyatda xalq madaniyatini saqlash ayniqsa muhim, chunki turli madaniyatlarning to'qnashuv nuqtalarida texnikalar, hunarmandchilik turlari va boshqa amaliy etnik xususiyatlar assimilyatsiyaga uchraydi. Milliy hunarmandchilikning saqlanishi va rivojlanishi nafaqat madaniy meros, balki ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun ham asosiy vosita hisoblanadi.

Xalq hunarmandchiligi talabalarda jamoaviy ishlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali platformasini taqdim etadi. Jamoada ishlash ko'nikmalari, mas'uliyatni his qilish, muloqot madaniyati va ijodiy fikrlash kabi ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning roli katta. Ularga interfaol mashg'ulotlar, loyiha ishlari, master-klasslar, ustoz-shogird an'anasi va qo'shimcha ta'lim muassasalaridagi to'garaklar kiradi. Interfaol mashg'ulotlar talabalarni faol ishtirokchiga aylantiradi, guruh muammolarini yechishga jalb qiladi va rolli o'yinlar orqali kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi. Loyihaviy faoliyat orqali talabalar mustaqil va guruh loyihalarini amalga oshiradi, vaqtni boshqarish va mas'uliyatni o'rganadi. Ustoz-shogird

an'anasi amaliy hunarmandchilik mashg'ulotlari orqali shaxsiy va jamoaviy malaka shakllanishini ta'minlaydi, ijtimoiy o'zaro aloqalarni kuchaytiradi. Qo'shimcha ta'lim muassasalari esa bolalar va o'smirlar uchun master-klasslar va festivallar tashkil etib, ularning motivatsiyasini oshiradi va hunarmandchilikka bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi [3].

Talabalar guruhlariga bo'linib, xalq hunarmandchiligi bo'yicha loyiha va amaliy mashg'ulotlar olib bordilar. Har bir guruhda jamoaviy ishlash va muloqot jarayoni kuzatildi, murabbiylar tomonidan nazorat va qo'llab-quvvatlash amalga oshirildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarda jamoaviy ishlash ko'nikmalari rivojlandi, ular vazifalarni taqsimlash, o'zaro maslahatlashish va qaror qabul qilish qobiliyatini egallashdi. Shuningdek, interfaol metodlar va master-klasslar orqali talabalar o'z fikrini ifoda etish, boshqalarni tinglash, tanqidiy fikrlash va konstruktiv mulohazalarni qabul qilishni o'rganishdi. Hunarmandchilik mashg'ulotlari talabalarda diqqatni jamlash, ijodiy yechimlar topish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish imkonini berdi.

Xalq hunarmandchiligi nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki talabalarda milliy qadriyatlarni anglash, etnik o'zlikni his qilish va madaniy merosni qadrlashni ham rivojlantiradi. Talabalar guruh loyihalarini amalga oshirayotganda bir-birining tajribasidan o'rganadi, muammolarni hal qilishda birgalikda fikr yuritadi va o'zaro mas'uliyatni his qiladi. Ushbu jarayon ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida namoyon bo'ladi [4].

Tadqiqot davomida bolalar va o'smirlar bilan ishlashning yoshga mos metodik yondashuvlari aniqlangan. Boshlang'ich yoshdagi bolalar uchun mashg'ulotlar tanishtiruvchi xarakterga ega bo'lib, ular hunarmandchilik asoslari bilan tanishadi. O'smirlar va talabalarda esa loyiha ishlari va interfaol metodlar orqali chuqurroq amaliy ko'nikmalar shakllantiriladi. Bu yoshdagi talabalarda diqqat, sabr-toqat, jamoaviy mas'uliyat va muloqot ko'nikmalari to'liq rivojlantiriladi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samaradorligi oshadi. Masalan, ustoz-shogird an'anasi talabalarga nafaqat hunarmandchilikni o'rgatadi, balki jamoada ishlash va boshqalar bilan samarali muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Loyiha ishlari esa talabalarni mustaqil fikrlashga, muammolarni hal qilishga va guruhdagi hamkorlikni mustahkamlashga undaydi. Master-klasslar va festivallar orqali talabalar nafaqat amaliy ko'nikmalarni, balki madaniy qadriyatlarni qadrlashni o'rganadi.

Shuningdek, xalq hunarmandchiligi orqali talabalarda kreativ fikrlash, ijodiy yondashuv va mas'uliyat hissi rivojlantiriladi. Talabalar guruh loyihalari davomida

o‘zaro fikr almashadi, muammolarni birgalikda hal qiladi va yangi g‘oyalarni ishlab chiqadi. Bu esa ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi [5].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, xalq hunarmandchiligi talabalarda jamoaviy ishlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, bu jarayon talabalarda milliy madaniyat, etnik o‘zlik va madaniy qadriyatlarni anglashni ta‘minlaydi. Qo‘shimcha ta‘lim muassasalari, master-klasslar, festivallar va loyiha ishlari orqali talabalar ijtimoiy kompetensiyalarini amaliy tarzda rivojlantiradi.

Umuman olganda, xalq hunarmandchiligi asosida pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali talabalarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ilmiy va amaliy ahamiyati katta. Bu nafaqat milliy madaniyatni saqlash va targ‘ib qilishga, balki yosh avlodni ijtimoiy faol, jamoaviy ishlashga qodir, mas‘uliyatli va ijodiy shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Афанасьева А.Б. Этнокультурное образование: сущность, структура, содержание, проблемы совершенствования. Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – №3. – С. 189–195.
2. Ларионова Л.А. Профессиональные ценности: проблемное поле, интерпретация. Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки. – 2017. – №10. – С. 100–105.
3. Amanjonova D.A. O‘zbekistonning qo‘l mehnati bilan yaratilgan bebaho boyliklari. – Toshkent. 2011. – 78 b.
4. Boboyeva Y.V. Oilada sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda rekreativ texnologiyalar vositalari orqali yondashuv. Zamonaviy fan va ta‘lim muammolari. 2017. – № 3. – B. 132-137.
5. Duncker K. Zur Psychologie des produktiven Denkens. – Berlin: Springer, 1935.

MUNDARIJA

Abduganiyeva G.K. Emotionally coloured words3

Hayitov Q.Q. Sust o‘zlashtiruvchi talabalar tafakkurining o‘ziga xos psixologik xususiyatlari ...6

Porubay I.F. About the features of an internet hypertext.....11

Porubay I.F. The influence of internet language and its relationship with literary style.....14

Ro‘zmetov Sh. Ta’lim sohasida buxgalteriya hisobining ahamiyati16

Мажитов М.А. Буюк аллома Имом Термизий маънавий идеал сифатида19

Tashimov B.B., Allamuratov Sh.A. History of Djarkurgan tower22

Jamolova M. Yosh pedagogning kasbiy o‘zligini anglashi va ijtimoiy-psixologik jihatlari26

Buranova D.A., Anvarov B.E. Qishloq xo‘jaligida raqamli texnologiyalarning o‘rni30

Abdullayeva O.M., Joraboyev B. O‘zbek xalq tomosha san’ati tarixi haqida33

Sanayeva M.I. Biologiya fanini o‘qitishda elektron-axborot ta’lim muhitini yaratishning ilmiy-nazariy asoslari36

Салохиддинова Н.И. Зулфия Мўминова шеърларида ватан мавзуси38

Vasixov A.N. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida sog‘lomlashtirish muammolarini Hap Ki Do sporti orqali amaliy va nazariy tizimlashtirish41

Mavlanova B.Sh. Savdo zonasini tashkil qilish tamoyillari44

Abdulxafizov S.A. Rediska o‘simligini biologiyasi va turli usullarda yetishtirish texnologiyalari47

Uralov O.M. O‘zbekistonda kabel mahsulotlari bozorini tahlil qilish korxonani raqobatbardoshligini boshqarish madelini ishlab chiqilgan51

Uralov O.M. Raqamli iqtisodiyot sharoitida jahon bozorida “Uzkabel” AJ QKning faoliyatini rivojlantirishda taklif etilayotgan chora-tadbirlarning iqtisodiy samaradorligini baholash54

Salayeva D.A. Chakana savdoda marketingning o‘ziga xos xususiyatlari.....56

Abdurahmonova Sh.B. Kulturologik yondashuvda madaniy kompetensiya tushunchasi va uning tarkibiy qismlari.....59

Salayeva D.A. Chakana savdoni kontent tahlil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.....63

Ахмедова Р.А. Теоретический обзор понимания благосостояния66

Ismailov F.R. Birja faoliyatini rivojlanishning o‘ziga xos xususiyatlari.....68

Baqoyeva D.M. Sanoat korxonalarining sotuv tizimida marketing strategiyalarining qo‘llanish taraqqiyoti.....71

Mamatqulov E.S. Ma’naviy makonni yaratishning ma’firy asoslari.....74

Xamdamov E.I. Ziyo Go‘kalpning hayoti va ilmiy merosi77

Amriyeva D.R. Sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda jismoniy tarbiyaning roli81

Rustamova M.H. The educational significance of nikolai nosov's stories85

Esanova S.U. Talabalarda xalq hunarmandchiligi orqali jamoada ishlash va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish texnologiyalari.....89